

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ŞEMSİ TEBRİZİ'NİN MAKALÂT'I
BAĞLAMINDA DİN EĞİTİMİ**

ŞERİFE ERİCEK MARAŞLIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
NİSAN - 2019**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ŞEMSİ TEBRİZİ'NİN MAKALÂT'I
BAĞLAMINDA DİN EĞİTİMİ**

**DANIŞMAN : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇOBAN
JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi İrfan SEVİNÇ
JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi Halit ÇİL**

Şerife ERİCEK MARAŞLIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
NİSAN-2019**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ŞEMSI TEBRİZİ'NİN MAKALÂT'I BAĞLAMINDA
DİN EĞİTİMİ

Şerife ERİCEK MARAŞLIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No:

Bu Tez/...../2019 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇOBAN
BAŞKAN

Dr. Öğr. Üyesi Halit ÇİL
ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi İrfan SEVİNÇ
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
Enstitü Müdürü

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEMSI TEBRİZİ'NİN MAKALÂT'I BAĞLAMINDA
DİN EĞİTİMİ

Şerife ERİCEK MARAŞLIOĞLU

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇOBAN

Yıl : 2019, Sayfa: 78+VI

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇOBAN (Başkan)
: Dr. Öğr. Üyesi Halit ÇİL (Üye)
: Dr. Öğr. Üyesi İrfan SEVİNÇ (Üye)

Bu çalışmada, toplumların hayatında ve tarihin farklı dönemlerinde yer alan din ve eğitim kavramı ile insanın eğitiminde etkin bir rol alan din eğitimi kavramı incelenmiştir. Din eğitimi, kültürlenme yoluyla toplumsal değerleri ve normları gelecek nesillere aktaran önemli bir disiplindir. Bu noktada araştırmada halkın din eğitiminde etkin rol alan fikirleri, kişiliği ile kültürel ve manevi miraslarımızdan olan Şemsi Tebrizi'yi tanımak ve Makalât adlı eserinden din eğitiminde kullanmış olduğu ilke ve metodları tespit etmek hedeflenmiştir. Şemsi Tebrizi'nin din eğitiminde başvurduğu ilke ve metodlar çağımız modern eğitim pedagojik esaslarında kullanılan din eğitimi ilke ve metodları ile benzerliği Makalât adlı eser bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Eğitim, Din Eğitimi, İlke, Metod, Şemsi Tebrizi, Makalât.

DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS STUDIES
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY

ABSTRACT

MA THESIS

RELIGIOUS EDUCATION IN THE CONTEXT OF SHAMSİ
TABRİZİ'S MAKALÂT

Şerife ERİCEK MARAŞLIOĞLU

Supervisor : Assist. Prof. Dr. Mustafa ÇOBAN

Year : 2019, Pages: 78+VI

Jury : Assist. Prof. Dr. Mustafa ÇOBAN (Chairperson)
: Assist. Prof. Dr. İrfan SEVİNÇ (Member)
: Assist. Prof. Dr. Halit ÇİL (Member)

In this study, the concept of religion and education, taking part in the life of societies different periods of history and the concept of religious education, having an active role in education of people, have been studied. Religious education is an important discipline handing social values and norms down from generation to generation through enculturation. From this point of view, it is aimed at familiarising Shamsi Tabrizi having an active role in the religious education of people and being one of our cultural and moral heritages the principles and methods issued by Shamsi Tabrizi from, Shamsi Tabrizi's book, "Makalât". The principles and methods applied in the religious education by Şamsi Tebriz iare noteworthy with the similarity to the principles and methods of religious education used in modern education and pedagogical principles; in this regard, this similarity is studied in the context of Shamsi Tabrizi's Makalât.

Key Words: Religion, Education, Religious Education, Principle, Method, Shamsi Tabrizi, Makalât..

ÖN SÖZ

Din, toplumların hayatında ve tarihin farklı dönemlerinde kendini gösteren birincil kurum iken; insanın kişiliğini geliştiren, toplumsal değerleri ön planda tutan din eğitimi ise, kültürlere yoluyla toplumsal değerleri nesillere aktaran önemli bir disiplindir denilebilir.

Bu noktada din eğitimine önemli katkılar sağlayacak olan kültürel ve manevi dinamiklerimizden Şemsi Tebrizi'yi tanıtmak ve Şems'in konuşmalarının yer aldığı Makalât adlı eseri din eğitimi metodları açısından incelemek hedeflenmektedir.

Çalışmamızda Şemsi Tebrizi'nin sohbetlerinde halkı eğitirken kullandığı yöntemler ile çağımızda modern eğitimde kullanılan pedagojik yöntemler karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak Şems'in din eğitiminde kullandığı yöntemler ile pedagojik yöntemler arasında çatışma veya zıtlıklar ortaya çıkmadığı görülmüştür. Şemsi Tebrizi'nin eğitim anlayışını doğrudan inceleyen eseri veya eğitim anlayışını doğrudan ele alan hazır bir kaynak mevcut değildir.

Çalışma yedi kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda çalışmanın amacı, yöntemi, sınırlılıkları ve konu ile ilgili yapılmış bazı çalışmalar yer almakta; ikinci kısımda, kavramsal çerçevesini oluşturan din, eğitim, din eğitimi, din eğitiminin amacı, ilke ve metod kavramlarının tanımları bulunmaktadır. Üçüncü kısımda, din eğitiminde kullanılan başlıca metodlardan ve ilkelerden bahsetmekte; dördüncü kısımda, Şemsi Tebrizi'nin hayatı, Hicri 642 cemaziyelâhır ayının 26. günü Konya'ya gelişi, kişiliği ve eseri yer almakta; beşinci kısımda Şemsi Tebrizi'nin sohbetlerinde kullandığı eğitim ilkeleri Makalât'tan örnekler ile açıklanmıştır. Altıncı kısımda, Şemsi Tebrizi'nin dini eğitimde kullanmış olduğu metodlar yer alırken; son bölümde günümüz din eğitimi pedagojik metodları ile Şemsi Tebrizi'nin kullanmış olduğu metodların karşılaştırması yer almaktadır.

Çalışmanın her aşamasında önerileriyle yol gösteren, danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇOBAN'a, katkı ve temenni gördüğüm herkese teşekkür ederim.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Şerife ERİCEK MARAŞLIOĞLU
KAHRAMANMARAŞ-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VI
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Problemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	2
1.3. Yöntem.....	2
1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	2
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	3
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
3.1. Din kavramı.....	4
3.2. Eğitim Kavramı.....	6
3.3. Din Eğitimi.....	7
3.4. Metod.....	9
3.5. İlke.....	10
3.6. Din Eğitiminin Amacı.....	10
4. DİN EĞİTİMİNDE KULLANILAN BAŞLICA METODLAR VE İLKELER.....	13
4.1. Din Eğitiminde Kullanılan Başlıca Metodlar.....	13
4.1.1. Takrir.....	13
4.1.2. Soru-Cevap.....	13
4.1.3. Temsilî Anlatım.....	14
4.1.4. Tartışma.....	14
4.1.5. Örnek Olay İnceleme.....	15
4.1.6. Problem Çözme.....	15
4.1.7. Gösteri (Uygulama).....	16
4.2. Din Eğitiminde Kullanılan Başlıca İlkeler.....	16
4.2.1. Bireye Görelilik.....	16
4.2.2. Bilinenden Bilinmeyene.....	16
4.2.3. Somuttan-Soyuta.....	17
4.2.4. Bütünlük.....	17
5. ŞEMSİ TEBRİZİ'NİN HAYATI VE MAKALÂTI.....	18
5.1. 13. Yüzyılda Anadolu'da Siyasi, Tasavvufî Durum.....	18
5.2. Şemsi Tebrizi'nin Hayatı.....	19
5.3. Şemsi Tebrizi'nin Şahsiyeti.....	26
5.4. Şemsi Tebrizi'nin Eserleri.....	29
6. MAKALÂT'TA KULLANILAN İLKE VE METODLAR.....	32
6.1. Makalât'ta Kullanılan Eğitim İlkeleri.....	32
6.1.1. Bireye Görelilik.....	32
6.1.2. Düşündürme-Akıl Yürütme.....	35
6.1.3. Bilinenden Bilinmeyene.....	36
6.1.4. Somuttan-soyuta eğitim.....	38
6.1.5. Sevgi.....	40
6.1.6. Tevhid.....	42
6.1.7. Sabır.....	43
6.2. Makalât'ta Kullanılan Eğitim Metodları.....	45

6.2.1. Gözlem.....	45
6.2.2. Hikâye ile Eğitim.....	46
6.2.3. Kıssa İle Eğitim.....	48
6.2.4. Telkin İle Eğitim.....	50
6.2.5. Tartışma	52
6.2.6. Soru-Cevap (İsticvab).....	54
6.2.7. Takrir İle Eğitim.....	58
6.2.8. Temsil (Benzetme, Örneklendirme)	61
6.2.9. Terğib ve Terhib (Özendirme ve Sakındırma).....	64
7. KARŞILAŞTIRMA.....	69
8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	71
KAYNAKLAR	73
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.	: Aleyhi selam
Bkz	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c	: Celle Celaluhu
Hız.	: Hazreti
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
İ.F.	: İlahiyat Fakültesi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Terc.	: Tercüme
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
vs.	: Vesair
Yay.	: Yayınları

1. GİRİŞ

İnsanın her şeyden üstün olan, kudret sahibi bir varlığa inanma ve onu kutsal kabul edip ona bağlanma (Peker, 2010:31) duygusu olarak tanımlanan din, insanlara hayat tarzı sunan, onları belli dünya görüşü etrafında toplayan, değer biçme ve yaşama tarzıdır (Altaş ve Arıcı, 2016:62).

Din, her milletin ve toplumun kültürünün temelinde, insanların bir arada yaşamlarının sağlanmasında, vatan, millet, bayrak gibi ortak milli duyguların canlı tutulmasında önemli etkidir.

Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak, istedik davranış değişikliği oluşturma süreci (M. Aydın, 2014:5) olarak tanımlanan eğitim ise, doğaya, sanata, kültüre, topluma, özetle tüm varlık, bilgi ve değerler alanına yönelik öğretim, tanıtım, tecrübe, eylem ve her türlü eğitsel etkinlik ve durumu ifade etmek üzere kullanılan zengin bir kavramdır (Köylü ve Altaş, 2016:48).

Eğitim, her toplumda farklı içerik ve kapsama sahip olmakla beraber, insanın varoluşundan beri gündeminde yer alan temel kavramlardan biri olmuştur. Her dönemin gereksinimleri, beklentileri, günlük yaşantıları, kurumsal yapıları, dönemin eğitim anlayışının şeklini, yönünü ve yöntemini belirleyebilmektedir. Aynı zaman diliminde aynı bölgelerde yaşayan bireyler arasında dahi farklı eğitim anlayışları ve uygulamaları görülebilir. (Oruç, 2014:19-20).

Bu tanımlardan yola çıkıldığında din ve eğitim kavramının birbirinden bağımsız olmadığı söylenebilir. Bireyi belli değerler ve normlar içinde terbiye edip yetiştirmek, kültürlenme yolu ile toplumsal değerleri gelecek nesillere aktarmak eğitimin hedefleri arasında iken aynı amaca hizmet eden dinin hedeflerini de eğitimden farklı görmek olanaksızdır. Bu bağlamda din eğitimi, belli bir inanca sahip bireylerin inançlarının gerektirdiği davranış ve ritüelleri ile yaşamlarını şekillendirmeleri yani dini hayatı yaşatmalarını anlamına gelmektedir. Dinî hayat yaşatmak, inançların, edebiyatın, güzel sanatların, örf ve âdetlerin, kısaca toplumu oluşturan bütün kültürel faktörlerin ferdî ve toplumsal hayat üzerindeki görünüşü ile meydana gelir. (Özbek, 1989:374).

Dini hayatı yaşatmayı temel amacı olarak kabul eden Şemsi Tebrizi, dini, siyasi ve toplumsal kargaşanın olduğu dönemde¹ bireye dini eğitim vermeye çalıştığı Makalât kitabında yer almaktadır. Şemsi Tebrizi'nin Mevlânâ ile diyaloglarının, fikirlerinin ve halk ile konuşmaların yer aldığı tasavvufî bir kitap olan Makalât din eğitimi bağlamında ele alındığı zaman günümüz din eğitiminde kaynak teşkil edecek bir eserdir denilebilir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Şemsi Tebrizi, bireye dini hayatı yaşatmayı, dini kimlik kazandırmayı temel amacı olarak kabul eden düşünce ve kültür tarihimizin önemli şahsiyetlerindedir. Şems yaşadığı dönemden günümüze kadar pek çok kişi ve topluluğu fikirleriyle etkilemiş bir İslâm düşünürüdür.

Bu çalışmada Şemsi Tebrizi'nin fikirlerini, Mevlânâ ile aralarındaki diyalogu, halk ile olan konuşmalarını fikirlerini ele alan Makalât adlı eser din eğitimi bağlamında incelenmiştir. Makalât'ta yer alan pasajlar incelendiğinde Şemsi Tebrizi halkın dini eğitiminde hangi metod ve ilkeleri kullanmıştır, Şems'in kullandığı bu ilke ve metodlar çağımızın din eğitimi metod ve ilkeleri ile uyumakta mıdır, günümüz toplumunun din eğitimine ışık tutabilecek yönleri nelerdir? soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

¹ Bu konu ile ilgili 5. bölümde ayrıntılı bilgi yer almaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

İnsan, eylemlerinde özgür olan, en güzel şekilde yaratılan, ruh ve bedenden oluşan (M.E.B., 2009:171), yaratılışı gereği eğitime ihtiyacı olan, eğitime müsait maddi ve manevi yetilerle donanımlı şekilde dünyaya gelen üstün varlıktır. İnsanda bulunan maddi ve manevi yetilerin, bireysel farklılıklar göz önüne alarak eğitilmesi sonucunda bireyin hayata hazırlanması sağlanır. Çünkü her insanın temel ihtiyaçları fitri olarak aynı olmakla birlikte, kişisel özellikleri, yaşamsal faktörleri, dönemin gerektirdiği ihtiyaçları, sosyal ve ekonomik durumları, kültürel farklılıkları vd. bu ihtiyaçların giderilmesi bakımından değişiklik göstermesine sebebiyet vermektedir. Zira her insan kabiliyetleri, ilgi ve ihtiyaçları bakımından biriciktir.

Genel eğitimde ve din eğitiminde insanlar arasındaki ferdî farklılıklara dikkat edilerek eğitim yapılmalıdır. Bu noktada Şemsi Tebrizi'nin Makalât'ı bağlamında din eğitimi anlayışını ve din eğitiminde kullanmış olduğu ilke ve metodları bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymak hedeflenmektedir.

1.3. Yöntem

Din, eğitim, din eğitimi, ilke, metod gibi kavramlara eğitsel açıdan bakabilmek için bu alanlar ile ilgili yapılan çalışmalar ve araştırma kaynakları literatür tarama tekniği ile incelenerek Şemsi Tebrizi'nin Makalât'ı bağlamında din eğitimi açısından eğitsel ilke ve metodları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Eğitim konusu, kapsam alanı geniş bir konu olmakla beraber çalışmamız eğitimin din eğitimi boyutunu oluşturmaktadır. Din eğitiminin konu kapsamını da daraltarak Şemsi Tebrizi'nin konuşmalarının derlendiği "Makalât" adlı eserden din eğitimi ilkeleri ve metodları çıkarılmaya çalışılmıştır.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Konu ile ilgili yapılan önceki çalışmalar neticesinde, Şemsi Tebriz'inin Makalât adlı eserinin din eğitimi açısından inceleyen müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Genel olarak Şems'in hayatı, Mevlâna ile olan münasebeti, meclislerdeki konuşmaları araştırmalara konu edinildiği görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları:

- Erkan Türkmen, Şemsi Tebriz'inin Öğretileri, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2014, 286s.

Eserde, Şemsi Tebriz'inin hayatı, Şems ile Mevlâna arasında geçen münasebetler, Şems'e ait özdeyişler ve Şems'in sohbetlerinde başvurduğu hikâyeler yer almaktadır. Bu eserde Şems'in halka vermek istediği öğretiler açıklanmaya çalışılmıştır.

- Kazım Öztürk, Şemsi Tebrizi'nin Evrensel Mesajları, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2010, 238s.

Bu eserde, Şems'in kim olduğu, Mevlâna ile olan ilişkileri ve tasavvufi kişiliği ele alınmıştır. Eserde, Makalât'dan örneklere yer verilerek Şems'in vermek istediği evrensel mesajlar açıklanmıştır.

- Elif Erkan, Mevlâna'nın eserlerinde Şemsi Tebrizi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2003, 78s.

Bu araştırmada Şems'in hayatı, kişiliği ve eserleri, Mevlâna'nın eserleri bağlamında incelenmiştir.

- Mevlâna Celaleddin Rumi, (Şemsi Tebrizi ve Mevlâna Celaleddin Rumi) Aşkname, Hazırlayan: Mehmet Âlim Konukçu, Salon Yayınları, İstanbul, 2016, 327s.

Eserde, Şemsi Tebrizi'nin hayatı, Şems ve Mevlâna'nın gözüyle aşk, Şemsi Tebrizi'ye ve Mevlâna'ya ait hikmetli sözler, ibretlik hikâyeler yer almaktadır.

- Selçuk Alkan, Aşkın Kırk Kuralı, İstanbul, 2017, 336s.

Eserde, Şemsi Tebrizi ve Makalât adlı eseri hakkında bilgi yer almaktadır. Şemsi Tebrizi'nin Makalât'ından çıkarılan hikmetli sözler ve bu hikmetli sözleri destekleyen Mevlâna'ya ait Mesnevi adlı kitapta yer alan hikâyeler ile birleştirilerek ders verici sözler oluşturulmaya çalışılmıştır.

- Melahat Ürkmez, Şemsi Tebrizi, Konya, Konya Valiliği İl Turizm ve Kültür Müdürlüğü, 2009, 339s.

Eser, Şemsi Tebrizi'nin hayatı hakkında geniş bilgi edinilebilecek bir biyografi kitabıdır.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmamızın bu bölümünde araştırma konumuzun temel kavramlarından olan din, eğitim, din eğitimi, ilke ve metod kavramları tanımlanacaktır. Metod, ilke gibi kavramlar bireyde istendik yönde kalıcı izli davranış değişikliği oluşturabilen eğitimin alt başlıklarını meydana getiren kavramlardır.

3.1. Din kavramı

İnsan fitratı gereği yardıma ve korunmaya muhtaç varlık olarak dünyaya gelmiştir. İnsanın bu özelliği O'nun yüce ve aşkın varlığa sığınma, ona inanma eğilimini ortaya çıkarmaktadır. İnanılan yüce ve aşkın varlığın insanoğluna, insan-kutsal, insan-insan, insan-evren ve insan-diğer varlıklar ile arasındaki ilişkilerde koymuş olduğu ilahi yasalar, insanlık tarihi kadar eski olan muhatabı da insan olan din kavramını oluşturmaktadır. Din, düşünebilme, akıl yürütme, varsayımlarda bulunabilme gibi aklını aktif kullanabileceği yetiler ile dünyaya gelmiş biricik varlık olan insanın “Nasıl var oldum?”, Yaratılışındaki yegâne amaç nedir?, Beni ve evreni kim yarattı?, Ölümünden sonra yaşam var mı?, Yaptığım davranışlardan hangileri doğru, hangileri yanlış?” gibi zihninde oluşan sorulara ve yaşamında yer alan olaylara doyurucu cevaplar veren, insan ve toplum yaşamını şekillendiren bir olgudur.

Arapça da “deyn” kökünden mastar veya isim olan Kur'an da doksan iki yerde geçen “Din” kelimesi (Tümer, 1994:312) “ceza, mükâfat, hüküm, hesap, itaat, taât, teslimiyet, hizmet, ibadet, adet, hal, şeriat, kanun, yol, mezhep, millet...” (Tümer, Küçük, 2002:2; Rağıb el-İsfahanî, 2012:393) gibi anlamların yanı sıra galibiyet, otorite, hükmetmek, hakanlık etmek, ilzam etmek, boyun eğmek, tazim etmek, borç almak, minnettar olmak, bir hissin tesiri altında olmak, hüküm vermek (Bayraklı, 2001:134), gibi anlamlara gelmektedir. Batı dillerinde dinin karşılığı olarak “Religo”² sözcüğü ise, “Allah'a saygı ve korku ile bağlılık, kendini ibadete verme, tören ve ayinlere katılma” gibi anlamlara gelmektedir (Peker, 2010:29).

Kavram olarak dinin değişik özellikleri vurgulanarak yapılan birçok tanım bulunmakta ve herkesin üzerinde birleşeceği bir tanım yapmak mümkün görünmemektedir. Çünkü din tanımları, tanımlayan kişinin dine bakış açısına, kendi inancına ve amacına göre farklılık göstermektedir (Peker, 2010:29). Örneğin sosyolojik açıdan din, “Kutsala, metafizik değerlere veya doğüstü bir güç olarak tanrı fikrine yer veren ve inananlara bir yaşam biçimi öngören inanç sistemi” olarak tanımlar (Kirman, 2011:87). Dinler tarihi açısından, “Her şeyin, bizim bilgimizin üstüne çıkan bir kudretin tezahürleri olduğunun kabulü” (Tümer,1987:223) ve “akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle hayırlı olan şeylere götüren ilahi bir kanun” (Tümer, 1994:312) olarak tanımlarken; bir din bilgini ise dini, her konuda insanları akıllarını, iradelerini, isteklerini kullanarak hayır olan şeylere götüren, böylece dünya ve ahiret saadetine ulaşmalarını sağlayan, peygamberler aracılığı ile Allah'ın gönderdiği ilahi esasların bütünü” (Akseki, 1966:53) olarak tanımlamaktadır.

² Din kavramının İngilizce ve Latincedeki karşılığı “Religion” kelimesi olarak kabul edilir. Ancak bu kelimenin bizim kullandığımız ve kastettiğimiz “Din” kelimesine karşılık geldiği tam olarak söylenemez. Çünkü her ne kadar birbirlerinin yerine kullanılsalar da Arapça “Din” kavramı ile Latince “Religion” kavramı tamamıyla farklı kavramlardır. Eski Yakın Doğu dillerinde “Din”, mutlak olarak kullanıldığında –yukarıda da yer verdiğimiz gibi- şeriat, yasa anlamına gelir. Hâlbuki Romalı Cicero ile doğan Latince “Religion”, şeriatı olmayan bir inanç yığını anlamına gelen pagan bir kavramdır (Gencer, 2014:50).

Batıda ise din kavramı, insanla Allah arasındaki bağıdır. Kant'a göre din bütün ödevlerin ilahi buyruklar olarak tanınmasıdır. Arnold dini, duyguya yer veren ahlaklılık şeklinde tanımlamaktadır. A. Reville'ye göre din, insanın kendisi ve dünya üzerindeki hükümlerini tanıdığı ve birlik hissettiği esrarlı ruhlarla arasındaki bağı temel alan bir insan hayatı tanımıdır. Otto'ya göre din, insanın kutsal saydığı şey ile arasındaki bağıdır (Yurdaydın ve Dağ, 1978:14-15). İşte dinin esası, en yüksek insani melekeye sahip kişilerce, insanın, güçlerini üzerinde hissettiği sonsuz varlık ya da varlıklarla ilişki kurması şeklinde tanımlanmış ve öyle anlaşılabilir gelmiştir. Bu ilişki, kişiden kişiye ve zamandan zamana nasıl değişmiş olursa olsun, hep insanın dünyadaki mukadderatını tanımlamış, nasıl hayat tarzı oluşturabileceğine dair belirlenen ilahi kanunlar, bu tanımın meyvesi olmuştur (Tolstoy, 2009: 15).

Verilen bu din tanımlarında yer alan ortak noktalar şunlardır:

1. Yaratılmış tüm varlıklardan üstün, akıl gücünün üstünde olan kutsal bir varlığın kabul ve tasdik edilmesi.
2. Kabul ve tasdik edilen kutsal varlığın insanlara bir hayat tarzı öngörmesi,
3. Kutsal varlığın öngördüğü hayat tarzında insan tarafından yapılması istenilen inanç sistemi,
4. İnsanın kafasında var olan “yaratılış, ölüm, ölümden sonraki yaşam” gibi sorulara verilen doyurucu cevaplar,
5. Kutsal varlığın evreni ve yaratılmış tüm varlıkları yönetmesi.
6. Akıl yetisine sahip insanların özgür iradeleri ile insan-kutsal, insan-insan, insan-diğer varlıklarla olan ilişkilerinde doğru olan şeylere yönelen ilahi yasalar bütünü.

Kuran'da ise din, dört ana unsurdan oluşmaktadır (Özbek, 1999:117):

- a) Hâkimiyet ve Yüce Otorite
- b) Bu hâkimiyet ve Yüce Otorite'ye boyun eğme, itaat etme.
- c) Bu hâkimiyetin otoritesi altında oluşturulmuş olan teorik ve pratik (fikri ve ameli) nizam
- d) Yüce Otorite'nin koyduğu nizama itaat edenlere, ihlâslı davrananlara ve azgınlaşmış isyan edenlere vereceği ceza (karşılık).

Bu maddelerden anlaşılabilir ki din, özgür irade sahibi olan insanın, yaşam biçimini şekillendiren, hayatının tamamını kapsayan bir terimdir denilebilir.

Esas itibarıyla bakıldığında, din veya üstün olan bir varlığa inanmanın, insanoğlu için fitrî bir ihtiyaç olduğu söylenebilir. Çünkü insanın savunmasız, aciz olarak dünyaya geldiği, dolayısıyla her şeyi ilmiyle kuşatan, sonsuz kudret sahibi bir varlığa inanma ve ona sığınma ihtiyacı hissettiği bir gerçektir. Psikolojik olarak da kutsal olana inanan bir insanın ruhunu zihinsel bir sığınağa yerleştirmiş olduğu ve dinginlik kazandığı söylenmektedir. Kutsala inanmak, insana doğada kontrol edemediği durumlarda, kendini güçsüz, yetersiz hissettiği anlarda güven ve teselli verir (Tarhan, 2014:22). İnsanın üstün olan varlığa inanmasının fitrî olduğunu Tarhan şöyle açıklamaktadır: Yaratıcıya ibadet etme duygusunu yakalayan insanın beyininde bir alan belirlenmekte ve bu alanda, Tanrı/ Yaratıcı kavramı ile bağlantı kurmak ile ilgili bir genetik aktivasyon meydana gelmektedir. Bu durum da göstermektedir ki; insanda sınırsız güce inanma konusunda kodlanmış, genetik bir program mevcuttur (Tarhan, 2014:193).

Din tanımları incelendiğinde özet olarak; her şeyden üstün kudretin var olduğu, akıl ve irade sahibi kişilerin üstün kudretin koymuş olduğu insanın ruhuna ve aklına hitap eden, hayatını şekillendiren ilahi kanunlar bütününi kendi tercihleri sonucunda kabul etmesidir.

3.2. Eğitim Kavramı

Çok yönlü ve çok boyutlu bir varlık olan insan bedensel, zihinsel ve ruhsal olarak üstün yetiler ile dünyaya gelmiş biricik varlıktır. İnsanın doğuştan getirmiş olduğu maddi ve manevi olan bu yetileri tek başına geliştirebilmesi ve sağlıklı bir yaşam sürebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle insanın yetilerini geliştirebilmesi, topluma uyum sağlayabilmesi, hayatla etkileşim kurabilmesi ve bireysel yaşantısının sağlıklı ilerleyebilmesi için eğitime muhtaç varlıktır denilebilir.

Türkçede “eğmek” kelimesinden türetilmiş olan eğitim (Bilgin, 2001:7), öğrenme ile öğretme olaylarına bağlı olması ve bu iki tanımında bugün kesin, net bir tanımın yapılamamasından dolayı eğitimin de net ve kesin tanımı yapılamamıştır (Çelikkaya, 1997:26).

Eğitim temel alınan disiplin veya yaklaşıma bağlı olarak farklı açılardan değerlendirildiğinden dolayı, eğitimciler kadar eğitim tanımı vardır denilebilir. Hatta eğitim toplumdaki her vatandaşı ilgilendirdiğinden dolayı yalnızca bilim adamlarının sayısı kadar değil vatandaş sayısınca eğitim anlayışı vardır denilebilir (Çelikkaya, 1997:26). Eğitim ile ilgili bazı anlayış ve tanımlar şöyledir:

Ertürk'e göre eğitim, bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istedik davranış değişikliği meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1997:12). Varış'a göre eğitim, insanlığın varoluşundan beri olagelmiş, günümüzde de uygarlık düzeyi ne olursa olsun her toplumda süregelen bir kavramdır (Varış, 1995:8). İnsanın hayatı boyunca karşılaşacağı olaylara göstereceği anlamlı tepkiler olarak değerlendirilebilen eğitim, birey ve toplum için önemli ve geniş bir alanı içine alan, bir plan ve amaca göre insanın yetiştirilmesi, ruh ve beden sağlığını koruyarak geliştirilmesi için yapılan bütün çalışmalar olarak değerlendirilebilir (Ayhan, 1986:14). İnsanın eğitimsiz yaşaması olanaksız olduğundan (Başaran, 1994:6) eğitim bireyin bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve ahlaki yönden gelişmesine imkân vererek bireyin olgun karaktere sahip olmasını sağlar (Demirel ve Kaya, 2007:5).

Eğitim, tarihte Antik çağ Yunan döneminden günümüze kadar, esasında toplumsal bir olgu, insan ve topluma özgü bir süreç olarak düşünülmeyle birlikte, farklı bakış açılarından yaklaşan tanımlar yer almıştır (Çoban, 2007:3). Eğitim ile ilgili yerleşik birkaç eğitim tanımı Yaşar Fersahoğlu'nun “İslam Eğitimine Giriş” kitabından şu şekilde yer almaktadır (Fersahoğlu, 2003:10-11):

1. Eflatun'a göre eğitim, “İnsan vücuduna ve ruhuna müstaid olduğu bütün güzelliği ve bütün mükemmelliği verebilmektir.”

2. J. Stuart Mill'e göre eğitim, “Tabiatımız kemale yaklaştırmak amacıyla gerek kendimizin, gerekse başkalarının bizim için yaptıkları her şeydir.”

3. Kant'a göre eğitim, “İnsanın tabiatında saklı bulunan bütün kabiliyetleri inkişaf ettirmektir.”

4. J.J. Rousseau'ya göre eğitim, “Çocukları yetiştirme ve insan yapma sanatıdır.”

5. Emil Durkheim'e göre eğitim, “Sosyal olmayan genç nesli, sosyal insan yapmak için yapılan çalışmalardır.”

Bütün bu tariflerden yola çıkarak genel anlamda eğitim için, çeşitli konularda bilgisi olan, yetişkin insanların bir plan ve amaç dâhilinde istendik davranış değişikliğini oluşturmak için yetişmekte olan nesillere rehberlik esnasında yapmış olduğu formasyon çalışmasıdır denilebilir (Ayhan, 1985:36-37). Bir başka ifade ile eğitim, hedef varlık olan insanın doğuştan getirdiği yetenekleri dikkate alarak, bireyin isteyerek katıldığı planlı bir süreçte kazandırılan istendik davranış değişikliği ve bu değişikliği kültürleme yoluyla gelecek nesillere aktarılmasıdır.

Eğitim tanımlarına bakıldığı zaman ortak noktaların şunlar olduğu görülür:

1. İnsanın doğuştan getirmiş olduğu devinişsel, zihinsel ve sosyal yeteneklerini gelişim dönemleri göz önüne alınarak istendik yönde eğitmek için sürdürülen etkiler sistemi,
2. Yetişkin neslin yeni nesilleri, amaçlanan hedefler çerçevesinde eğiterek, toplumsal değerleri planlı ve sistemli bir şekilde kültürleme yoluyla gelecek nesillere aktarılmasını sağlamasıdır.

Eğitimde hedef varlık olan insan yeryüzündeki varlıkların en üstünü ve en mükemmeli olmakla birlikte, doğuştan ne bedensel ne de ruhsal güçlerini kullanabilecek yeterliliktedir (Hökelekli, 2013:208). “Allah sizi analarınızın karnından hiçbir şey bilmez halde çıkardı.” (Nahl, 6/78) Bu ayetten de anlaşılacağı üzere insan, dünyaya hazır olmayan ham kabiliyetlerle gelir; bunları geliştirip kişilik sahibi tam bir insan olabilmek için uzun bir zaman çaba göstermek ve başkalarından yardım almak durumunda kalır. Dolayısıyla insan kabiliyetlerini kendi kendine geliştirme gücüne sahip değildir, onların gelişmesi için eğitime muhtaçtır (Hökelekli, 2013: 208).

Eğitimde ilk basamak bilgi aktarımının öğretilmesidir; ikinci basamak teorik bilginin pratikte uygulanabilir hale dönüştürülmesidir. Üçüncü basamakta ise eğitim, kişinin kendi kendine öğrenebilme ve bilgi ve becerisini geliştirebilme kabiliyetini kazandırır. Bir batı üniversitesinin kapısına şu sözler yazılmıştır: “Tam anlamıyla eğitilmiş insanlar ürettiğimizi söyleyemeyiz. Amacımız, öğrenciyi, okulu bitirdikten sonra kendi kendini yetiştirebilecek düzeye getirmektir.” (Yörükoğlu, 1983:101-102)

Eğitimde hedeflenen basamağa ulaşabilmek için öğrenciyi sosyal, psikolojik ve fiziksel yönden tanımak gerekir. Bir bakıma insanı tanımak, onun nasıl eğitim sürecine tabi tutulması gerektiği sorusuna cevap vermemizi de kolaylaştıracaktır. Kâinat içinde temel varlık olduğunu başta kutsal kitaplar ve peygamberlerin, çeşitli yönleriyle bize tanıttığı insan çok yönlü ve orijinal bir varlıktır. Ayrıca günümüze kadar geliştirilen pek çok ilmi disiplinler de insanın tanınmasına yardımcı olmaktadır (Özbek, 1999:115).

Bu nedenle bireyin doğuştan getirdiği kabiliyetleri istikametinde, iyiye ya da kötüye olan eğilimlerini bilip, gelişim evreleri göz önüne alınıp eğitim basamaklarına dikkat edilip eğitim yöntemlerini kullanmak, yapılan eğitimin etkililiği ve kalıcılığı açısından önem teşkil etmektedir.

3.3. Din Eğitimi

İnsanı diğer varlıklardan ayıran temel özelliği akıllı varlık olmasıdır. İnsanın akıl sahibi varlık olması, fitratında yer alan kendisinden yüce bir varlığa sığınma ona inanma eğilimi ve ilk insan Hz. Âdem’in hem peygamber hem de insan olması, insanlık tarihi ile birlikte din kavramını ortaya çıkarmıştır. Din ilahi kurallarını, inanan insanlar için şekillendirdiği hayat tarzını ve inanç esaslarını gelecek nesillere eğitim yolu ile etkili şekilde aktararak varlığını devam ettirmektedir.

Eğitim, bilgilerin, tutumların, değerlerin, becerilerin, duyguların aktarılması, farkına vardırılması, kazandırılması için gösterilen sürekli ve sistematik bir çabadır. Eğitime toplumsal fonksiyonları açısından yaklaştığımızda toplumsal kültürün aktarılması, bireyin içinde yaşadığı kültüre uyum gösterebilmesi ve bu kültüre kazanımlar sağlayabilmesinin önem kazandığını görürüz. Bu çerçevede din eğitimi ile karşılaşırız (Altaş, 2003:19). Din eğitimi, insanın yaşantısını ve kişiliğini, fitratında yer alan inanma içgüdüğü doğrultusunda dinin amacına ve kapsamına uygun olarak istenilen yönde eğitilmesi, bireye dini kişilik kazandırılması olarak tanımlanabilir.

Din Eğitimi, Kur'an'ın temel hedefleri arasında bulunan, bireysel, sosyal karışıklıklara sebebiyet veren ölçü ve dengesizliğin giderilmesinde, insanın uğradığı türlü deformasyonlar sonucunda sosyal, dini gelişimindeki ana dinamiklerinin değişiminin önlenmesinde önemli rol üstlenmektedir (Başkurt, 2001:201). İnsanlarda oluşabilecek ruhi sıkıntıları gidereceği, toplumun kültürel yapısına ayak uydurmada yardımcı olacağı için din eğitimi bireyin hayatında önemli yer teşkil etmektedir (Ayhan, 1985:68-69).

İnsanın doğuştan getirdiği dini istidat ve becerilerini hayatının ilk yıllarından itibaren dini esaslara göre tedricen geliştirmesi, ait olduğu toplum içinde dini olguyu realize edebilmesi din eğitimi ile gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle din eğitimi, çocuklarla gençlerin çeşitli terbiye edici yöntemler³ ile tedricen geliştirilmek suretiyle dini, ahlaki ve dünyevi vazifelerini yapabilecek hale getirip, toplum içindeki yetişkin müminler arasına katılması sürecidir denilebilir (Yavuz, 1998:52).

Bir başka tanıma göre ise, bireyin fitratında bulunan inanma duygu ve ihtiyacı çerçevesinde din olgusunu kavramasına rehberlik etme ve kabul ettiği dinin önerdiği yaşam biçimini öğrenmesine yardımcı olma sürecidir. Bu yaklaşıma göre din eğitiminin iki temel görevi bulunmaktadır (Okumuşlar ve Genç, 2013:55):

a)İnsan için fitri ihtiyaç olan inanma, yüce varlığa bağlanma gibi özelliklerinin sonucunda dinin olgu olarak kavranmasına rehberlik etmektir. Bireyin dini öğrenebilmesi için öncelikle dine olan ihtiyacı çerçevesinde “Din nedir?”, “İnsan için din ne anlama gelir?”, “İnsan dine neden ihtiyaç duyar?” gibi sorular cevaplanmalı ve bireyin bu soruların cevaplarını kavraması sağlanmalıdır.

b)Dinin ne olduğunu bilen ve bir dini kabul eden bireye öğrenmek istediği dinin nasıl yaşam biçimi öngördüğünü tüm yönleriyle kavrayabilmesi için yol göstermektir. Eğitimin genel olarak öğretim işi değil, öğrenme süreci olduğu bakış açısıyla bireyin kabul ettiği dinin öğretilerini, bireyin bütün olarak yani ayırım yapmadan ve sonradan oluşturulan kategorilere ayırmadan kavramasına yardımcı olunmalıdır. Burada özellikle bireyin öğrenmesinin öncelenmesi, bilgilerin dikte edilerek öğretilmesinden kaçınılması önem arz etmektedir.

Bazılarının kanaatine göre din meselesi, genellikle eğitim meselesi (Baltacıoğlu, 1996:22) olarak görülmektedir. İnsanın doğuştan getirdiği dini istidat ve kabiliyetlerin işleyip geliştirmek üzere, başta Allah'ı ve ilahi kelamı öğrenip kabul ederek, ilahi kelam içinde mevcut bilgiler ve talepler doğrultusunda yaşayışını düzenlemesi eğitim-öğretim ile mümkündür. Başka bir deyişle din eğitimi, insanları doğumdan itibaren dini, ahlaki ve dünyevi yönden geliştirme sürecidir (Yavuz, 1998:52). Zaten din eğitimi genel eğitimin dışında düşünmemiz olanaksızdır. Çünkü din, bir meslek değildir; insanın ya da inanmanın her insanı hayatı boyunca lehte veyaaleyhte meşgul edecek kültür ve bilgi alanıdır (Arıcı ve Altaş, 2016: 69).

³ Terbiye edici yöntemlerden “telkin, teşvik, ısrıdırma, ümitlendirme, cesaretlendirme, takdir etme, ödüllendirme, örnek ya da model gösterme, gelenek, görenek, öğüt, tedbir ve bunlara benzer düzenleyici ve yönlendirici hususlar” kastedilmektedir (Yavuz, 1998:52).

Din eğitimi, insana bilgi aktarmanın yanı sıra öğrenilen bilgilerin ve inanılan değerlerin zihinde yer etmesini sağlamak amacıyla, verilen bilgilerin doğru olup olmadığı konusunda sorgulama yeteneğini de geliştirmesine olanak sağlamalıdır. Din eğitiminde temel bilgiler aktarıldıktan sonra öğrencinin bu bilgileri kavraması, sorgulaması ve bu bilgiler ışığında kendi kendine yeni bilgiler üretebilir hale gelmesi gerekmektedir. Dolayısıyla din eğitiminde öğrenci öğretim sırasında pasif bir dinleyici durumunda kalmamalı, aksine aktif hale getirilerek konu üzerinde fikir yürütmesine, yeni olgular meydana getirebilmesine ve öğrencinin öğrendiği bilgiler çerçevesini, hayatını, kişiliğini şekillendirmesine izin verilmelidir. Çünkü yapılan din eğitimi ile verilen bilgilerin bireyin şahsiyetine teşekkül etmesi ve toplumda dini hayatın yaşatılmaya çalışması amaçlanmaktadır.

Türkiye’de din eğitimine önemli katkılar sağlayan bilim insanlarından Beyza Bilgin din eğitimini şu şekilde açıklamaktadır: "Din eğitimi, dinin mahiyetine uygun olarak insan varlığının bütünü ile ilgilenir, insanın hayatını, hayatın bütünlüğü içerisindeki yeri ile ele alır, yani insanla insan olarak ilgilenir. Din eğitimi, Tanrı’yı insanın menşei, yeryüzündeki manası ve geleceği (kaderi) ile ilgili bir problem olarak öğretime müsait kılmaya çalışır. Bu amaçla metodlar arar, onları dener, geliştirir." (Bilgin, 2001:28)

Suat Cebeci’nin tespitine göre Türkiye’de üç çeşit din eğitimi anlayışı bulunmaktadır (Cebeci, 1996:141):

a)Nakil Merkezli Yaklaşım: Bu yaklaşıma göre insanı tanımanın yolu Allah’ın verdiği bilgiler nispetinde olacaktır. Bundan dolayı din eğitiminde kullanılan ilke, metod ve prensiplerin temel gayesi Allah’ın göndermiş olduğu vahyi iyi anlamak, doğru yorumlamak olmalıdır.

b)Gelenekçi Yaklaşım: Vahyin sünnetle başlayan tatbikatının geleneksel tecrübelerinin esas alınması gerektiğini, Hz. Peygamber’in eğitim- öğretim alanındaki uygulamalarını ve bu uygulamaların günümüze kadar ulaşan tarihi mirası üzerinde yoğunlaşılması gerektiğini savunan yaklaşımdır.

c)Çocuk Merkezli Yaklaşım: Temelini “çağdaş eğitim akımlarından”, “çocuktan hareket akım”ından alan çocuk merkezli yaklaşım, çocuğun gelişim özellikleri, ruhi fonksiyonları ve tepkisel fonksiyonlarını esas alarak eğitim hedef ve yöntemlerinin belirlenmesi gerektiğini savunan yaklaşımdır.

Eğitim ile dinin tanımlarına bakıldığında her iki kurumun da hedefi insanın istidat ve kabiliyetlerini geliştirmek, insanlığı huzura, mutluluğa kavuşturmak olduğu görülebilir. Bu yüzden iki kurumun da birbirinden ayrı düşünülmesi olanaksızdır.

3.4. Metod

Akli yetilere sahip olan insan, yaşamın zorlukları karşısında hayatını idam ettirebilmek ve yaşamını kolaylaştırabilmek amacıyla farklı metodlar bulmakta ve geliştirmektedir.

“Usul, yol, yöntem, tarz” gibi anlamlara gelen metod, Fransızcadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Bir eğitim kavramı olarak ise metod; “Belli bir sonuca ulaşmak, bir problemi çözmek, herhangi bir işi görmek, bir girişimi sonuçlandırmak için bilinçli bir biçimde seçilen yol, yöntem ve başvuru teknik” anlamlarına gelmektedir (Alaylıoğlu, 1976:205). Kelimenin anlamından hareketle metod, “Ulaşılmak istenen hedefe en emin bir şekilde varmak için önceden, bilerek, şuurlu olarak planlanmış ve programlanmış yoldur” şeklinde tarif edebiliriz (Öcal, 1991:227).

İnsanoğlu hayatını kolaylaştırmak ve az emek ile fazla verim alabilmek için nasıl metod kullanıyor ise eğitimde de amaca kısa yoldan ulaşmak için farklı metodlar kullanılmaktadır. Eğitimde her ilim dalı farklı metodlar kullanmaktadır. Çünkü her ilim dalının gereksinimleri farklılık arz etmektedir. Mesela, fen biliminin kullandıkları metodlarla, sosyal konuların yer aldığı bilim dallarının kullandıkları metodlar arasında önemli farklılıklar vardır. Fen bilimleri, daha çok uygulamaya dayalı metodları kullanır. Sosyal bilimler ve din bilimleri ise, çoğunlukla söze dayalı, göze, kulağa hitap eden metodları tercih ederler. Buna rağmen “takrir, soru-cevap, tartışma” gibi hemen her bilim dalının zaman zaman ortaklaşa kullanabilecekleri metodlar da vardır (Öcal: 1991:228).

Bir disiplin olarak ele alınan din eğitimi, kazandırılmak istenilen davranış veya kavramın birey üzerinde kalıcı izli olabilmesi ve belirlenen hedefe en kısa yoldan ulaşabilmesi için her devrin ihtiyaçlarına, koşullarına göre metodlar kullanılmıştır.

3.5. İlke

İnsanoğlu ve diğer varlıklar Allah tarafından belli bir amaca hizmet etmek için yaratılmıştır. İnsanın yaratılış gayesine uygun yaşam sürebilmesi için planlaması ve uygulaması gereken bazı ilkeler bulunmaktadır.

İlke sözlükte, “Başka şeylerin kendisinden türediği ilk madde, öge, unsur, temel düşünce, temel inanç; temel bilgi; her türlü tartışmanın dışında sayılan öncül, prensip ve doğru davranış (Gündüz, 2002:78), yani amaca varmak için benimsenmiş geniş çerçeveli methodur (Çelikkaya, 1997:76).

Bir faaliyete başlamadan önce faaliyet ile ilgili hedefler ve bu hedeflere ulaşmayı kolaylaştıran ilkeler belirlenmelidir. Belirlenen bu ilkeler ne ölçüde doğruysa hedefe o kadar kolay ulaşılır, değilse hedeflerden uzaklaşılır (Çoban, 2007:40).

Genel eğitimde ve din eğitiminde eğitimin eksikliğini artırabilmek ve arzulanan davranış değişikliğini gerçekleştirebilmek için öğrencilerin gelişim dönemleri, psikolojik, sosyal ve ekonomik durumları da göz önüne alınarak bazı hedeflerin belirlenmesi gerekir. Belirlenen bu hedefler eğitim-öğretimde kullanılacak olan eğitim ilkelerini oluşturmaktadır.

Eğitim ilkelerinin belirlenebilmesi için derse başlamadan önce öğrencinin bilgi düzeyi, seviyesi, sınıfın ya da eğitim yapılacak ortamın şartları ve uygunluğu, gerekli olan araç-gereçlerin temin edilmesi, konunun belirlenmesi, ders anlatımında kullanılacak olan metodların belirlenmesi, gelişimsel döneminin gereksinimleri, toplumun kültürel yapısı gibi etkenler, ilkelerin belirlenmesinde aktif rol oynamaktadır. Kısaca ilke, eğitim-öğretimin etkililiğini artırmak için gereksinim duyulan her şeyi düzenleyen ve planlayan bir kılavuzdur denilebilir.

3.6. Din Eğitiminin Amacı

Eğitim, bireye kendi yaşantısı yolu ile arzulanan davranış değişikliğini oluşturabilme sürecidir. Eğitimin amacı, bireyin hürriyetine ve ruhi dengesine kavuşmasını, sorumluluk sahibi olmasını, geçmişten gelen değerleri benimsemesini ve onlara sahip çıkmasını yani bireyin içten gelen ilgi ve eğilimlerini uyandırarak, dini, ahlaki yönden geliştirmesini sağlamaktır (Yavuz, 1998:76).

Kişisel bütünlüğe sahip iyi insanlar yetiştirmek olarak özetleyebileceğimiz din eğitimi ise çocuk konuşmaya başlamadan önce, sistematik bir şekilde sunulmalıdır. Yetişkinlere göre, çocuğun zihin dünyası ve olaylara bakış açısı değişeceğinden, çocuğa

sunulan eğitimin yapısı da değiştirilmelidir. İstikrarlı ve devamlı bir metotla çocuğun dinsel kişiliği doğduğu fitrat üzere devam ettirilmelidir (Oruç, 2008:263). Zira din eğitimi, doğumdan itibaren, çok yönlü öğrenen, öğrendikçe de gelişen ve değişmelere uğrayan fert için huzurlu, dengeli bir hayatı oluşturmayı hedeflemiştir. Bundan dolayı din eğitimi ferde Allah'ın huzuruna çıkmayı, kendine gelmeyi ve kendine sahip çıkmayı öğretmiştir. Dolayısıyla din eğitimi genel eğitimde de olduğu gibi hem ferdi hem de toplumsal bir realite ve aynı zamanda tecrübî bir vakıdır denilebilir (Yavuz, 1998:6162).

Din eğitiminin amacı ise müntesibi olunan dinin, bireye fitratına uygun yaşam sürebilmesi için gerekli olan bilgi ve davranışları kazandırarak, dini ve ahlaki manada en yüksek seviyede yavaşça şekillendirmeyi, geliştirmeyi esas aldığı söylenebilir (Yavuz, 1998:76). İslam din eğitimin temel amacını “insanı kâmil (olgun insan)” yetiştirmek olduğunu kâinatın yaratıcısı olan Allah şöyle açıklamaktadır: “(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı biliyor.” (Ankebût, 29/45)⁴ Bu ayet, İslam din eğitiminin temel amacı olan “olgun insan” tipi yani kötülüklerden ve çirkinliklerden uzak duran, Kur'an'a ve sünnete uygun yaşam süren insan tipinin ancak Allah'a çokça zikrederek, ibadetlerini hakkı ile yaparak gerçekleşeceğini vurgulamaktadır.

Kısacası din eğitiminin amacı insanı varoluşu, hayatı, yapması ve yapmaması gereken davranışlar, ölümden sonraki yaşam, gibi birçok konu hakkında bilgilendirip, ona doğru yola götürecek ahlaki tutumlar ve davranışlar kazandırıp İslam dininin hedeflemiş olduğu “insan-ı kâmil” insan tipini yetiştirmektir denilebilir. İslam dinin yetiştirmek istediği “İnsan-ı kâmil (Olgun insan)” tipinin özelliklerini Kur'an ve sünnet ışığında Fersahoğlu şu şekilde maddeler (Fersahoğlu, 2003:26):

1. Allah'a ve göndermiş olduğu dinin gereklerine samimiyetle gönülden bağlıdır.
2. Allah'ı çokça zikreder, ibadetlerini her türlü riyadan uzak içtenlikle yapar.
3. Kur'an ve sünnete uygun yaşam sürmeyi kendisine temel ilke kabul etmiştir.
4. Ahlak kurallarına uygun erdemli davranışlar sergiler.
5. İnsanları incitmekten kaçınır.
6. Tevazu ve merhamet sahibidir.
7. Kendini hiç ölmeyecek zanneden kişinin çalışması gibi dünya için çalışır, yarın öleceğini zanneden kişinin korkması gibi günahlarından korkar.
8. Kendisi için istediği hayırlı bir şeyi mümin kardeşi için de aynı şekilde ister.
9. Elinden ve dilinden emin olunan kişidir.
10. Bencillikten uzak, özgeci bir ruha sahiptir.
11. “Komşusu açken kendisi tok yatan bizden değildir” hadisini yaşam tarzı haline getirmiştir.
12. İnsanlık için güzel ve faydalı olan her türlü çalışmadan keyif alır.
13. Hz. Muhammed'in bir günü diğer gününe eşit olan bizden değildir. Sözüne istinaden üretmeyi sever.
14. Yaratılış gayesine uygun yaşam sürmektedir.
15. Yaşamında adaletli olmak temel prensibidir.
16. Kötüden ve çirkinden uzak durarak iyi ve doğru olana yönelir.

⁴ Ayetlerin tamamı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu meal esas alınarak anlamları verilmeye çalışılmıştır.

17. İnsanlar arasında ırk, cinsiyet, statü gibi ayrımlarda bulunmadan yalnızca üstünlüğün takvada olduğuna inanır.
18. Yaratılmış tüm varlıklarda Allah'ın tezahürünü görerek, doğaya insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirir.
19. Allah tarafından gönderilen her şeyde bir hikmet olduğunu bilerek, başına gelen musibetlere karşı isyan etmeden, sükûnet ile sabreder.
20. İyiliği Allah'tan kötülüğü kendisinden bilir.
21. Ye'si şirke denk tutar, korkuyla ümit arasında yaşar.
22. İnen ilk ayetin "Oku" emrine istinaden, hikmet onun yitiğidir, nerede bulursa alır.

4. DİN EĞİTİMİNDE KULLANILAN BAŞLICA METODLAR VE İLKELER

Genel eğitimde olduğu gibi din eğitiminde de bireye verilmek istenilen bilgilerin aktarılması, kazandırılmak istenilen istendik davranışın gerçekleşebilmesi için birtakım ilke ve metodların kullanılması zorunludur. Çünkü istenilen hedefe kolay ulaşmanın yolu ilke ve metodların yerinde, zamanında doğru bir şekilde kullanımından geçmektedir. Bu bölümde din eğitiminde kullanılan başlıca metodlar ve ilkeler kısaca tanımlanacaktır. Metod ve ilke kavramı kavramsal çerçeve bölümünde açıklanmıştır. Tekrara düşmemek için bu bölümde tanımlarına yer verilmemiştir. Metodlar ve ilkeler ile ilgili ayrıntılı bilgi sonraki bölümlerde bulunmaktadır.

4.1. Din Eğitiminde Kullanılan Başlıca Metodlar

Din eğitimi bireyi, eğitimde hedeflenen basamağa yükselterek arzulanın davranış değişikliğini kazandırmayı, böylece toplumsal değerleri ve dini normları gelecek nesillere kültürleme yolu ile aktarmayı hedeflemektedir. Din eğitiminin, gerçekleştirmek istediği bu hedefleri öğrenciye kısa yoldan etkili bir yolla kazandırabilmesi için bir takım metodlara ihtiyacı vardır. Bu metodlardan başlıcaları şunlardır: Takrir, soru-cevap, temsili anlatım, tartışma(münakaşa), örnek olay incelemesi, gösteri (uygulama) ve problem çözmedir.

4.1.1. Takrir

Takrir metodu, anlaşılması zor olan soyut konuların, fikirlerin ve kavramların sebep-sonuç ilişkisi bağlamında daha kolay bir şekilde açıklanmaya çalışılmasıdır. Bu metod kapsamında öğretmen aktif iken öğrenci derste etkin durumda değildir aksine pasif dinleyici konumundadır. Çünkü takrir metodu öğrencilerin soru sormalarına veya tartışma yapmalarına imkân tanımayan yani öğrencinin aktif katılımına olanak tanımayan bir yöntemdir. Takrir metodunun bu gibi dezavantajları; ele alınacak konunun sınırlandırılması, açık, sade ve net ifadelerin kullanılması, farklı metodlardan faydalanılması, eğitimcinin üslubuna dikkat etmesi, konu arasında fıkra, şiir, espri gibi dikkat toplayıcı yöntemlere başvurulması gibi yöntemler ile azaltılabilir.

Takrir metodunu kullanır iken bu ilkeleri uygulamaya özen gösteren Hz. Muhammed, Mekke'den Medine'ye hicret sırasında bir sahabenin kadın için hicret edeceğini söylemesi üzerine ashabını kısa ve açıklayıcı sözler ile şu şekilde uyarmaktadır: "Ameller niyetlere göre değerlendirilmektedir." (Buhari, Bed'ül-vahy, Müslîm, İmaret, 155) Bu hadis ile Hz. Muhammed insanların yaptıkları işlerde Allah rızasını gözetmeleri gerektiğini kısa, açık ve net bir şekilde dile getirmektedir. Takrir metodunda arzulanın başarılmasının kazanılması için ifadeler kısa ve net olmalıdır. Aksi takdirde öğrencinin uzun süre pasif kalmasına ve dersten sıkılmasına neden olabilir.

4.1.2. Soru-Cevap

Soru-cevap metodu, öğretmenin formüle ettiği soruları öğrencilerin yanıtlamasıdır. Bu yöntemde iyi bir öğretmen neyi, ne zaman soracağını bilmeli, ayrıca öğrencileri de belli bir çerçeve içinde tutmalıdır. Yine öğretmen, soruları ile öğrencilerin yalnızca gerçek hatırlama ile yanıt vermelerini değil, konu hakkında düşüncelerini de sağlamalıdır (Özyürek, 1983:40).

Soru-cevap, öğrenciyi akıl yürütmeye, muhakeme yapmaya varsayımlarda bulunmaya sevk eden yani öğrencinin aktif olarak derse katılımı sağlayarak konu hakkında zihinsel aktivite yapmaya yönlendiren eğitim metodudur. Bu durum öğrencinin ders boyu güdülenmesine ve zihinsel olarak uyarılmasına olanak tanıdığından konunun zihinde olgunlaşması kolaylaşacaktır. Öğrenimi kolaylaştıran bu metod Hz. Muhammed'in eğitim anlayışında da yaygın olarak görülmektedir. Örneğin: Bir adam Hz. Muhammed'in yanına gelip: “ Biz denizde seyahat ederken yanımıza az bir su alıyoruz. Bu su sadece içmemize yetecek kadardır. Deniz duyu ile abdest alabilir miyiz?” diye sordu. Hz. Muhammed şu cevabı verdi: “Denizin suyu temiz, yiyecekleri de helaldir.” (Ebu davud, Taharet 41; Tirmizi, Taharet, 52) Bu hadiste Hz. Muhammed kendisine yöneltilen özel soruya genel bir cevap vererek, bireyin denizde karşılaşacağı farklı sorunlar karşısında akıl yürüterek cevap bulmasına olanak tanımıştır.

4.1.3. Temsilî Anlatım

Temsil, Allah'ın sıfatları, peygamberlik, vahiy, ahiret hayatı, cennet, cehennem, melek gibi anlaşılması güç konuları ya da durumu, daha etkili ve çarpıcı bir şekilde sunmak için daha belirgin, çok bilinen benzeri ile anlatmaktır. Herhalde “Bunlar hakır, kabul etmek gerekir.” veya “Bu bir inanç meselesidir; inanmaktan başka çare yoktur.” tarzındaki anlatımlar ikna edici değildir. Kur'an ve hadisler baktığımızda bu tür ifadeler yerine misaller getirildiğini, temsilin etkili bir anlatım yöntemi olarak kullanıldığını görmekteyiz (Cebeci, 2010:15).

Temsil yöntemi, anlatılması ve kavranması zor müşahhas konuların, öğrencinin yakın çevresinden somutlaştırarak anlatılması ile öğrencinin zihinsel uyarılarının harekete geçmesini böylelikle kapalı manaların açılmasını ve bilgiyi daha kolay kavramasını sağlayacaktır.

Müşahhas konuların insanlar tarafından anlamlandırılmasına önem veren Hz. Muhammed, anlaşılması zor konuları ahabın yaşantısından örnekler vererek somutlaştırmaktadır. Örneğin : “Kur'an okuyan mü'minin misali portakal gibidir. Kokusu güzel, tadı hoştur. Kur'an okumayan mü'minin misali de hurma gibidir. Kokusu yoktur fakat tadı lezzetlidir. Kur'an okuyan münafıkların misali, kokusu güzel, fakat tadı acı olan reyhan (fesleğen) gibidir. Kur'an okumayan münafığın misali ise, kokusu bulunmayan, tadı da acı olan Ebu Cehil karpuzu gibidir; tadı acıdır, kokusu da yoktur.” (Buhari, Et'ime, 30; Fedailü'l-Kur'an, 17, 36; Tevhid, 57) Burada Hz. Muhammed ahabının yaşamında yer alan nesnelere tasvirini yaparak ihlâsla Kur'an okumanın önemini temsil metodu ile açıklamıştır.

4.1.4. Tartışma

Tartışma, insanlar arasında iletişim konusu olan bilgi hakkındaki tereddütleri ve soruları ortaya koyarak kapalı yönlerin aydınlatılması, zihindeki soruların cevaplanması ve bir konuda sağlam kanaate ulaşma çabasıdır. Tartışma, muhatabın sorgulama özelliği dikkate alınarak ona rahat bilgilenme imkânı veren bir metottur (Cebeci, 2010:13).

Tartışma metodu ile öğrencinin aktif katılımı sağlanarak konu hakkındaki fikirlerini özgürce ifade edebildiği ders ortamında, öğrenci konu hakkındaki eski ve yeni bilgileri karşılaştırarak bilginin doğruluğunu değerlendirir ve böylelikle doğru bilginin kavranmasını kolaylaştırır. Soruların çözümünde muhatabın akıl yürüterek sorunun cevabını kendi kendisine bulmasına olanak tanıyan tartışma metodunu Kur'an Hz. İbrahim'in sonsuz güç sahibinin Allah olduğunu Nemrut'a tartışma metodu ile şu

şekilde buldurmaktadır: “Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim, "Benim Rabbim diriltir, öldürür." demiş; O da, "Ben de diriltir, öldürürüm" demişti. (Bunun üzerine) İbrahim, "Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir" deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.” (Bakara, 2/258).

Görüldüğü gibi burada, ilk tartışmayı Hz. İbrahim başlatır. Bir nevi Nemrut'u, tartışmanın içine çekerek zor duruma düşürür. Burada Hz. İbrahim tartışma metodu ile muhatabının zihinsel uyarılarını harekete geçirerek, Nemrut'un Rab iddiasını ispat etmesini istemektedir. Aslında Hz. İbrahim Nemrut'un bu durumu ispatlayamacağını bilmesine rağmen bunu doğrudan muhatabına söylemek yerine zihinsel fonksiyonları harekete geçirecek tartışma metodu ile buldurmaya çalışmıştır.

4.1.5. Örnek Olay İnceleme

Örnek olay incelemesi, öğrencilerin sorunlu olan gerçek ya da hayali olaya aktif olarak katılmalarını gerektiren bir yöntemdir. Olayı anlatan ve gerekli verileri kapsayan bir rapor üzerinde çalışan öğrenciler, olayı öğrenir, verileri analiz eder, sorunu değerlendirirler. Öğrenciler tartışarak olayın nedenlerine ya da çözümüne ilişkin öneriler getirirler (Öcal, 2009:215).

Bu yöntem öğrencilere konuyu ya da bilgiyi bir olay üzerinden akıl yürüterek analiz etmelerine, çıkan sonuçları değerlendirmelerine olanak tanımasından dolayı bilginin anlaşılması ve kalıcı hale gelmesi kolaylaşacaktır.

Bu yöntemi etkin şekilde kullanan Kur'an belli inanç ve davranışları insanların kazanımı için geçmişte yaşanmış veyahut da yaşanması mümkün olan olayları insanlara anlatmaktadır. Örneğin bir ayette: “Allah şöyle bir memleketi misal verdi: Orası güven ve huzur içinde idi. Oraya her taraftan bolca rızık gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler; bu yüzden yaptıklarına karşılık Allah onlara şiddetli açlık ve korku ızdırabını tattırdı. Andolsun onlara içlerinden bir peygamber geldi de O'nu yalanladılar. Böylece zulmederlerken azap onları yakalayiverdi.” (Nahl, 16/112-113) Kur'an bu gibi yaşanmış olayları insanlara ibret alsınlar ve hataya düşmesinler diye olaylar arasında sebep-sonuç bağlantısı kurarak, örnek olay inceleme metodu ile aktarmaktadır.

4.1.6. Problem Çözme

Problem çözme metodu, öğrencilerin o güne kadar öğrenemedikleri, bilemedikleri birtakım konuları kendi kendilerine, araştırarak öğrenme yolunun adıdır. Yani hazır bilgilere kolaylıkla sahip olmak yerine; emek sarf ederek, uğraşarak öğrenmek bu metodda esastır. Bu haliyle problem çözme; “öğretme” değil, “öğrenme” metodlarından sayılır (Öcal, 2009:226).

Problem çözmeye öğrenci bilgiyi doğrudan hazır bir şekilde elde etmez. Öğrenci kazandırılmak istenilen bilgiyi zihinsel aktiviteler yaparak, bilişsel alan basamaklarından analiz-sentez-değerlendirme yöntemleri ile kendi kendine elde eder. Dolayısıyla kazandırılmak istenilen bilginin kavranması ve eğitimin temel gayesi olan bilginin şahsiyetine teşekkül etmesi bu metod ile sağlanacaktır denilebilir.

Din eğitiminin davranışa dönüşmesine önem veren Kur'an'ı Kerim'de bu metodun kullanıldığına dair birçok örnek vardır. Bir ayette: “O vakti hatırlayın ki siz yeryüzünde güçsüz ve zayıf idiniz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Derken Allah sizi barındırdı, yardımıyla destekledi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı

ki şükredesiniz. Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin.” (Enfâl, 8/26-27) Burada Allah insanlara yaratılış itibari ile zayıf, aciz ve yardıma muhtaç varlıklar olduklarını düşünmelerini istemektedir. Sonra bu özelliklerinin mal, şöhret, zenginlik ile giderilemeyeceğini yalnızca Allah’a yönelmek ve O’na güvenmek ile giderileceğini problem çözme metodu ile aktarmıştır.

4.1.7. Gösteri (Uygulama)

Gösteri, öğretmenin öğrencilerin önünde bir şeyin nasıl yapılacağını göstermek ya da bir prensibi açıklamak için yaptığı işlemlerdir. Gösteride hem görsel hem işitsel iletişim kullanılır (Özyürek, 1983: 45).

Dinî, ahlâki erdemlere dair tutum ve davranışlar ile ibadetler, görgü kurallarına dair motor davranışların öğretiminde gösteri etkin metottur. Bu konuda öğretmenin bizzat yapması veya canlandırmasının yanında şekiller, şemalar, resimler, nesnelere ve filimler de kullanılır. Din eğitiminde öğretmenin sınıf içindeki sınıf dışındaki kişisel davranışlarının ve genel yaşantısının öğretici etkisi bir gösteri metodu olarak değerlendirilmelidir (Cebeci, 2010: 8).

Gösteri metodu ibadet, ahlak, Kur’an gibi konuların öğrencinin anlamlandırmasını kolaylaştırmak amacıyla eğitimcinin aktif olarak kullandığı bir yöntemdir. Örneğin: İbadetlerin öğretiminde bu metodu etkin olarak kullanan Hz. Muhammed namazın nasıl kılınacağını soran ashabına: “Beni nasıl namaz kılarken gördüyseniz öyle namaz kılınız.” “ Benim yaptığım gibi yapınız” diye cevap vermiştir. (Buhari, Ezân, 17).

4.2. Din Eğitiminde Kullanılan Başlıca İlkeler

Din eğitiminde istenilen başarıya ulaşabilmek amacıyla eğitimci öğrencinin seviyesini, gelişim dönemini, yaşama koşullarını, kültürel faaliyetlerini, önceden belirleyerek ders için amaçlanan hedeflerin belirlenmesi ve planlanması gerekir ve bu planlamaya uygun eğitim ilkelerini de belirlemesi gerekmektedir. Din eğitiminde kullanılan başlıca ilkeler şunlardır: Bireye (ferde) görelilik, bilinenden-bilinmeyene, somuttan-soyuta ve bütünlük ilkeleridir.

4.2.1. Bireye Görelilik

Her bireyin istekleri gereksinimleri farklı olduğundan, eğitimde bireyin seviyesi, ihtiyaçları ve yaşantısına dikkat ederek bir eğitim planı oluşturulmalıdır. Aksi takdirde eğitimde hedeflenen basamağa ulaşmak mümkün olmamaktadır.

Eğitimde istenilen başarının elde edilebilmesi için insanlara kişiliklerine, eğitim durumlarına ve seviyelerine göre davranmayı kendisine ilke edinen Hz. Muhammed, insanlara nasıl davranılması gerektiği sorusuna: “ İnsanlara akıl seviyelerine ve istidat durumlarına göre hitap edin.” (Ebu Davud, Edeb, 20) sözleri ile cevap vermiştir.

4.2.2. Bilinenden Bilinmeyene

Yeni bilginin öğrenciye öğretilmesi sırasında önce öğrencinin yaşantısında gözlemediği, işittiği veya zihninde var olan eski bilgi ile başlanmalı, daha sonra bilinmeyen konuya doğru geçiş yapılmalıdır. Böylelikle öğrenci, zihninde var olan eski

bilgi ile verilen yeni bilgi arasında ilişki kurarak yeni bilgiyi anlamlandırır zihninde kalıcı hale getirir.

İnsanların yaşamlarında var olan nesnelere faydalanarak olaylar ve konular hakkında bilgilendirmeyi sağlayan, insanlara dini kimlik kazandırmayı hedefleyen Kur'an bilinenden-bilinmeyene yöntemini etkin olarak kullanmaktadır. Bir örnekte: "Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler." (Münafikûn, 63/4) Bu ayette insanın kötü ve çirkin olandan kaçınmasını, iyi ve güzel olana yönelmesini sağlamak için, insan zihninde var olan nesne ile bilinmeyen konu olan münafığın özellikleri eşleştirilerek konunun kavranması kolaylaştırılmaktadır.

4.2.3. Somuttan-Soyuta

Eğitimde öğrenci etrafında gözlemleyebildiği, dokunabildiği, işittiği veya algılayabildiği şeyleri daha kolay öğrenmektedir. Çünkü insan zihni somuttan-soyuta doğru algılamaktadır. Bu nedenle konular öğrencinin algılayabileceği şekilde somutlaştırılarak anlatılmalı, aşamalı olarak soyut konulara geçiş yapılmalıdır.

Anlamı kapalı olan soyut konuları, insanların anlamlandırmasını sağlamak için somutlaştırma yöntemini Hz. Muhammed ahabının eğitiminde kullanmıştır. Örneğin: Beş vakit namazın insana sağladığı yararları "Kapınızın önünden akıp giden bir nehir olsa ve siz o nehirde beş defa yıkansanız kirden hiçbir eser kalmaz ise beş vakit namaz da işte böyledir. Allah beş vakit namaz ile günahları silip yok eder." (Buhârî, Mevâkî 6; Müslim, Mesâcid 283) Hz. Muhammed sevap- günah gibi anlaşılması zor soyut konuları, muhatabının yaşantısında var olan nesne ve varlıklar ile ilişkilendirerek konuların anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

4.2.4. Bütünlük

Bir eğitimci öğrenciyi fiziksel, ruhsal, psikolojik sosyal bakımdan bir bütün olarak ele almalı ve ona göre eğitim vermelidir. Zira insan bir bütün halinde gelişimini sürdürür. Din eğitiminde de öğrencinin öğrendiği yeni bilgileri zihinsel muhakeme gücünden geçirip sağlam kanaatler oluşturarak benimsemesi esas alınacaktır. Sonra bu bilgileri uygulayabilecek, gereklerini yerine getirebilecek bir yaşantı alışkanlığı kazanması, yaşantılarını da içten ve ahlâki değer ölçülerine uygun bir şekilde düzenlemesi sağlanacaktır. Böylece kendine, değerlerine ve insanlara saygılı, özgürce inanan, inandıklarını teori-pratik bütünlüğü içinde erdemli yaşantılara dönüştürebilen bireyler yetiştirilecektir (Cebeci, 2010:18).

Bireylerin erdemli davranışlar sergileyebilmesini temel amaç edinen Kur'an bireyin şahsiyet eğitimini bütünlük ilkesi ile şöyle anlatmaktadır: "Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler. Her kuvvetli sesi kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan) çevriliyorlar!" (Münafikûn, 63/4) Bu ayet ile münafıkların fiziksel özellikleri, tepkisel davranışları, insanlarla olan ilişkileri bütünlük ilkesini göz önüne alarak analiz edilmiş ve mü'minlerin bu hale düşmemeleri konusunda uyarıda bulunmuştur.

5. ŞEMSİ TEBRİZİ'NİN HAYATI VE MAKALÂTI

5.1. 13. Yüzyılda Anadolu'da Siyasi ve Tasavvufi Durum

13. Yüzyıl Şemsi Tebrizi'nin yaşamış olduğu asırdır. Şems'in Mevlânâ ile olan diyaloglarının, halk ile olan konuşmalarının, Makalât'ta yer alan sohbetlerinin ve fikirlerinin daha iyi anlaşılması için Anadolu'yu ve yaşadığı bu yüzyılı genel hatları ile incelemek gerekmektedir. Dönemin siyasi ve tasavvufi tarihine kısaca değinmek gerekirse tarihi kaynaklarda şu hadiselerin vukua gelmiş olduğu görülmektedir.

1243 de Selçuklu Ordusu'nun yenilgisi ile sonuçlanan Köseadağ savaşı (Alptekin, 1989:57) ile Anadolu'nun büyük kısmı Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu tarafından yağma edildi ve katliamlar yaşandı. Bu durumda Moğollara karşı savunmasız kalan Selçuklular, ağır şartlarda Moğollara vergi vermeye başladılar. Merkezi otoritesi zayıflayan Selçuklular, beylik savaşları gibi kavgalar neticesinde güçsüz düştü ve 1256'da bir defa daha saldıran Baycu Noyan komutasındaki Moğollara karşı yeniden kaybetti (Eflâkî I, 1977:22-25). Bu dönemde Mevlânâ ile yakın ilişkileri bulunan Muîneddin Süleyman da Pervanelik⁵ makamına geldi⁶. Selçukluların taht kavgasını bitirmeleri ve tekrardan merkezi otoriteyi sağlamalarından kısa bir süre sonra Moğollar Anadolu'yu terk ettiler.

Moğollar Anadolu'yu terk ettikten sonra ülkede tam bir kargaşa ortamı oluştu ve taht için kardeş kavgaları başladı. Taht kavgaları beraberinde merkezi otoritenin zayıflamasına sebebiyet verdi. Bu durum Moğolların yeniden Anadolu'nun siyasetine karışmasına, Selçuklu beylerini öldürmesine sebebiyet vermiştir. Siyasi karmaşanın yaşandığı bu dönemde dini ve siyasi kaynaklı olan Şii akâidi ve Batınî fikirleri neşreden babaların Anadolu'da yaptıkları Babâiler İsyanı⁷, Cimri İsyanları⁸ gibi isyanlar ortaya çıkmıştır. Suriye, Anadolu ve İran gibi birçok Kalenderiler'in babalarından biri olan Baba İshak'ın öncülük ettiği Babâiler İsyanı sonucunda Amasya'da ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde Baba İlyas'ın kurmuş olduğu Vefâilik görüşlerini yayan zâviyeler açılmıştır (Köprülü, 1996:51-52). Bütün bu hadiseler göstermektedir ki, Anadolu'da popüler Kalenderilik Babâiler İsyan'ın dan sonra hızla yayılmıştır. Moğol istilası ve Selçukluların mutasavvıflara göstermiş olduğu alaka ve imtiyazlar Sultan Alaeddin Keykubad dönemindeki huzurlu, güvenli ve istikrarlı ortam birçok tasavvufi zümrelerin Anadolu'ya göç etmesine sebep teşkil etmiştir (Eflâkî I, 1977:22-29). Anadolu'daki bu tasavvufi zümreleri Ahmet Yaşar Ocak, başlıca şu üç ana grupta incelemiştir. Bunlar;

⁵ Anadolu Selçuklularında kullanılan pervane denilen görevli, sultanın kişisel mesajlarını ileten, ihسانlarını dağıtan idari bir görevlidir.

⁶ Mevlânâ'nın bazı Moğol yöneticileri ile görüşmesi bazı kesimler tarafından O'nun fırsatçı biri olarak gösterilmesine neden olmuştur. Bunun sebebi, dönemin siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik yönlerinin iyi tahlil edilmemesi, Mevlânâ'nın eserlerine bütüncül olarak bakılmamasıdır (Ocak, 2011:195-200; Çolak, 2012:215). Zira Mevlânâ, Moğolların İslâm dünyasında girişinden büyük rahatsızlık duymaktaydı. Eflâkî'nin, Ariflerin Menkıberin de yer alan bilgilere göre Moğol işgallerinden memnun olmadığını göstermektedir (Eflâkî, 1977:332-333). Fîhi Mâ Fîh'te anlatılan olay konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Muineddin Süleyman Pervâne'nin Moğollara karşı güttüğü denge politikasının sonucu olarak, "Bundan evvel, kâfirler puta tapıp secde ederlerdi. Bu zamanda biz de öyle yapıyoruz ve gidip Moğol Tatarlarına secdeler ediyoruz ve sonrada kendimizi Müslüman biliyoruz..." şeklinde Mevlânâ'ya dert yanması üzerine O, bu durumun kötülüğünün farkında olmanın imanına işaret olduğunu söylemiştir (Mevlâna, 2015:116). Bu misalden de anlaşıldığı gibi Mevlânâ devrin siyasi şartları açısından denge siyaseti izlenmesini hoşgörüyordu. Bununla birlikte, Moğollara aşırı derecede bağlılık göstermeyi ise sapma olarak görüyordu (Küçük, 2006:94).

⁷ Baba İshak'ın öncülüğünde Amasya ve civar köylerinde başlayan isyandır.

⁸ Karahanlılar tarafından desteklenmiştir.

1-Mağrip (Endülüs ve Kuzey Afrika): Mağrip tasavvufu Anadolu’da bütün zamanların en ünlü mutasavvıfı Muhyiddîn-i Arabî başta olmak üzere, Afifeddin-i Tilemsânî ve müridleri tarafından temsil ediliyordu.

2-Orta-Doğu (Mısır, Suriye ve Irak): Bu bölgede birbirinden mâhiyet itibariyle hayli farklı, Sühreverdîlik, Vefâîlik ve hattâ Cavlakilik (Kalenderîlik) gibi tasavvuf akımlarının yurdu olup, bunların ileri gelen temsilcileri Anadolu’da faaliyet gösteriyorlardı.

3-Orta Asya ve İran (özellikle Horasan ve Azerbaycan): Bu geniş bölgede ise Anadolu’ya yine farklı nitelikler gösteren Kübrevîlik, Yesevîlik ve Haydarîlik gibi tarikat şeklinde teşkilatlanmış tasavvuf akımlarından başka, özellikle Melamet mektebine mensup bazı büyük sûfileri kazandırmıştır ki bunların başında hiç şüphesiz Şems-i Tebrizî gelmektedir (Ocak, 1996:89-90)

Anadolu Selçuklu sultanlarının kucak açmasıyla Moğollardan kaçarak Türkistan, Buhara, Harezmi, Irak ve İran’dan bu topraklara gelen önemli mutasavvıflar burada kendi tasavvufî birikimlerini yayma fırsatı bulmuşlardır (Köprülü, 1996:49) Genel olarak bakıldığı zaman 13. yüzyılda Anadolu’da tasavvufî düşüncelerini yaymaya çalışan mutasavvıflar arasında; Konya’da Evhadeddin Kirmânî’yi, Tokat’da Fahrettin Irâkî’yi, Kayseri ve Sivas’ta Şeyh Necmeddin Dâye’yi, Konya’da Muhyiddin Arabî’yi, Sadreddin Konevî’yi Mevlânâ’nın babası Bahâeddin Veled’i, Seyyid Burhaneddin Muhakkık Tirmizî’yi, Şemsi Tebrizi’yi ve daha bunlar gibi tanınmış bir çok mutasavvıf bulunmaktadır (Köprülü, 1984:201-203).

Yine hayatta iken bu mutasavvıflar derecesinde ün ve nüfuz kazanamamakla beraber, daha sonra ismi etrafında bütün bir menakip silsilesi teşekkül ederek halk arasında bir tarikat kurucusu gibi telakki olunan Hacı Bektaşî Veli’de 13. yüzyılda Anadolu’da yetişen mutasavvıflar arasındadır (Köprülü, 1984:203)

13. yüzyılın başlarında başlayıp Şemsi Tebrizi’nin Anadolu’ya geldiği 1240-1250’li yıllara kadar önemli temsilciler yetiştirerek gelişip güçlenen bu akımlar, çok tabii olarak birbirinden farklı mahiyet ve nitelikler göstermekte olup her biri doğduğu bölgelerin sosyal, kültürel hatta siyasi özelliklerini yansıtıyorlardı. Bununla beraber kabaca nitelendirme yapılacak olursa bu akımlardan bir kısmı Ehl-i sünnet çerçevesini korumaya özen gösterirken bir kısmı bu konuda kendisini daha serbest görüyordu. Bir kısmı elit tabakaya yönelik akımlar olduğu halde diğer bir kısmı daha ziyade halk tabakalarının ilgisini çekiyordu (Ocak, 1996:90). İşte bunların her birinin Şemsi Tebrizi’nin ve Mevlânâ’nın dini, siyasi, itikâdi düşünceleri üzerinde belli ölçüde etkili olduğu söylenebilir.

5.2. Şemsi Tebrizi’nin Hayatı

Melikdâd oğlu Ali oğlu Şemseddin Mehmed (Fürûzanfer, 2005:59), kumaş ticareti maksadıyla Horasan’ın Bezer vilâyetinden Tebriz’e gelip yerleşen Ali b. Melikdâd (Melik Dâvûd)’ın oğlu olarak 582 (1186) yılı civarında Tebriz’de dünyaya geldi (Ceyhan, 2010:511).

Şems, İsmailîlerin dâisi olan Kiya Büzürk’ün neslinden olan Havend Celâlüddin oğludur. Ancak Havend Celâlüddin kendi atalarının mezhebini bırakmış, İslami bir yaşam sürmüş ve İslamiyet’in inanç sistemini yaymıştı. Ayrıca Celâlüddin oğlunu yani Şems’i, ilim ve edep tahsili için gizlice Tebriz’e gönderdi⁹ (Devletşah, 1977:251).

⁹ Devlet şah, onun bir İsmailî prensi olduğunu söyler. Ona göre Şems Celaleddin Nev- Müselman(Yeni Müslüman)’ın oğlu olup Tebriz’de okumuştur (Bkz. Devlet şah, 1977:251). Furûzanfer Deletşah’ın bu iddiasını yanlış olarak kabul eder. Zira eski kaynakların hiç birinde bu rivayet söylenmediği gibi, Nev-

Tebriz’de ilim tahsil eden Şems’in gerek kendi eseri olan Makalât’ta gerekse başka eserlerde bağlı olduğu tasavvufi şahsiyetler, yollar için birbirinden farklı isimler ve tarikatları ileri süren veya ima eden rivayetler bulunmaktadır (Çetinkaya, 2015:181).

Şems ilk nasibini kendi ifadesine göre şöyle açıklar: “Benim Tebriz’de Ebubekir adında bir şeyhim vardı. O sepet örerdi. Ben ondan birçok velâyetlere mazhar oldum. Fakat bende bir şey vardı ki, onu şeyhim göremediği için, kimse de görmemişti. O şeyi Hüdavendigârı Mevlâna gördü.” (Eflâkî, 1973:319)Yine Şems’in Sultan Veled’e anlattığına göre çocukluk günlerinde Tanrı’yı, melekleri, yerlerde ve göklerde birçok olayları görür, herkesi de kendisi gibi sanırmış. Ama sonradan gördüklerinin kendine özel olduğunu, başkalarının böyle şeyler görmediğini anlamış,¹⁰ bu nedenle Şeyh Ebubekir de bunları herkese söylemesini yasaklamıştır (Şemsi Tebrizi, 2016: 14).

Şems’in hayatını anlatan kaynaklarda ilk şeyhinin Sellebâf –(Sepet ören) Ebubekir olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Makalât’ta bir pasajda maneviyat yolculuğuna rûhânî anlamda Hz. Muhammed’in rehberliği ile başladığını şöyle beyan eder: “Herkes kendi pirinden söz açar. Bize, Hz. Peygamber rüyada bir hırka verdi. Fakat bu iki gün sonra eskiyip yırtılacak, külhanlara atılacak veya bulaşık silinecek hırkalardan değildir. Belki sohbet ve yoldaşlık hırkasıdır. Akıllara sığmayan bir sohbet değil, belki dünü, bugünü, yarını, olmayan bir süre sonra başka müşidlerle görüşmek üzere doğduğu ve yaşadığı Tebriz’den ayrılarak diyar diyar sohbet arkadaşı aramıştır. “Aşkın zevk ile bugün ve yarın ile ne ilgisi var.” diyen Şems bizzat Hz. Muhammed (s.a.v.)’den hırka giydiğini beyan eder (Şemsi Tebrizi, 2016:79-80). Hz. Muhammed’in ruhaniyetinden istifade eden ve dünyevî şeyhi Sellebâf Ebubekir’in yanında kısa zamanda Kemâle eren Şemsi Tebrizi, diyar diyar gezmiş ve çeşitli mutasavvıflarla görüşmüştür (Köse, 2007:227).

Önder, Şemsi Tebrizi’nin kendisine müşid arayışını şöyle anlatır: Bir zaman Bağdat’ta giderek, sûfîlerden Şeyh Evhadüddin Kirmanî’yi ziyaret etti, ne âlemde olduğunu sordu. Şeyh Evhaddüdin “Güzellerde Cemal-i Mutlak’ı görüyorum” manasını kastederek: “Ay’ı leğendeki suda seyrediyorum.” dedi. Bu cevap üzerine Şems: “Ense kökünde çiban yoksa başını kaldır da göğe bak! O zaman Ay’ı leğende değil, kendi zatında seyretmiş olursun. Bu iş varken ne diye leğenlere abanıp, kendini, aradığın şeyin aslından mahrum edersin...” deyince, Evhadüddin, Şems’in ellerine sarıldı, müridi olmak istedi. Şems: “Bizim sohbetimize dayanamazsın...” dedi. Evhadüddin ısrar

Müselman’ın Alaadin Ahmed isimli oğlundan başka bir oğlu bulunmamaktadır (Bkz. Fûrûzanfer, 1997:162-163). Cebecioğlu, Şems’in Makalât’ında İsmâilîği öven tek bir satıra dahi rastlanamayışını, hatta İsmâilîleri eleştiren bazı ifadelerinin bulunduğunu, onun heterodoks bir yapılanma içinde sayamayışımızın en büyük delili olduğunu söyler (Cebecioğlu, 1999:107).

¹⁰ “Henüz ilk mektebeydim. Daha bülûğ çağına girmemiştim. Peygamber efendimizin sevgisi bende öyle yer etmişti ki, kırk gün geçtiği halde, O’nun muhabbetinden aklıma yemek ve içmek gelmedi. Bazen yemeği hatırlattıklarında, onları elimle yahut başımla reddederdim. Göklerdeki melekleri ve yerde gayb âlemini, kabirdekilerin hallerini müşahede ederdim. Hocam Ebu Bekir, hallerimi başkalarına haber vermekten beni men ederdi.” (Ören, 1993: 191). “Çocukluk çağında Şems başından geçen bir anekdotu şöyle anlatır: “Henüz ergenlik çağına girmemiştim. Aşk deryasına daldım mı, 30-40 gün hiç bir şey yiyemezdim; istekten kesilirdim, günlerce açlığa susuzluğa katlanırdım. Bir gün babam bana çıkıştı, “Oğlum, dedi, ben senin bu halinden bir şey anlamıyorum; bunun sonu nereye varacak? Bu davranışlar seni felakete götürecektir. Sende bu yola gitmek için gerekli olan ne terbiye var, ne riyazat var ne de başka bir şey.” Babama dedim ki: Şu sözü benden dinle! Sen ve ben öyle bir haldeyiz ki sanki bir kaz yumurtasını tavuğun altına koymuşlar; bu yumurtadan kaz yavrusu çıkmış; biraz palazlaşınca bir su kenarına gelir, yavru hemen suya atlar. Ana tavuk etrafında çırpırır; ama o kümes kuşudur; onun suya girmesine imkân yoktur. İşte seninle ben de böyleyiz. Ey Babacığım! Ben kendimi yüzdürecek bir deniz görüyorum, benim yurdum o denizdir; halim de, deniz kuşlarının hali gibidir. Eğer sen benden isen gel! Yahut ben bu derya içinde senden değilsem git, kümes kuşlarına karış.” (Şemsi Tebrizî, 2016:10)

edince, bu kez Şems: “Pekala bir şartla. Bağdat pazarında, halkın karşısında şarap içebilir misin?” dedi. “Estağfurullah, bunu yapamam.” “Peki, bundan vazgeçtim, pazardan şarap alır, ben içerken benimle sohbet eder misin?” diye sordu. “Bunu da yapamam!” dedi. “O halde uzaklaş erenlerin yanından! Benimle arkadaşlık edemezsin sen... Şunu da bil ki, ben mürid değil mürşid arıyorum. Hem de rastgele mürşid değil... Gerçekten, gerçekleri bilen, olgun bir şeyh, bir yol gösterici.” dedi ¹¹ (Önder, 1973:64).

Şemsi Tebrizi daha sonra baba Kemâl Cendi ile halleşip sohbet ettiği ve onun müridlerinden olduğu, hatta onun tekkesinde bir sohbet sırasında Fahreddin Iraki de, Bahâeddin Zekeriya’nın emriyle, orada bulunuyor ve kendisinde “Yüz gösteren” her fetih ve keşfi nazım, nesir halinde ifade, izhar ediyordu. Bu durum Baba Kemâl’in dikkatini çekti. Şeyh Fahreddin’in aksine Şeyh Şemseddin hiçbir şey izhar etmezdi. Bir gün Baba Kemâl: “Oğlum Şemseddin, oğlum Fahreddin’in açığa vurduğu sırlardan ve hakikatlerden yana bir keşif sana hiç açılmaz mı?” diye sordu. Şemseddin:

“Ondan daha çok sır ve hakikat müşahede ediyorum; fakat onun bildiği ıstılahları bilmediğimden müşahedelerimi onun gibi ifade edebilme gücünü kendimde bulamıyorum.” dedi. Bunun üzerine Baba Kemâl şu temennide bulundu: “Hak Sübhânehu ve Teâlâ sana öyle bir arkadaş nasip etsin ki, evvelîn ve âhirînin marifet ve hakikatlerini, senin adına izhar etsin. Hikmet ırmaklar kalbinden diline aksın, harf ve ses elbisesine bürünsün. O elbisenin süs ve nakışlar da sana ait olsun.” (Köprülü, 1991: 220; Camî, 857)

Şems Bağdat’tan ayrıldıktan sonra Şam’a gittiği bildirilmektedir. Şam’da İbnî Arabî ile sohbet etmiştir: “...Şeyh Muhammed b. Arabî, Şam’da “Muhammed bizim perdedarımızdır.” diyordu. Ben de: “Kendinde gördüğün şeyi niçin Muhammed’de de görmüyorsun, herkes kendinin perdedarındır,” dedim. Bunun üzerine İbn-i Arabî, “Hakikat ve marifetin olduğu yerde, davet nasıl olur ve nerede yap, yapma denilir?” dedi. Ben: “Bu fikrin onun olduğunu söyledim.” (Eflaki II, 1977:121) Bu konuşmadan anlaşılmaktadır ki Şemsi Tebrizi ile Şeyh Muhammed diye bahsettiği İbn Arabî ile arasında bazı fikir ayrılıkları bulunmaktadır.

“Şeyh Muhammed iyi bir dert ortağı, munis ve derin bir adamdı... Bana çok faydası vardı, fakat O’nun Peygambere uyduğu yoktu. Fakat bu fayda, sizden ona ondan da size olan faydaya hiç benzemez. Çakıl taşı ile inci arasında büyük fark vardır.” (Eflaki II, 1977:121)

Şemsi Tebrizi yine İbn-i Arabî den bahsederken: “Şeyh Muhammed’in sözlerinde çok defa falan hata yaptı, filan hata yaptı benzeri sözler çok geçirdi. Onu hata yaparken gördüm. Çok defa (hatasını) ona gösterirdim. O başını önüne eğdi ve: “Oğlum bana kuvvetli bir kamçı vuruyorsun” derdi (Eflaki II, 1977:121).

¹¹ Şemsi Tebrizi ve Evhadüddin Kirmanî arasında geçen bu menkıbe davranışa dönük din eğitimi açısından incelenecek olursa, Şems’in eğitim yönteminin yanlış uygulama olarak görülmesini sağlayabilir. Çünkü eğitimde uygun ortamlar belirlenip, öğrencinin seviyesine uygun ilke ve metodlar kullanıldığında her birey arzulan davranışları sergileyebilecek yetiye sahiptir.

Fakat tasavvufî eğitim bünyesi içinde değerlendirilecek olursa Şems’in eğitim yönteminin doğru olduğu söylenebilir. Çünkü tasavvufî eğitimde akla dayalı eğitimden ziyade vicdana, sezgiye dayalı eğitim yani mistik eğitime önem verilmektedir. Bundan dolayı öğrenciye kendi yaşantısı yoluyla hedef davranışın kazandırılabilmesi için öncelikle nefis eğitimi verilmekte diğer eğitimler bundan sonra gelmektedir.

Yapılan çalışmalarda doğru sonuçlara ulaşabilmek için her bilim dalını kendi değerleri ve şartları içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada bu tarz menkıbelerin verilmesinin amacı Şemsi Tebrizi’yi daha iyi tanıtmaya yardımcı olabilmektir.

Bu anlatılanlardan anlaşıldığına göre Şems ile İbn-i Arabî arasında fikir birliği olmamasına rağmen güzel bir dostluk vardı denilebilir.

Şemsi Tebrizi kendisine sürekli bir mürşid arayışında olduğunu şu sözleri ile dillendirir: “Ben kendi diyarımda, gerçek bir mürşid bulmak amacı ile yola çıktım, ama nereye gittim kime rastladıysam hepsi bomboş... Vardır elbet, âlem bu kadar boş değildir ya diye düşündüm ama bulamadım. Bir yerde bir şey söylüyorlardı: bir şey varmış, insana haberi olmadan hırka giydirirmiş, devlet ve saltanat ihsan edermiş. Vefat etmiş ama ben görmedim. İşte hep bu tarz sözler söylenir. Kâmilce bir şeyh, insana aleyhinde bir söz nakletseler, ka’tiyen incinmemeli. Böylesi ile karşılaşamadım.” (Önder, 1973:64-65)

Şemsi Tebrizi’nin ilme olan düşkünlüğünü Mevlâna söyle ifade eder: “Şemseddinimiz’in, nefisleri eli altına almak hususunda, İsa’nın nefesi gibi mübarek bir nefesi vardır. Kimya ilminde, eşi benzeri yoktur. Yıldızları davette, riyaziyatta, ilahiyatta, hikemiyâta, nücûm bilgisi, mantık ve hilafiyatta onun için 'Afâk ve enfüste onun gibi bir kişi yoktur' sözünü söylerler. Fakat ricâlullahın sohbetine eriştikten sonra hepsini defterden sildi, aklî, naklî ilimlerden sıyrıldı, tecrit, tefrit ve tevhit âlemini tercih etmiştir.” (Eflaki II, 1977:84)

Şemsi Tebrizi makamı ve mertebesi o dereceye ulaşmıştı ki artık bunlarla kanaat etmiyor, daha yüksek bir makam arıyordu (Eflâki I, 1973:162-163). Bu arzu ile büyük İslam Merkezlerine; Bağdat, Şam, Halep, Belh, Kayseri, Sivas, Aksaray, Erzurum ve Erzincan’a giderek Allah dostu ve ilim adamlarının sohbetlerine katılmıştır (Türkmen, 2014:22). Bundan dolayı Şems Tebriz şehrinde tarikat pirleri ve hakikat arifleri, “Kamil-i Tebrizi”, gönül sahibi seyyahlar ise “Şemseddin-i parende: Uçan Şemseddin” derlerdi (Eflâki I, 1973:77).

Şems bir tekke sahibi şeyhlerden olmak istemiyordu. Birçok şeyhleri denemiş, onların şeyh değil, mürid bile olamayacaklarını görmüştü. Şöhretin, malın, mülkün, kar değil, zarar getireceğini, dünyaya çivileyip kalacağını biliyordu. Halk, devamlı harpler, yağmalar yüzünden dünyasından bezmişti. Bu dünyada bulamadığı huzuru hiç olmazsa öte âlemde aramak için maneviyata yönelmiş, tasavvufa meyletmiştir. Bundan dolayı şehir şehir dolaşarak kendisine gerçek bir mürşid aramaktaydı (Önder, 1973:65-66).

Tebriz’den Erzurum’a gelen Şemsi Tebrizi burada öğretmenlik ve okul müdürlüğü ile meşgul olmuş, Erzurum meliki, ailesi, akrabaları, dostları ve onun maiyetinde olanlar ile birlikte Şemsi Tebrizi’nin müridi olmuşlardır (Eflaki II, 1977:133; Fûrûzanfer, 1997:169). Erzurum’dan ayrıldıktan sonra da Halep’e giden Şemsi Tebrizi buradayken medresesinin bir hücreğine girip on dört ay riyazet ve mücahede ile meşgul olur, daima siyah keçeden yapılmış elbise giyerdi. Bir gün hücrenin duvarından: “Şüphesiz, senin nefsinin, senin üzerinde hakkı vardır.” diye bir ses geldiğini işitti. Şemsi Tebrizi bu ses üzerine acıyarak tebessüm etti ve bir köşeye çekilmeyi bırakıp Şam’a hareket etti. Konya’ya gelmeden önce de bir yıl kadar Şam’da kaldı (Eflaki, 1977: 125; Fûrûzanfer, 1997:170).

Şemsi Tebrizi’nin Mevlâna İle Buluşması

Şemsi Tebrizi vaktin birinde, “Senin haslarından benim arkadaşlığıma dayanabilecek bir yaratık var mıdır?” diye münacatta bulunuyordu. Gayb âleminde hemen, “Eğer sohbet arkadaşı istiyorsan, Rum tarafına sefer et.” diye emir geldi. Şems bunun üzerine hemen Rum vilayetine yöneldi ve şehir şehir arayarak Konya’ya kadar

geldi.¹² Konya’ya geldiğinde vakit geceydi Pirinç- Furûşân (Pirinççiler) hanında bir odaya yerleşti¹³ (Sipehsâlâr, 2011: 148).

Sabah olunca Mevlânâyı sorar onun o sırada Meram bağlarında sayfiyede olduğunu, ikindiye doğru şehre geleceğini söylerler. Şems yol üzerinde sabırsızlıkla Mevlânâ’nın yolunu gözlemeye başlar. Derken belirli vakit gelir, Mevlânâ bir katıra binmiş, aheste aheste sürmekte ve kendisine yaklaşmaktadır. Yıllardır içi aşk ve iştihak ateşiyle dolu olan Şems, katırın dizginine yapışır, selam verir (Şemsi Tebrizi, 2016). Bu olayı Eflâki şöyle anlatır: “Ey dünya ve manâ değerlerinin sarrafı, söyle! Muhammed hazretleri mi yoksa Beyazid mi büyüktü?” dedi. Mevlânâ “Hayır, hayır, Muhammed Mustafa bütün peygamberlerin ve velilerin önderi ve başkanıdır. Hakikatte büyüklük ve ululuk onundur.” diye buyurdu. Şemsi Tebrizi: “O halde Hz. Mustafa “Ya Rabbi seni her türlü eksiklikten arı, duru kılarım; biz seni lâyük olduğun bir biçimde bilemedik.” buyurduğu halde Beyazid: “Ben kendimi her türlü eksiklikten arı duru kılarım. Benim şanım ne kadar büyüktür. Ben sultanların sultanıyım.” diyor, dedi (Eflaki I, 1977:164). Mevlâna şöyle buyurdu: “Beyazid’in susuzluğu bir yudumla dindi ve suya kandığından dem vurdu. Onun idrâk destisi o kadar suyla doldu. O nur da onun evinin penceresinin büyüklüğü nispetinde içeri girdi. Hz. Mustafa’ya gelince, O, müthiş bir suya doymazlık hastalığına tutulmuştu. Susuzluk içinde susuzluktan içi yanıyordu. Ve onun mübarek göğsü: “Biz senin göğsünü açmadık mı?” Şerhiyle “Tanrı’nın yeri geniştir.” haline gelmişti. Tabîî bunun için susuzluktan dem vurdu ve her gün daha çok yakınlık istedi.”(Eflâki II, 1977:80)

Sultan Veled İbtidâ-nâme adlı eserinde Mevlânâ ile Şemsi Tebrizi’nin buluşmasını Hz. Musa ile Hızır’ın buluşmasına benzetir. Hz. Musa’dan maksadının Mevlânâ olduğunu, Şemsi Tebrizi’nin de Hızır’ı temsil ettiğini ifade eder¹⁴ (Sultan Veled, 2014:51):

Şems’le bu mülakattan sonra Mevlâna’nın hayatında büyük değişiklikler oldu. Mevlâna ders okutmayı bıraktı, vaazı terk etti, çevresindeki insanlardan uzaklaştı. Kısaca dünyaya ait olan bütün şeylerden vazgeçti (Araz, 1986:223). Sanki kaybettiği değerli bir mücevheri Mevlâna, Şems’in manevi benliğinde, onun velilik hazinesinde yeniden bulmuştu. O, Şems’in kudretli kişiliği önünde öylesine mest ve coşkun hale gelmişti ki, müftülük, müderrislik, vaazlık gibi meşgalelerini bir tarafa iterek artık Şems’in pervanesi olmuştu (Şemsi Tebrizi, 2016: 18). Hiç kimseye ricada, niyazda

¹² Eflakî, Mevlânâ ile Şemsi Tebrizi’nin Konyada buluşmadan önce Şam’da karşılaştıklarından bahseder. Ancak Eflâki’nin bu konu ile iki rivayeti bulunmaktadır. Birinci rivayette; “... bir gün Mevlânâ Şam’da halkın arasında dolaşır iken kalabalık arasında siyah giyinmiş, başında bir külâh bulunan bir şahıs ile karşılaştı. Bu adam Mevlânâ’nın yanına gelince onun mübarek elini öpüp: “Dünya sarrafı beni anla,” dedi. Bu Şemsi Tebrizi hazretleri idi. Mevlânâ hazretleri onunla meşgul olmaya başlamadan o, kalabalık arasında kaybolup gitti (Eflâki I, 1977:160).“İkinci rivâyette ise aynı söz bu sefer Mevlânâ tarafındagn söylenmektedir; “ Bir gün Mevlânâ, Şam’da halkın arasında, Mevlânâ Şemseddin’in mübarek elini yakaladı ona: “Dünya sarrafı beni anla,” dedi. Mevlânâ Şemseddin istiğrak âleminden kendine gelinceye kadar Mevlânâ geçip gitmişti (Eflâki II, 1977:79).

¹³ Mevlânâ’nın Şemsi Tebrizi’ ye ilk gelişinde konakladığı Şeker-furûşân Hanı’nın adı Makalât’ta Şekerrizan şeklinde geçmektedir. Sipehsâlâr’da ise bu hanın adı Brinç- furûşân şeklindedir. Bu hanın Eflâki’de geçen ve Şekerciler hanı diye tercüme edebileceğimiz iki adı ile Pirinççiler hanı diye tercüme edebileceğimiz iki adı ile Pirinççiler hanı diye tercüme edilebilen Sipehsâlâr’daki şekli arasındaki fark, her halde bu hanın gördüğü vazifenin zamanla değişmesi sonucunda meydana gelmiş olmalıdır (Eflâki, 1977:42).

¹⁴ Sultan Veled, İbtidâ-Nâme, Çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 2014, s.51: “Mevlâna ile Şemsi Tebrizi’nin ilk defa buluştukları bu yere daha sonra Mevleviler Kur’an’ı Kerim’in Rahman Suresi’nin 19. Ayetinden alınan Merace’l- Bahreyn adını vermişlerdir.” (Önder, 1996:70)

bulunmayan Mevlânâ, Şemsi gördüğü gün, ona niyaz ederek onunla birlikte halvete¹⁵ oturdu (Fürûzanfer, 2005:104). Dış âlemden ilişkisini kesmiş başka bir âleme dalmıştı. Gözü kulağı Şems’in sohbet ve irşadında, hep onun işaretlerine dönük, hep onunla göz göze, diz dize idi (Şemsi Tebrizi, 2016: 18).

Bir gün medreseye gelen bir kişi, Mevlânâyı görmek istediğini Şems’e iletir. Şems: “Ne getirdin, şükran olarak ne vereceksin ki, onu sana göstereyim.” demişti. Kişi bu sözü işitince sinirlendi ve şöyle dedi: “Sen ne getirdin ki, Mevlânâyı bizden istiyorsun.” Şems: “Ben kendimi getirdim, başımı onun yolunda feda ettim, az mı?” (Önder, 1987:79)

Bu tarz söylemler Şemsi Tebrizi hakkında başlayan dedikoduları hızlandırmış; birbirlerine, şeyhimiz ne yüzden onun için bizden yüz çevirdi diyorlardı (Veled, 2014:53). Mevlânâ’nın dost ve mühibleri, kim olduğunu ve nereden geldiğini bilmedikleri Şems’in üzerine yürüdüler (Eflâki, 1977:165). İş açık bir düşmanlık haline dönüşmesinden dolayı Şems zamanın düzelmesi için ansızın Şam’a hareket etti. Onun ayrılmasından sonra Mevlâna bütün arkadaşlarından ilgisini çekip bir köşeye çekilerek (Şemsi Tebrizi, 2016) yazdığı gazeller ve divanlar ile okuyanları büyüleyordu. Misal: Mevlâna “Ey münâdi, nerede bir topluluk görürsen bağır, ey Müslümanlar, hiç kaçmış bir kul gördünüz mü? Ondan bir nişane bildirene, ondan bir nükte söyleyene, müjde olarak canımı vereceğim...”¹⁶ diye gazeller yazıyordu (Önder, 80). Bu durum arkadaşlarının ve aziz kişilerin, Şems’in ayrılığında rolü olan o topluluğun yaptıklarından usanmalarına neden oldu. Bir süre o dert ve keder içinde zamanlarını geçirdiler. Birden bire Şam’dan, Mevlânâ’ya Şemsi Tebrizi’den mektup geldi. Bundan sonra Mevlânâ aşk ve şevk içinde tekrar semâyâ başladı, şiirler ve gazeller söyledi (Şemsi Tebrizi, 2016). Bu gazellerden ilki şu şekildedir:

“Ey kalbimizde olan nur!
Gel, didinmelerimin ve arzumun sonu, gel!
Hayatımızın senin elinde olduğunu biliyorsun.
Hayatı kullarına sıkıntı yapma gel.
Ey aşk! Ey sevgili!
Engelleri aş ve inadı bırak da gel.
Ey Hüdhüd’lerin sahibi olan Süleyman!
Lütfedip de bizi aramak üzere gel.
Ey sevmede birinci gelen kişi!
Aşkın gerçeği seni geçip birinci oldu, gel.
Ruhlar senin kaybolmandan ötürü inleyip feryat etmekte;
Miadını doldur da gel.

¹⁵ Arapça bir kelime olan “Halvet”, yalnız kalıp, تنها bir köşeye çekilmek demektir. Tasavvufta ise, zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere, şeyhin müridini, karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre için koymasındır. Allah ile gizlice konuşmak, kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek, kurtarmak da halvet olarak değerlendirilir (Öztürk, 2010:53-54).

¹⁶ Mevlâna Şems’e karşı o kadar sevgi ve candan ilgisi vardı ki, Şems ortadan kaybolduktan sonra kim O’nun hakkında aslı ve esası olmayan bir haber verse ve “Şems’i falan yerde gördüm” dese, bu müjde için sarığını ve feracesini verir, şükranlarda bulunur ve teşekkür ederdi. Bir gün bir adam: “Şems’i Şam’da gördüm” diye haber verdi. Mevlâna buna o kadar sevindi ki tarif olunamaz. Başında ki sarığını, sırtındaki feracesini, ayağındaki ayakkabı ve çizmesini ona bağışladı. Dostlardan biri: “Bu adamın verdiği haber yalandır. O, Şems’i hiç görmemiştir.” Dedi. Mevlâna: “Evet onun verdiği bu yalan haber için sarığımı ve feracemi verdim. Eğer doğru haber verseydi elbise yerine canımı verirdim ve kendimi O’nun uğrunda feda ederdim.” buyurdular (Eflâki, II, 1973:99).

Ayıpları ört, iyilikleri saç;
Cömert olanların âdeti de böyledir, gel.
Farsça “gel” nasıl derler? “Biyâ” mı?
Ya gel ya da bizim davetimize hak ver de gel.
Geleceğin zaman muradımız ne de açılır.
Gelmeyeceğin zamanda muradımız ne de kesat olur, gel.
Ey Arabın Küşâd’ı ! Ey İnan’ın Kubâd’ı!
Kalbimi hatıranla fethedersin, gel.
İçim sana “gel” demekte.
Ey senin varlığından olacak varlık, gel.
Ey benim ayım! Senin için ülkeleri dolaştım.
Beni ve ülkeleri çevrelediğin halde gel.
Sen yaklaşan ve uzaklaşan güneş gibisin.
Ey kullara yakın olan, gel.” (Eflaki II, 1977:138-139)

Mevlâna’nın özel bir ulakla gönderdiği bu mektuba Şems aylar geçmesine rağmen cevap vermez. Çünkü Şems böyle bir ayrılığın Mevlâna’yı çok daha fazla pişirip kavuracağına inanıyordu (Köse, 2007:236).

Mevlânâ, Şems’e birkaç mektup daha gönderir, Ondan gelecek olan haberi beklerken mum gibi eriyip sararıp solmuştu. Nihayet Şems’ten aynı coşku ile yazılmış bir mektup geldi. Mevlâna gelen bu mektuptan sonra sevinç içinde, Şemsî Konya’ya davet etmek üzere oğlu Sultan Veled’e birkaç arkadaşını da yanına alarak Şam’a gitmesini istedi. Sultan Veled ve yol arkadaşları oraya varır varmaz babasının işaret ettiği hana vardılar ve Mevlânâ’nın mektubunu, armağanlarını teslim ettikten sonra bütün dostların yaptıklarından pişman olduklarını, kendisini hasretle, saygıyla Konya’da beklediklerini anlattılar. “Umarız ki, bu dileklerimizi kabul buyurursunuz,” diye çok yalvardılar. Şems, bu ısrarlar karşısında dayanamadı; Sultan Veled, kendi atına Şems’i bindirdi, kendisi de neşe ve sevinç içinde Şems’in önünde piyade olarak yola koyuldu (Şemsî Tebrizi, 2016: 18-20).

Önceleri Şems’e karşı olanlar, onun gönlünü incitenler, şimdi birer birer gelip, Şems’ten af diliyorlar ikramlarda bulunuyorlardı. Mevlâna ise Şems’in bir daha gitmesine engel olabilmek için ona Konya’da ev kurmak bir aile ocağına bağlamak ya da Konya’ya yerleşmesini sağlamak istiyordu. Yanında bulunan, hal ehline yaraşır bir saflığa sahip olan, terbiye almış, zahir ve batın ilimler ile süslü evlatlığı olan Kimya hatun ile evlendirmek istedi. Böylelikle Şems’in ev bark kurmasını sağlayacak ve Konya’dan ayrılmasına engel olacaktı (Önder, 1973:92-96). Şems Mevlânâ’nın evlatlığı Kimya Hatun ile evlendi ise de evlilik uzun sürmeden hanımı vefat etti. Halk ve müritler ise bir süre sonra tekrar kıskanmaya başladı ve dedikodular yeniden artmaya başlamıştı (Türkmen, 2014: 30-31).

Dedikodulardan usanan Şems ile Sultan Veled’in konuşmaları İbtidâ-nâme’de şöyle bahsedilir: Şems, Sultan Veled’e dedi ki (Sultan Veled, 2014:67-68):

“Gördün ya, azgınlıkla nasıl da birbirlerine solukdaş oldular.

Doğru yolu göstermekte, bilginlikte eşi olmayan Mevlânâ’nın tapısından beni ayırmak, uzaklaştırmak, sonrada sevinmek istiyor hepsi.

Bu sefer öylesine gitmek istiyorum ki hiç kimse benim nerde olduğumu bilmesin.

Aramakta herkes acze düşecek, kimse benden bir nişan bile bulamayacak.

Böylece birçok yıllar geçecek de gene kimse izimin tozunu bile göremeyecek.”

Sultan Veled’e bu sözleri söyleyen Şemsi Tebrizi’nin ortadan kaybolması ile ilgili Efâki’de iki rivâyet yer almaktadır. Birinci rivâyete göre Şemsi Tebrizi Mevlânâ ile halvette oturur iken dışarıdan bir şahıs Şemsi çağırır. Şems Mevlânâ’ya “Beni öldürmeye çağırıyorlar” der. Mevlânâ ona “ Yaratılıştan onun, buyruk da onundur. Buyrulana uymak en doğru harekettir.” ayetini okur. Şems odadan dışarı çıkınca yedi kiskanç, hayırsız ve alçak kişiler Şems’e bıçakla saldırırlar. O sırada Şemsi Tebrizi bir nâra atar ve orada bulunan yedisinin de aklı başından gider. Kendilerine gelince birkaç damla kandan başka bir şey görmezler. Şems ise ortadan kaybolmuştur (Eflâki II, 1977:126).

İkinci rivayete göre ise, Ulu Ârif Çelebi’nin annesi ve Salâhaddin Zerkûb’un kızı olan Fatimâ Hâtun’dan Nakledildiğine göre, Şemsi Tebrizi şehit edilmiş ve kuyuya atılmıştır. Sultan Veled rüyasında Şems’i görmüş, Şems ona atıldığı kuyuyu bildirmiş ve Sultan Veled bazı dostlarını toplayarak Şemsi Tebrizi’yi atıldığı kuyudan dışarı çıkarmıştır. Cesedine gülsuyu, misk ve amber sürerek Mevlânâ’nın Medresesinde, medresenin mimarı Emir Bedreddin’in yanına gömdüler¹⁷ (Eflâki II, 1977:138).

5.3. Şemsi Tebrizi’nin Şahsiyeti

Şemsi Tebrizi klasik bir anlayışa sahip olan evliya, veli tiplerinden çok farklıdır. Zira O’nun her sözü, her davranışı insan tahayyülesini alt üst eder. Söz ve davranışları insanları düşündürmeye yönlendirerek öz eleştiri yapmalarını sağlayacak biçimdedir (Öztürk, 2010: 83).

Şems tasavvufî cezbeye sahip bir kişi olarak üst düzey tasavvufî telakkileri ruhunun derinliklerinde hissetmiş, rind ve kalender meşrep bir şahsiyet sahibi olduğu muhakkaktır. Nicholson’un ifadesine göre, “O, âlim olmamakla beraber şiddetli bir rûhânî cezbenin tesiri altında bulunuyordu. Kendisinin Rabbanî sıraları nakil ve fuyûz-i ilahiyyeyi neşrettiğine mutlak surette kani idi. İşte bu sebeple, manevî dairesine dâhil olanlar üzerinde pek muazzam bir nüfuz icra ediyordu. Gerek bu itibarla, gerek şiddetli azmi, fakr, esrarengiz ölümü sebebiyle Şems ile Sokrat arasında bir benzerlik göze çarpar. Her ikisi de dehâ sahipleri üzerinde nüfuz icrâ etmişler ve telkin ettikleri somut fikirlerin birer sanatkârane şekil almasına muvaffak olmuşlardır. Her ikisi de zahir ilimlerinin lüzumsuzluğunu, nefis tezkiyesi ve vicdan tasfiyesi zarureti, aşkın ulvî mahiyetini beyan eylemişlerdir.” (Köprülü, 1976:220-221).

Sipehsalar, Şemsi Tebrizi’yi, velilerin ve erenlerin sultanı, ariflerin kutbu, Hakk’ın sevdiklerinin baş tacı, peygamberlerin varisi, mezhep, Hak ve dinin güneşi diye tarif ettikten sonra, Şems’in keşif ve hal sahibi bir mutasavvıf olduğunu, konuşma ve Allah’a yakınlıkta Hz. Musa’nın meşrebine, insanlardan sıyrılıp bir köşeye çekilmekte ise Hz. İsa’nın meşrebine sahip olduğunu belirtmektedir (Sipehsalar, 2011:145).

Kamil bir insan oluşu sebebiyle Şemsi Tebrizi “Kamil-i Tebrizi” diye anılır, büyük bir veli olduğu halde, kendini ve kerametlerini herkesten gizler, şehirlerde tanınmadan yaşar, tanınınca hemen o şehirden kaçardı. Seyahatleri sırasında tekke ve medreselere misafir olmaz, basit tüccarlar gibi giyinir, şeyhlere mahsus gösterişli elbiseleri giymezdi. Hanlara misafir olur, odasının kapısını sıkıca kapar, içeride hasırdan başka yatacak şey bulundurmazdı (Cami Nefahatül Üns, 2001: 639).

Şemsi Tebrizi tefsir fıkıh, felsefe ve kelam gibi devrin ilimlerinde yeteri derecede ilerlemiş, üstün vasıflarla yaratılmış bilge bir ariftir (Şemsi Tebrizi, 2016:12).

¹⁷ 1953 yılında müze müdürü Mehmet Önder zamanında, asıl türbeden birkaç basamak ile inilen türbenin altında hafif yükseltilmiş bir adam boyunda bir taş odada Şemsi Tebrizi’nin gerçek merkadi bulunmuştur (Gölpınarlı, 1959:82).

Makalât’ında sık sık Kur’an ayetlerinden referanslarda bulunmakta, bunları lügat olarak anlayıp işarî bir takım yorumlarda değerlendirmektedir. Yine Makalât’ta bazı fıkıh hükümleri üzerinden yorumlar yaptığı, sık sık hadisler zikrettiği ve bu hadisler üzerinden değerlendirmede bulunduğu görülmektedir. Şems’in bütün bu bilgi birikimi göz önünde bulundurulduğunda O’nun, tefsir, fıkıh, hadis, kelim bilgileri hakkında haberdar olduğunu ve Arapça ve Farsça bilgisinin bulunduğu söylenebilir (Cebecioğlu, 2000:108).

Şemsi Tebrizi eleştirel kişiliğe sahip bir ariftir. Makalât’ta geçen bir pasajda: “Bana yaraşan, zahirde bizim hayatımızdaki dostluk ve kardeşlik hangi yolda ise onu korumaktır. Yoksa şeyhlik müridlik gibi ilişkiler hoşuma gitmez. Hani, üstatlığı da şakirtliği de yere batsın, derler. Bize bir söz söylemek isteyen kimse de bizim gibi olmalıdır. Böyle açık söylemelidir.” (Şemsi Tebrizi, 2016:122) Sözü ile Şems, makam, unvan, derece gibi kişinin kimliğini bildiren rütbelerin, insanın yaratılışındaki asıl amacından saptırmaması gerektiğini eleştirel bir dille ifade etmektedir.

Annemarie Schimmel, Şems’in eleştirel kişiliği hakkında şöyle der: “Kaynaklar Şemsi, yorumları ve sert sözleri ile insanları şoke eden, tuhaf davranışlı, tahammül edilemez bir kişi olarak tanımlar.”(Schimmel, 2012:329)

Şems’ten bahseden menkıbeler ve onun tasavvufî vecizeleri, kendisinin çağdaşı sufileri çoğu zaman keskin alaylarla şaşırtan, olağanüstü gururlu ve harikulade bir şahsiyet olduğunu gösterir (Ürkmez, 2009:76). Fakat Mevlânâ’nın eserlerine, Şems’in hayatını ele alan Sipehsalar, Gölpınarlı ve Eflakî’nin eserlerine ve Makalât’a baktığımızda Şems’in tevazu sahibi olduğunu, insanlarla iletişimde içten ve samimi olduğunu anlayabiliriz. Bu eserler incelendiğinde Şemsi Tebrizi’nin halkın dini eğitiminde özellikle sevgi, hoşgörü, tevazu gibi toplumsal değerlere de sıkça başvurduğu görülmektedir.

Keskin fikirli filozoflardan ve felsefeden hoşlanmamaktadır. Fahirettin Razî’ye Yunan felsefesinin İslam’a uygun kısımlarını alarak felsefeyi İslamileştirmesinden dolayı tepki göstermiştir. İsrâkîlerin şeyhi sayılan Sühreverdî-i Maktûl hakkında ise olumlu sözler söylemiştir. Şems vahdet-i vücûd inancına sahip bir kişi olduğundan, O’na göre, kulluk, gönül kulluğudur ve hizmet gönül hizmetidir. O da, Rabbinde istiğrakıdır. Şeriat, bu istiğrakın temel taşıdır. Şems, ilahi bilginin binlerce yıl tahsil edilse dahi, öğrenilemeyeceğini, hiçbir bilginin bir kerecik Allah vuslatı anında elde edilen feyze denk olmayacağını söyler. Şems’in bu hikmet ve gerçeğin kaynağını da arınmış gönüllerde aradığı Makalât’ta şöyle geçer (Özköse, 2007:229):

Ahmed’den Ahad’e kadar açık bir mimden fazla bir şey yoktur. Bu mim ise mânanın perdesidir. Sen aradan kalkan o mimi cihan farz et! Âdemoğlu ne kutludur! Yedi iklim, bütün varlıklara değer. Hele Âdemoğullarından Muhammed ümmeti olanlara ne mutlu!”(Şemsi Tebrizi, 2016:326)

Şemsi Tebrizi’ye göre hakikate varmak, ancak sünnet-i seniyyeye uymakla, tavır ve davranışlarında samimi ve içten olmakla, inandığını hayata geçirerek, ilahi aşkla mümkün olmaktadır.”(Özköse, 2007:230) Dolayısıyla Şems Hz. Muhammed’e olan sevgisini şu sözler ile dile getirir:

“Hz. Muhammed öyle bir nurdur ki, bütün nurların en parlağı, en üstünüdür. Nihayet gör ki, o çilede ve o zikir âleminde, hiç Hz. Muhammed’e uyma hakkında bir işaret var mıdır? Evet, Hz. Musa’ya kırk gece diye bir işaret verildi. Hz. Muhammed’e uymak ciheti nerede kaldı ki, Hz. Musa onu dilememiş olsun! Belki, "Yarabbi beni onun atının terkisine yapışanlardan eyle!" diye yalvarır.”(Şemsi Tebrizi, 2016:415) Mevlâna da Hz. Muhammed’e olan sevgisini şöyle dile getirir: “ Canım bedenimde oldukça Kuran’ın kuluyum. Seçilmiş Hz. Muhammed’in yolunun toprağıyım. Birisi

sözlerimden bundan başka söz naklederse, o nakledenden de rahatsız olurum, naklettiği sözden de...”(Mevlâna Celaleddin Rumi, 2008:152)

Buradan görülmektedir ki, inandığını yaşamakta, davranışlarında inancında samimi ve içten olmakta, gösterişten uzak yaşam sürme konusunda Mevlâna ile Şems arasında fikir mutabıklığı bulunmaktadır.

Şems Mevlâna’yı bulmuş olmanın verdiği vecdle şu sözleri söylemiştir: “Ant olsun ki, senin yüzünü görmek bizim için mutluluktur. Hazreti Muhammed’i (s.a) görmek dileyen kolayca gitsin Mevlânâ’yı görsün. Rüzgârla dalgalanan çimenler gibi kendini zorlamadan onun önünde eğilsin. Bunun aksine davranmak isteyen de dilediği gibi yaşar. Mevlânâ’yı bulan ne mutludur! Ben kimim? Ben bir kere buldum, ben de mutluyum.”(Şemsi Tebrizi, 2016:194)

Şemsi Tebrizi Mevlâna üzerinde büyük etki bırakmıştı. Mevlâna ile dostluğunun başlangıcından ilk olarak Şems Mevlâna’dan kendi nefsinde büyük ve kutsal bildiği, onu yücelten ne varsa istiyordu. Asıl yüceliğin bütün bu hicaplardan kurtulduktan sonra gerçekleşeceğini biliyordu. Ve bu, bilgi, zeka, felsefe işi değil gönül işidir (Araz, 1986:224).

Şemsi Tebrizi’nin Mevlâna’dan şarap isteme meselesini de O’nu nefis eğitime tabi tutarak asıl yüceliğe ulaştırmak için Şems’in uyguladığı tasavvufî eğitim metodlarından biridir denilebilir.¹⁸

Şemsi Tebrizi’nin en belirgin niteliği melâmiliği ve kalenderliğidir. Sohbetinde bulunduğu insanlar onu mürit edinmeye kalktıklarında ağır tenkitlere uğramakta ve Şemsi kaybetmektedirler. O, bir aşk, vecd ve divanelik eri, ele avuca sığmaz, yer yurt tanımaz, kurula şarta bağlanmaz, adeta özgürlüğün yürüyen bir modelidir. Alışılmış kalıpları, kitlelerin itibar ettiği sakat anlayışları, özellikle riyakârlığın beslediği kabulleri yerle bir etmek Şems’in en büyük âdetidir. O tüm bunları yaparken Melami kişiliğinin bir göstergesi olarak gerçekleştirir¹⁹ (Özköse, 2007:230).

¹⁸ İsmail Ankaravî Michâcu’l Fukara’da bu olayın tasavvufî şekilde şöyle yorumlar: “Mevleviyye’nin muhakkiklerinden bazılarının şer-i şerifin zıddına olan hususlarda amel edip sonra da bunları açığa vurmalarının sebebi, Allah’ın indinde O’nun makam ve mevkiine kıyasla, kendilerinin hiçbir makam ve mevki sahibi olmadıklarını açıklamak içindir. Zira bu muhakkiklerin şöhretlerinden dolayı halk nazarında kıymetleri ve bu mertebelerine binaen şöhretleri çok fazladır. Bu şöhretin kendilerine sağladığı makamın; haşa Allah’ın makamıyla boy ölçüşüyormuş gibi bir mahiyet arzetmesi için, bir nevi bu tür şer-i şerifin zıddına olan amelleri işleyerek bunu izale ediyorlar. Nitekim Hz. Pirimizi, bidâyet halinde Şems’in meyhaneye göndermesi bu manayı işaret etmektedir.

O büyük pir geldiğine göre meyhaneye

Bütün şaraplar bal oldu kademinden

O sahib-i saadetin ayakları, meyhaneye değer değmez, bütün şaraplar süzölmüş saf bal haline geldiler. Bu mertebeye ait Ebu Hamid Gazali, Beyazıd Bestami’den naklen şöyle buyurdular: Beyazıd-ı Bestami, mürid olacak kimsenin başını ve sakalını traş ederek boynuna cevizlerin dizildiği bir halkayı asmasını ve çarşıda, mecliste ve bu haliyle nerede bulunursa, orada, etrafına toplanan çocuklara bu cevizlerden birer birer vermesini emretti. Bizim tarikatımızda da bu nevi traş aynı şekilde kastedilen mertebeye ermek içindir. ... ama tarikatımızda bu melâmî düsturunu yapabilmek için iki şart lazımdır. Aksi takdirde bu hareketleri yapmaya ruhsat yoktur:

Birincisi; şayet arif olan şeyhe ve basiretli dervişte bazı husûsi sıfatlar müşahede ediliyorsa, o sıfatların izalesi için bu nevi iş yapılabilir. Melâmiyye’nin şart gördüğü hususlar Beyazıd-ı Bestami hazretlerini müridine emrettiği şekliyle emredilir ve bizim tarikimizdeki bir sâlikin de buna uyması lazım gelir. İkinci şart ise; şayet bir kimsenin bir şeyhi yoksa ve nefsinin arzularıyla baş başa kalıp onun emri altına girmek gibi bir tehlikeyle karşı karşıyaysa, o zaman bu fiilleri yapmasında bir mahzur yoktur.” (Ankaravî, 1996:35-36)

¹⁹ Zamanın büyüklerinden biri olan Evhadüddin Kirmani, Şemsi Tebrizi’ye mürid olmak istediğinde Şems “Sen benim arkadaşlığıma tahammül edemezsin.” Dedi. Fakat Evhadüddin’in ısrar etmesi üzerine Şems: “Bağdat pazarının tam ortasında herkesin gözü önünde benimle beraber şarap içmek şartıyla kabul ederim.” Dedi. Evhadüddin’den bunu yapamam cevabını alınca Şems: “Benim için şarap getirir misin?”

Şems, istediği gibi sohbet edebileceği, sohbetini anlayıp dayanabilecek bir Allah dostu bulamadığı ve ulaştığı manevi makama kanaat etmediği için olgun mürşitler bulmak amacıyla senelerce, takati tükenircesine dolaşıp durmuştur. Çünkü Şems pes etmeyen inatçı bir yapıdaydı, aradığını bulabileceğine inanıyordu. Bu gezilerinden ve mana âlemindeki uçuşundan dolayı kinaye olarak kendisine, “Şemsi Parende”, “Uçan Şems”, “Uçan Güneş” denmişti (Ürkmez, 2009:94).

Şemsi Tebrizi, manevi dünyayı idrak etmiş ve içindeki kuvveti, gizli enerjiyi keşfetmişti. Bu güçten ortaya çıkan cezbe ve aşk büyümeye başladı, devamında talep ortaya çıktı. Talep ettiğini bulmak için aramaya çıktı. İçindeki kuvveti keşfetmenin yanında zekâsının ve ruhunun ufukları çok geniştir. Şeyh arıyordu; karşılaştığı hiçbir şeyhi beğenmiyor, bağlanamıyordu. Denilebilir ki Şems, başkalarına bağımlılık aşamasında kalmamış, kendine bağımlılık aşamasına doğru yönelmiş, kendi gibi kendini arıyordu. Şeyhi Sellebaf’a bağlanmaması, gördüğü diğer şeyh ve âlimlerin hiç birinde aradığını bulamaması sırlarını ve mevcut potansiyelini hiç birinin bilememesi, altmışlı yaşına rağmen dönüp dolaşarak mürşit, daha doğrusu kendisini anlayacak bir Hak dostu aramasına neden olmuştur (Ürkmez, 2009:95-96).

5.4. Şemsi Tebrizi’nin Eserleri

Şemsi Tebrizi, yaşadığı dönemin büyük âlimlerinin birçoğundan dersler almıştır. Şems dış sülukta, iç gidişte yüce bir yeri vardır. Söz biliminde, hal remizlerinde esaslı olgunluğa sahipti. Eğer telif işine el sürse, manalar yazmaya himmet etse idi, kağıt üstüne inciler saçar, gevherler dağıtırdı. İsteklilerin hatırını, gönlünü söz refakatiyle cennet bahçesine çevirir, yüksek değerlerde eserler yadigar ederdi fakat bu meslekte olanların çoğu zahir ilmini, yazı yazmayı yol kapayıcı bir perde saydıklarından, kitap telifi cihetine gitmemişlerdir. Bundan dolayı Şemsi Tebrizi’nin telif ettiği herhangi bir kitap yoktur.” Şemsi Tebrizi’nin sohbetlerde söylediği sözler, Mevlânâ ile müridleri arasında geçen soru ve cevaplar, Makalât adlı eserde yer almaktadır²⁰ (Fürüzanfer, 1997:241-243).

Farsça ve Arapça ile yazılmış mensur bir eser olan Makalât, Şemsi Tebrizi’nin Mevlânâ ile aralarında geçen bahislerden, meclislerdeki sohbetlerden ve sorulan sorulara verdiği cevaplardan derlenmiştir. Zira kitaptaki cümle ve pasajların dağılık, birbirinden kopuk olması Şems’in bu eseri kendisinin kaleme almadığı, aksine o anıların belki de her gün müridler tarafından kaydedilerek gelişi güzel derlenmiş olduğu görülmektedir. Bu durum eserde özellikle diyaloglarda, konuşanla dinleyen, soran, cevap veren ve üçüncü şahıs aynı fiil ile ifade edilmektedir. Dedim ki, dedi ki, yerine hep “dedi” fiili kullanılması gibi gramer hatalarından dolayı eserin çeviri yapılması zorlaşmıştır (Şemsi Tebrizi, 2016:9).

diye sordu. Evhadüddin den hayır cevabını aldı. Tekrar Şems: “ Ben içerken, benimle arkadaşlık edebilir misin?” diye sordu. Buna da hayır cevabı alınca Evhadüddin’e: “Benden o halde uzak ol!” dedi. Burada Şemsi Tebrizi’nin şarapla ulaşmak istediği asıl amaç, ilahi aşka ulaşacak olgun şeyh olacak kişiyi melâmet sınavından geçirmektir (Eflaki II, 1977:78).

²⁰ Makalât’ın ilk nüshası Konya müzesinde yer almaktadır. Makalât’ın nüshasının fiziksel boyutu 20*15 cm büyüklüğünde 119 sayfadan oluşmaktadır. Alfâbesi ve nüshada kullanılan imlâ hicrî VII. Yüzyıl civarında yazıldığını göstermektedir. Şemsi Tebrizi’nin sohbetlerini derleyen kişide tam ve düzenli notlar bulunmadığından dolayı Makalâtın bir çok yerinde birbiriyle kopuk irtibatsız konular yer almakta ve bazı bölümler tekrarlanmış tekrarlanan kısımlardan bir kısmı eskisine ve yenisine nispetle eksik veya fazla yazılmıştır. Bu durumdan dolayı Makalât kitabı için birden fazla kişinin notlar aldığına hükmedilebilir (Fürüzanfer, 1997:242).

Makalât Şems’in maddi hayatına dair fazla bilgi vermemesinin aksine, fikri hayatına, tasavvufi meşrebine ait bilgileri ile duygu coşkuluğuna ait bilgileri ayrıntılı bir şekilde yer vermektedir. Şems’in ve Mevlâna’nın hal tercümelerine ait sözlerin bulunması da esere değer katmaktadır (Gölpınarlı, 1959:59).

Eser, önemli tasavvufi konuları ve dönemin öne çıkan şahsiyetlerini, bilim hareketlerini, bilhasda Mevlâna’nın Şems ile görüşmesinden sonra yeni bir hayatının olduğu ve bu dönem ile ilgili gizli kalmış konuları aydınlatması bakımından tarihi bir vesika niteliğindedir. Şems’in Konya’ya geliş nedeni, Mevlâna ile olan görüşmeleri ve münasebetlerini anlatan eser Şemsî Tebrizi’nin bir arif olduğunu da bize bildirmektedir. Makalât adlı eserde yer alan Farsça ve Arapça edebiyatından alıntılanan deyimler ve arkaik²¹ pasajlar ile gerek Arap gerekse Fars Edebiyatı ile Filoloji’si için önem arz etmektedir. Ayrıca bu eser Şemsî Tebrizi’nin keskin görüşlü bilgin, hakikat aşığı, mürşitlik mertebesine ermiş arif bir yol gösterici olduğunu göstermektedir. Şemsî Tebrizi’nin fikirleri, prensipleri ve öğretim sisteminin yer aldığı bu eser, Eflâki’nin “Menâkib al-Ârifin (Ariflerin Menkıbeleri)”in ana kaynağını teşkil etmekle birlikte bunun yanında Sipehsalar ve İbtidâ-nâme’ye bile kaynak vazifesi görmektedir. Mevlâna’nın Mesnevisi’nde geçen birçok fıkra, hikâye ve nükteleri de içermektedir (Şemsî Tebrizi, 2016:7-9).

Şems’in felsefe, kelim hakkındaki fikirleri, bazı ayet ve hadisleri tefsirleri, çeşitli inançlar hakkında verdiği malûmat, tasavvufi konular, muhtelif vesilelerle Arap ve Fars edebiyatından naklettiği beyitler, kendinden önce ve kendi devrinden birçok velilerin sözleri ile folklor bakımından ilgi çekici olan bazı hikayeler teşkil eder (Eflaki I, 1977:26). Makalât’ta yer alan bu hikayeler ve konuşmalar, Şemsî Tebrizi’nin halkın din eğitiminde kullanmış olduğu ilke ve metodlar açısından incelendiğinde tasavvufi yönü ağırlıklı bir eser olmakla birlikte din eğitimi alanında da kaynak teşkil edebilecek bir eserdir denilebilir.

Makalât’ın en eski nüshası hakkında A.Gölpınarlı şu bilgileri vermektedir: “Makalât’ın en eski nüshası Konya kütüphanesine kayıtlıdır. Ketebesini yoksa da kağıdından, yazısından ve imlasından hicri VII. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır. Kağıdı Selçuklu devri kağıdıdır. İlk sahifede “Pir Muhammedra pursid heme hırka-i kamil-i Tebrizi” diye başlar. Hatta bu yüzden Makalât’a büyük bir önem veren Mevleviler, bu kitabın adını “ırka” koymuşlardır. Kitap 77 varak, 154 sahifedir. 120. Sahifede “Bismillahirrahmanirrahim ve bihi nestain min Makalâti sultan-al-ma’sukıyn Mevlâna Şemseddin-al- Tebrizi”(Allah’a sığınırım. Maşuklar Sultanı Mevlâna Şemsî Tebrizi’nin Makalât’ıdır) diye başka bir kısmın başlamasına bakılırsa Makalât iki kısımdan mürekkep olmak üzere toplanmıştır. İkinci kısmın başlangıcından anlaşıldığına göre bu kitap Şems’in hayatında yazılmıştır. Kitapta birçok tekerrürlerin bulunması, sözlerin kimlerin tarafından söylendiğinin açıkça belli olmayışı hatta bazı adların muhtemelen anlaşılmaması için harflerle yazılışı, kitabın müsvedde halinde kaldığını göstermektedir.”(Gölpınarlı, 1954: 27-31)

Hindistan’da basılmış 150 beyitten oluşan Mergübü’l- Kulûp (Gönüllerin sevgilisi) Manzumesi adlı eserde Şems’e nispet edilmektedir. Fakat bu eserin bunun Şems ile ilgisi yoktur. Çünkü Şems şiir ve mesnevi tarzında yazı yazan bir zat olmadığı gibi Mergübü’l Kulûp Mesnevisinin bitirilme tarihi sonunda yazılmış olan bir kayıta göre 757/1356 yılında rastlamaktadır ki bu, Şems’in kayıp olma veya gizlenmesinden 112 yıl sonrasını işaret etmektedir (Fürüzanfer, 1997: 246).

²¹ Arkaik: Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan (eski söz veya deyim) anlamına gelmektedir (<http://www.tdk.gov.tr>, 12.04.2019)

ŞEMSI TEBRİZİ'NİN HAYATI VE MAKALÂTI Şerife ERİCEK MARAŞLIOĞLU

Şemsi Tebrizi'nin bilinen tek eseri Makalât ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, doğrudan doğruya din eğitimi konusunu ele alan herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

6. MAKALÂT'TA KULLANILAN İLKE VE METODLAR

6.1. Makalât'ta Kullanılan Eğitim İlkeleri

Her eğitim sisteminin kendine özgü ilkeleri olduğu gibi Şemsi Tebrizi'nin de Makalât'ta yer alan İslâm din eğitim sistemine özgü ilkeleri²² bulunmaktadır. Bu ilkelerden bazıları günümüz eğitim sisteminde kabul edilen ilkeler ile örtüşmesine rağmen bazı ilkeler İslâm din eğitim sistemine özgü ilkelerdir.

Bu bölümde Makalât'ta yer alan pasajlar din eğitimi ilkeleri açısından ele alınarak değerlendirme yapılacaktır. Değerlendirme sonucunda Makalât'ta yer alan eğitim ilkeleri şunlardır: Bireye görelilik, düşündürme-akıl yürütme, bilinenden-bilinmeyene, somuttan-soyuta, sevgi, sabır ve tevhit ilkeleridir. Sevgi, sabır, tevhit gibi ilkeler günümüz eğitim ilkelerinde yer almamasına karşın İslâm din eğitimi ilkeleri arasında yer almaktadır.

6.1.1. Bireye Görelilik

İnsanlar farklı yeteneklere sahip olarak doğan; bu yeteneklerini çevre ile etkileşimi sonucunda geliştirerek farklı kültürel değerler oluşturabilen varlık olduğundan dolayı her insanın kişiliği kendine özgüdür dolayısıyla başka insanlara benzemez (Başaran, 1998:28). Eğitimin temel amaçlarından biri bireyde var olan yeteneklerin meydana çıkarılması, geliştirilmesi olduğuna göre, her birey kendi yetenekleri, kapasitesi, gücü, istekleri ve eğilimlerine göre eğitilmelidir (Aydın, 2012:184-185).

Nitekim Kuran'da: “De ki: “Eğer yeryüzünde, (insanlar yerine), yerleşip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik.” (İsra, 17/95) Bu ayet Hz. Muhammed'in sadece vahyi tebliğ etmek için değil aynı zamanda muhatabının insan olması münasebetiyle Hz. Muhammed'de aynı özelliklere sahip insan olarak gönderilmiştir. Çünkü yapılan eğitimin yada tebliğin etkili olabilmesi, eğitimcinin muhatabının özelliklerini ve yaşamsal sıkıntılarını iyi tanımlayabilmesi ile olmaktadır. Aksi durumda yapılan eğitimin etkili olmaması ile birlikte teoriden pratiğe geçmesi de mümkün görünmemektedir.

Bir başka ayette “De ki: “Herkes kendi yapısına uygun işler görür. Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir.” (İsâr, 17/84) buyrulurken insanların farklı yeteneklere sahip olarak dünyaya geldiklerini, bu yetenekleri doğrultusunda özgür iradeleri ile doğru ya da yanlış davranışta bulduklarını vurgulamaktadır.

Bu anlamda bireysel farklılıkları göz önünde bulunduran İslam din eğitiminde etkin rol oynayan Hz. Muhammed kendisine sorulan sorulara, konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak amacı ile muhatabının kabiliyetine, gereksinimlerine, yaşam koşullarına, ekonomik durumlarına ve duygu durumlarına göre farklı cevaplar vermektedir. Mesela Hz. Muhammed'e “İslam da en faziletli amel hangisidir” sorusunu soran bir kişiye “Allah'a ve Resulüne iman etmektir” buyurdu. “Sonra hangisi?” Diye sorunca Hz. Muhammed “Allah'ın dini yolunda her türlü gayreti göstermektir” buyurdu. Adam: “Daha sonra hangisidir?” deyince, “Allah tarafından kabul gören hacdır” buyurdu (Nesai, “Cihad” 21). Aynı soru diğer bir kişi tarafından da sorulmuştur. Hz. Muhammed'e “ En faziletli amel hangisidir? diye sorulduğunda “Vaktinde kılınan

²² Sevgi, Tevhid, saygı gibi ilkeler genel olarak İslam Din Eğitimi inceleyen kaynaklarda yer almaktadır. Bunlardan bazıları için bkz: Ramazan Gürel, 2011. Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim. Yaşar Fersahoğlu, 2003. İslâm eğitimine Giriş İstanbul.

namaz” cevabını vermiştir. Sonra hangisi? diye sorulunca “Anne- babaya iyilik etmektir” buyurdu. “Sonra hangisidir?” diye sorduğunda, “Allah yolunda cihâddır” buyurdu (Buhari, Edeb 2). Burada Hz. Muhammed’in kendisine aynı soruyu yönelten iki kişiye farklı cevaplar vermesinin nedeni, muhatabının sosyo-ekonomik durumunu, yaşam koşullarını ve insanlarla olan diyalogunu iyi tanınması, onların kabiliyetleri, hayat tarzları ve ihtiyaçları doğrultusunda cevaplar vererek konunun kolay anlaşılmasını sağlamıştır.

Hz. Muhammed, İslam dinini anlatması için civar bölgelere göndermiş olduğu eğitimcilere de muhatabları olan kişileri iyi tanımasını ve ona göre hareket etmelerini öğütlemiştir. Örneğin Yemen’e öğretmen olarak gönderdiği Muaz b. Cebel’e şöyle tavsiyede bulunmuştur: “Sen ehli kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları önce, Allah’tan başka ilah olmadığına, benimde onun Resulü olduğuma şahadet etmeleri için onları İslam’a davet et. Eğer bunu kabul ederlerse, kendilerine bildir ki, Allah onlara her gün ve gecede beş vakit namazı farz kılmıştır. Bunu da kabul ederlerse, onlara bildir ki, Allah, kendilerine zenginlerden alınıp fakirlerine verilecek bir zekât farz kılmıştır. Şayet bunu da kabul ederlerse, sakın mallarının en kıymetli olanından alma. Mazlumun bedduasından da korun. Çünkü mazlumla Allah arasında perde yoktur. (Buhari, Zekat, 41; Müslim, İman 29-31) Buradan da anlaşılıyor ki Hz. Muhammed, İslam dininde farz²³ olan ibadetleri, insanlara biranda bütün bilgiyi aktararak vermek yerine tedrici eğitim metodunu esas almasını telkin etmektedir. Bu durum Hz. Muhammed’in, insanların içinde bulunduğu durumlarını, gereksinimlerini ve dini itikat durumlarını göz önüne alarak onların istidat ve kabiliyetleri doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir

Genel eğitimde veya din eğitiminde konunun insanlar tarafından kolay anlaşılması ve bıkkınlık vermemesi için anlayabilecekleri dilde, muhatabın bilgi seviyesine dikkat ederek konuşmak eğitimcinin dikkat etmesi gereken temel husustur. Hz. Muhammed de insanların sosyal yaşantılarına ve psikolojik durumlarına dikkat ederek kimseyi üzmeden, kırmadan, anlayacakları dilde dinin öğretilerini anlatarak hedefine ulaşmıştır.

Şemsi Tebrizi’ye göre de her insan farklı yeteneklere sahip olarak dünyaya gelmektedir. İnsanların yeteneklerine, seviyelerine, hayat tarzlarına saygı duymadan kendi doğrularını başkalarına benimsetmeye çalışmak Allah’ın evrene koymuş olduğu nizamla ters düşmektedir. Bu nedenle Şems sohbetlerinde muhatabının seviyesini ve diğer özelliklerini göz önüne alarak, “Halk ile konuşurken onların anlayışlarına göre konuşunuz.” (Davud, Edeb, 23) hadisini kendisine ilke edindiğini ve konuşmalarını yaparken muhatabının durumuna göre konuyu açıklayıcı, sade, uzun, kısa ya da edebi bir tarzda anlatmayı tercih ettiği gözlemlenebilir.

Şems benzetme yöntemine başvurarak bu durumu şöyle anlatır: “Bazıları vardır ki, öğüt dinlerken içleri Müslümandır, fakat vaiz meclisinden çıkınca ateşten çıkmış kalay gibi donar kalırlar. Bazıları da vardır ki hem vaizden yumuşak huylu olurlar, hem de başka şeyle yumuşatılabilirler. Kimisi de çetin araçlarla ve bazen de daha etkili bir şeyle yumuşatılır. Nasıl ki, görünüşte her şeyi yumuşatmak bir âlet yardımı ile olur.” (Şemsi Tebrizi, 2016:63) İfadesinde olduğu gibi Şems, insanların farklı özelliklere sahip olduğunu, her bireyin anlama yetisinin kendisine özgü olduğunu, bireylerin hazır bulunuşluk düzeyleri, algılama yetisi, kabiliyetleri, istekleri, ihtiyaçları ve eğilimleri gibi insanların farklılıklarına dikkat ederek din eğitimi yapıldığında tüm bireylerin

²³ Farz: Müslüman olan kişilerin kesin olarak yapılması gereken şeylerdir.

öğrenebileceğini; halkın bildiği, yaşamında yer alan kalay örneğinden hareketle konuyu somutlaştırarak aktarmıştır.

Şemsi Tebriziye göre bireye görelilik eğitim yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de muhatabın toplumdaki yerine, yaşadığı çevreye ve ilgi alanına dikkat edilmesi gerektiğidir. Bu durumu sohbetlerinde bir hikaye ile anlatmıştır: “Diyorlar ki: “Ariflerden biri Bağdat'ta yüz hıyarın bir pula satıldığını işitir. Feryada, dövünmeye başlar; kendinden geçer ve hastalanır. O arif bizlerden değildir. Onun sözünü ve halini bize nasıl örnek gösterebilirsin? Bizde o hal yoktur. Bize göre Hak yolcusu birdir. “Yüz hıyar nereden geldi?” öteki dedi ki: “Sen Hak yolcusuna nasıl diyorsun ki hıyarı bir pula satmak küfür değildir. Bunu niçin söylüyorsun.” diye ona çıkıştı. Hayır, o niçin çıkışsın? O, onları bu gibi şeylerden kurtarmak istedi. “Bunu bizim sözüme niçin benzetiyorsun,” demek istedi. Diyelim ki, denizde bir girdap vardır; korkunç bir girdap. Bütün denizciler bundan kaçarlar. Herhangi birinin bundan sakınmayarak buradan geçirim demesi ne demektir?” (Şemsi Tebrizi, 2016:65) Şems, halk ile sohbetlerde insanların yaşam şartlarına uygun konuşmalar yapılması gerektiğini halkın anlayabileceği seviyede hikayeleştirerek anlatmıştır. Bu hikâyeden de anlaşılmaktadır ki toplumun kültürü, değerleri, ekonomik yapısı, coğrafi şartları gibi birçok etken bireyin öğrenmesinde ve konuyu algılamasında önem teşkil etmektedir. Dolayısıyla kazandırılmak istenilen davranış ve değerlerin kalıcı izli olabilmesi için eğitimin temel amaçlarından biri olan bireye göre eğitim, genel eğitimde veya din eğitiminde temel ilke olarak ele alınmalı ve eğitim planlaması ona göre şekillenmelidir.

Bireye göre eğitim yapılırken dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise eğitimde muhatabın bilgi seviyesine dikkat edilmesi gerektiğidir. Şemsi Tebrizi bu konu ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bundan daha üstün bir sözün misalini söylesem bilgisiz halkın kafasına girmez.” (Şemsi Tebrizi, 2016:159) Bu sözden de anlaşılmaktadır ki din eğitimi yapılırken halkın bilgi seviyesi göz önüne alınarak yeni bilgiler verilmelidir. Çünkü verilen bilgiyi öğrenci kolay anlamlandırabilmesi için öncelikle alt bilgilerin öğrencide var olması gerekir. Nasıl ki ev yapımında harç ile tuğla birbiri ile bütünleşerek çoğalmakta yeni bir bina oluşturmakta ise eski bilgiler ile yeni bilgiler arasında da bağ kurularak yeni bilgiler ortaya çıkmalı ve zihinde olgunlaşması sağlanmalıdır. Din eğitiminde bireye göre eğitim ilkesine dikkat edildiğinde bilginin kavranması kolaylaşacak ve bu eğitim süreci tamamlanmış olacaktır.

Bireye göre eğitim yapılması gerektiğini Şems bir başka örnekte şöyle açıklamaktadır: “Devenin biri bir karınca ile yoldaş olmuştu. Bir su kenarına geldiler. Karıncacık hemen ayağını geri çekti. Deve sordu: Ne oldu sana? Karınca cevap verdi: Su var. Deve ayağını suya soktu; gel gel, dedi, kolayca geçilir. Su diz kapaklarını geçmiyor. Karınca, ama dedi, dizden dize fark var senin için diz boyu olan su, benim başımdan aşar.” (Şemsi Tebrizi, 2016:330) Bu örnekten de anlaşıldığı üzere Şems karınca ve deve örneğinden hareketle, nasıl ki karınca fiziksel özelliklerinden dolayı suyu geçmesi mümkün olmazken o su devenin diz kapağına dahi gelmemektedir. Şems bu örnekten de hareketle her insanın algılama kapasitesinin, iman gücünün, inanç duygusunun ve Allah'a olan muhabbetinin farklı olacağından, kişinin hocasını ve arkadaşını doğru seçmesi gerektiği düşüncesini halkın eğitim seviyesini, yaşamsal ve sosyal özelliklerini dikkat alarak anlatmıştır.

Günümüz din eğitiminde de kullanılan ferde görelilik ilkesi ile öğrencinin bilişsel, duyuşsal, devinişsel, gelişim dönemleri ve yaşadığı çevrenin ekonomik, kültürel, coğrafi özellikleri dikkate alınarak buna göre eğitim-öğretim planlanması yapılmalıdır.

6.1.2. Düşündürme-Akıl Yürütme

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en temel özelliği aklî yetilere sahip olması yani düşünebilme kabiliyetidir. İnsan olaylar karşısında, varsayımlardan yola çıkıp muhakeme kurarak doğruyu bulabilir, akli yetileri sonucunda büyük başarılar elde edebilir. İslam dini insanın özgür irade sahibi olma ve düşünebilme özelliğinden dolayı onu muhatap olarak kabul etmiştir.

Din eğitimi de, düşünen, anlayan, olaylar arasında muhakeme kurabilen, sorgulayan, eleştiren, farklı düşünce ve anlayışlara açık olan, varsayımlar kurabilen, bireysel, toplumsal ve çevresel sorumluluklarını bilinçli olarak yerine getirebilen, yaratılış amacının idrakine varabilen insanlar yetiştirmeyi temel hedefi haline getirmiştir.

Düşünebilmek diğer bir deyişle akıl yürütme (muhakeme), zihnimizin kavramlar arasında ilgi kurarak bir karara varmaya çalışması ve bilinenden yola çıkarak bilinmeyenleri bulmaya çalışmasına denilmektedir (Şanver, 2004:139).

Eğitim-öğretimde hedeflenen istendik davranış değişikliklerinin teoriden pratiğe geçebilmesi için bireyin muhakeme gücüne sahip olması gerekir (Aydın, 2014:74). Bu nedenle din eğitiminde “Kur’an insanı bedenî, ruhî ve ahlakî bakımdan doğal eğilimlerini göz önünde bulundurmak suretiyle terbiye etmeye çalışır. O, eğitirken, çok çeşitli anlatım ve anlama vasıtalarından yararlanmak suretiyle, her seviyedeki insanın anlayış, düşünüş ve duygusuna uygun bir şekilde davranmayı tercih eder. Şüphesiz Kuran’da Allah akli başında, iradesi ve şuuru yerinde ve seçimi kendi elinde olan insana hitap etmektedir.” (Yavuz,1998: 98)

Kuran’da insanların zihinlerini uyarmak, düşünmelerine olanak tanımak için şu sorular yöneltilir:

a) “De ki: “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” “Allah’tır” de. De ki, “O’nu bırakıp da kendilerine (bile) bir faydası ve zararı olmayan dostlar (mabutlar) mı edindiniz?” De ki, "Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu? Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah'ın yaratması onlara göre birbirine mi benzedi?" De ki: “Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O, birdir, mutlak hakimiyet sahibidir.” (Rad, 13/16)

b) De ki: "Onların isimlerini açıklayın. Yoksa siz (bununla) O'na yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber vermiş olacaksınız, yoksa boş söz mü etmiş olacaksınız?" Hayır inkâr edenlere hileleri güzel gösterildi ve onlar doğru yoldan saptırıldılar. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur. (Rad, 13/33)

c) De ki: “Allah'a ortak tuttuklarınızı bana gösterin! Hayır! (Hiçbir şey Allah'a ortak olamaz.) Aksine O, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah'tır.” (Sebe, 34/27)

Kur’an-ı Kerimde yöneltilen bu soruların esasında özü şu olabilir: Kur’an, insanın yeryüzünde ve gökyüzünde Allah’tan başka hangi varlığı yaratıcı olarak kabul edip Allah’a ortak koşacağı, yaratılmış hangi varlığın tekvin sıfatına sahip olup diğerlerini yaratabileceği, Allah’tan başka hangi varlığın muhalefetu lil-havadis sıfatına sahip olup doğurmadan ve doğrulmadan kendi nefsinden var olabileceği sorularını akıl yürütmelerine olanak tanımak için yöneltilmektedir.

Düşünebilme ve akıl yürütebilme yetisine sahip insanların zihinlerini canlandıran bu sorular ile insanların duyuşsal ve zihinsel kabiliyetlerini harekete

geçirerek yeryüzünün ve gökyüzünün yaratıcısının yalnızca Allah olduğunu, O'nun eşi ve benzerinin olmadığını idrak edebilmelerine olanak sağlamıştır.

Bu anlamda Hz. Muhammed de ashabının dini eğitiminde konuya dikkat çekmek için bazı sorular yönelterek zihinlerini uyandırmayı ve akıl yürütmelerini amaçladı. Örneğin: “Hz. Muhammed: “Ne dersiniz, bir kişinin kapısının önünden bir nehir bulursa ve burada her gün beş kez yıkansa bu durum o kişide kir namına bir şey bırakır mı? diye sordu.” Oradakiler: “Kir ve pislik namına o kişide hiç bir şey kalmaz” dediler. Hz. Muhammed: “İşte bu, günde beş vakit namaza misaldir. Allah onun hatalarını günde beş vakit namazla siler.” (Buhari, Mevakıt, 6) Hz. Muhammed konunun başlangıcında bu tip sorular ile muhatabının zihnini uyandırarak, bilinçaltında var olan eski bilgilerini bilinç üstüne çıkararak, yeni bilgiler ile bağlantı kurmasını sağlamış böylelikle konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Şemsi Tebrizi de halkın dini eğitiminde bu metodu yaygın bir şekilde kullanmaktadır. Bir örnekte: “Şeytan, Yahya'ya, İsa'ya gizlice secde etti. Bu nedir? Korkudan, umutsuzluktan ileri gelen iman makbul değildir, derler. O halde Allah'a gerçek iman hangisidir, gerçek iman, bu cihanın renklerine boyanmadan, o cihanın nakışlarını görenlerin ve o ilâhî âlemin seslerini işitenlerin imanıdır. O halde Firavun için neden öyle olmadı? Onun imanının da kabul olunması gerekirdi. Mademki son nefesinde, tek kelime ile imanlı gitmek mümkündür. Firavun da öyle olmalıydı. Allah, kâfirin küfründe devam ve ısrar etmesini istemez. Belki iki defa imandan uzaklaştığı için üçüncü defasında kâfir olmuştur. Onun geçmişteki küfrü imandan artık bir dereceye varmış, yani küfrü imandan üstün gelmiştir. Küfrün o kadar fazla gelmesi onun imandan yoksun kalması sonucunu doğurmuştur. Ama eğer işin öteki tarafını anlatırsam, ortada hiç bir şey yokmuş gibi olur.” (Şemsi Tebrizi, 2016: 166)

Burada Şems, soruları cevap almak için değil dinleyicilerin dikkatini çekmek, zihnini canlı tutmak, geçmiş bilgilerini gün yüzüne çıkarmak için kullanmıştır. Bu yöntem ile Şems, geçmişten örnekler sunarak dinleyicilerin konu hakkında akıl yürütmelerini sağlamış böylelikle bilginin anlamlandırılmasını kolaylaştırmıştır.

Başka bir örnekte: Mevlâna ile Şems Nusratüddin'in Hanikâhında bir törene katılmışlar, bir köşeye oturmuşlardı. Orada bulunan kişiler bir bilginin sözünü nakletmeye veya bir evliyanın kerametini sayıp dökmeye başlamışlardı. Bütün bunları sessizce dinleyen Şems, bir ara dayanamayıp, yerinden kalkarak haykırdı: “Ne zamana dek şunun bunun sözüyle vakit geçirip duracaksınız? Ne zaman kalbim Rabbimden rivayet etti diyeceksiniz? Neden başkalarının asası ile yürüyorsunuz? Hani sizin sözleriniz, hani sizin eserleriniz?” (Önder, 1973:79)

Şems'in buradaki sorularının amacı insanların öğrendikleri beceri ve kabiliyetleri şahsiyet kişilik haline dönüştürmelerine olanak tanımak, kendi kendilerine bilgi üretebilen kişiler olmalarını sağlamak, çeşitli sorular ile insanları duygusal ve zihinsel olarak uyatarak insanları düşündürmeye ve akıl yürütmeye teşvik etmektir. Çünkü akıl ve düşünme yaratılmış varlıkların içinde sadece insana mahsus bir özelliktir.

Din eğitimi, yaratılışının amacını anlayabilen, olaylar karşısında muhakeme kurarak doğru kararlar verebilen, problemler karşısında sağlıklı çözümler üretebilen, bireye, toplumsal ve çevresel sorumluluklarının bilincinde olan, ilkeli ve dengeli insanın yetişmesine rehberlik etmelidir.

6.1.3. Bilinenden Bilinmeyene

Genel eğitimde veya din eğitiminde öğretilecek konu öğrencinin doğrudan veya dolaylı yoldan bildiği, etrafında gözlemlediği, duyduğu şeylerden başlanılarak

bilinmeyene doğru geçiş yapılmalıdır. Böylece muhatabın ilgisi konuya yoğunlaşır ve öğrenim daha etkileyici ve kalıcı hale bürünebilir.

Kur'an muhatabın olaylara hızlı intibak edebilmesini ve olayların gerisindeki incelikleri fark edebilmesi için zihinsel güçlerini ve yeteneklerini harekete geçirecek yöntemler kullanmaktadır. Bu yöntemlerden bir tanesi de bilinenden hareketle bilinmeyene ulaşılması ilkesidir. Kur'an meseleyi konuya en güzel örnek olacak şekilde şöyle açıklar (Koçak, 2009:203): Kendisiyle dağların yürütüleceği veya yeryüzünün parçalanacağı, ya da ölümlerin konuşturulacağı bir Kur'an olacak olsaydı O yine bu kitap olurdu (Ra'd, 13/31). Bu ayette Allah insanlara, Kuran'ın önemini ve gönderiliş amacını, insanların etraflarında gözlemleyebilecekleri varlıklardan, yaşamlarında var olan olaylardan yola çıkarak soyut olan bilinmeyen konuyu bilinenden hareketle somutlaştırarak anlatmıştır.

Bir başka örnekte: “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun varlığının ve kudretinin delillerindedir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır.” (Rûm, 30/22) Burada muhatabın zihninde var olan bilgiler bilinç üstüne çıkarılarak yeni bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Başka bir ifade ile bireyde var olan bilgilerden yola çıkılarak eski bilgiler ile yeni bilgiler bağdaştırılmaya çalışılmış, bilinenden hareketle bilinmeyene ulaşmayı hedeflemiştir. Ayette göklerin ve yerin yaratılmasında, dil ve renklerin farklı olmasında Allah'ın varlığı ile ilgili derslerin bulunduğu ifade edilmekte, bunun için muhatabın gözlemlerinin sonucunda öğrendiklerinden yola çıkılmıştır (Fersahoğlu, 1998:592).

Şemsi Tebrizi de bazı konuların öğretiminde konun anlaşılmasını kolaylaştırmak için bu ilkeye sık sık başvurmuştur. İnsanın yaratıcısının Allah olduğunu ve tekrardan ona döneceğini doğada bilinen bir örneği kullanarak şöyle anlatmıştır: Balık suda yaşamaktadır. Eğer sudan kaçan veya suda boğularak ölen bir hayvan varsa muhakkak o balık değildir. Aynı şekilde Allah'a inanmayan O'na iman etmeyen kişi de Allah hakkında bir konu açıldığında suya düşmüş hayvan misali kaçır ve sudan uzaklaşmak ister. Allah'a inan kişi ise balık misali rastgele sudan bir an çıkmış olsa bile ona tekrardan dönmek ister.” (Şemsi Tebrizi, 2016:264) Yeryüzünün ve gökyüzünün tek sahibi olan Allah'a inanan insanların Allah'ın emir ve yasaklarını uygulayacağını ve tekrardan ona döneceği fikri ile mutlu olacağını ama Allah'a inanmayan kişilerin Allah'ın varlığını hissettikleri duydukları her yerden uzaklaşmak isteyeceklerini Şems insanın çevresinde gözleyebildiği balık örneğinden yola çıkarak bilinmeyen soyut konuyu anlatmaya çalışmıştır.

Bir başka örnekte Şemsi Tebrizi, eğitimin zor olduğunu ama sonucunun tatlı ve güzel olduğunu bilinen bir kavram olan toprak misalinden hareketle şöyle anlatır: “Adamın biri toprağı kazıyordu, birisi geldi ve “Bu sağlam toprağı niçin harap ediyorsun diye çıkıştı. O yapmakla yıkmanın ne demek olduğunu bilmiyordu. Toprağı harap etmesen, yüzünü gözünü yırtmazsan o zaman harap olur. O yırtıp kazmak toprağı yeniden canlandırmaktır.” (Şemsi Tebrizi, 2016:375) Burada Şems hedeflenen eğitimin gerçekleşebilmesi için eğitim ilkelerini ve metodlarını yerinde ve zamanında kullanmaya dikkat edilmesi gerektiğini insan yaşamında var olan “Toprak” misali ile anlatmıştır. Nasıl ki toprak alt üst edilip sürülmeden bakım yapılmadan mahsul vermez ise insanın doğuşla beraberinde getirmiş olduğu kabiliyetleri eğitilmez geliştirilmez ise hedeflenen “olgun insan” şekli yetiştirilmesi mümkün olmayacaktır.

6.1.4. Somuttan-soyuta eğitim

İnsan zihni, görebildiği, duyabildiği ve algılayabildiği somut kavramları, duyular ile algılanması mümkün olmayan soyut kavramlara göre daha kolay anlamlandırabilmektedir. Dolayısıyla eğitimde soyut kavramların kazandırılabilmesi için öğrencilerin eğitim düzeyleri ve gelişimsel basamakları göz önüne alınarak somut olan kavramlardan hareketle aşama aşama soyut kavramlara doğru gidilebilir yani somuttan-soyuta ilkesi kullanılabilir.

Somuttan-soyuta ilkesi, öğretimde “somut olan eşya, olay ve varlıklardan giderek soyut olan kavramlara ulaşma” şeklinde tanımlanmaktadır (Önder, 1986:52).

Somuttan soyuta, bireyin soyut konuları kavramalarını ve konunun zihinde kalıcılığını artırmak için insanın eğitiminde istifade edilen ilkelerden birisidir. Bu ilkeye göre eğitimde verilmek istenilen fikrin veya istendik davranış değişikliğinin kazanılması için konuyu mümkün olduğunca somutlaştırılmalıdır. Çünkü insanlar öğrenmek istedikleri şeyleri gözleriyle görmek, kulaklarıyla duymak hülasa bütün duyularıyla algılamak istemelerinden dolayı eğitim de ne kadar çok duyu organını hitabet ederse, konunun o oranda kavranması ve zihinde kalıcı olması da artar (Fersahoğlu, 1998:586). Kısaca somuttan-soyuta ilkesinde soyut konuların veya kavramların insanların kavrayabilmesi için başlangıçta daima duyular ile algılanabilen somut unsurlarla eğitime başlanmalı muhatabın somut kavramları kazanması sağlanmalı, daha sonra aşamalı olarak soyut konulara geçilmelidir (Aydın, 2014: 16).

Soyut konuların anlaşılmasını kolaylaştırmak için somutlaştırma ilkesi Kur'an'da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Örneğin Bakara suresinde Hz. İbrahim : “Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demişti. (Allah Ona) “İnanmıyor musun?” deyince, “Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için” demişti. “Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Bakara, 2/260). Burada dikkat edilirse “ölüm ve tekrar dirilme” duyular ile anlaşılması zor olan soyut konular olduğundan Allah (c.c) bu kavramları, Hz. İbrahim'in gözlemlemesini ve algılamasını sağlayacak somut unsurlar kullanarak, soyut kavramların anlamlandırılmasını kolaylaştırmıştır.

Kuran'da bir başka örnekte: “Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır! Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiştir! Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir! Yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayılmıştır!” (Gaşiye, 88/17-20) Burada Kur'an, yeryüzünün ve gökyüzünün kendiliğinden oluşmadığını, Allah tarafından yaratıldığını insana doğrudan aktarmak yerine, insanın çevresinde duyu organları ile algılayabildiği, deney gözlem sonucunda muhakeme kurup anlamlandırabileceği şeylerden hareketle somutlaştırarak soyut bir kavram olan Allah'ın varlığı bilgisine ulaşmaya çağırılmaktadır. Çünkü yeryüzünde ve gökyüzünde var olan her şey Allah tarafından yaratılmış, kâinattaki her şey Allah'ın bilgisine ulaşabilmesi için insan nazarına sunulmuştur.

Şemsi Tebrizi de somuttan- soyuta ilkesini halkın dini eğitiminde sıklıkla kullanmaktadır. Soyut olan “ölüm” kavramını iyi amellere sahip bir kişi üzerinden şu şekilde anlatmıştır: “İnsan daracık ve karanlık bir evde istediği gibi gezinemez, böyle bir yerde rahatlık ve şenlik göremez, hatta serbestçe ayağını uzatıp oturamaz. Ama o daracık evden geniş bir eve, büyük bir saraya geçer; içinde bahçeler, akarsular vardır.

İşte o göçmeye ölüm denmez. Bu söz ayna gibi parlaktır. Sende de zevk ve iç aydınlığı varsa, ölüme âşık olursun.” (Şemsi Tebrizi, 2016: 46)

Burada Şems, dar, karanlık ev benzetmesi ile dünya hayatını, geniş ferah ev benzetmesiyle de ölümün bir son olmadığını, asıl sonsuzluğun ölüm ile başladığını insanlara aktarmıştır. Şems soyut olan kavramların anlatımında insanlara etraflarında gördükleri, algılayabildikleri hayatlarının bir parçası olan nesnelere örnekler vererek onların gözlem yapmalarını sağlamıştır. Başlangıçta somut örneklerden yola çıkarak soyut kavrama doğru aşamalı olarak ilerlemiş olur, bu da anlatılmak istenilen meselenin idrak edilmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Bir başka örnekte Şems soyut bir kavram olan “nefis” kelimesini insanlara yaşamdan örnekler sunarak şöyle anlatmıştır: “Yolda yürüyen bir adam, bir ırmağa rastlar. Hep sert akan bu suya girecek olsa derindir, boğulacak. Üstünden atlayıp geçmek istese geniştir, içine düşecektir. O halde şu zorluğu ortadan kaldırmak lâzımdır. Kuran'da, “Nefislerinizi öldürünüz,²⁴” buyrulmadı mı?” (Şemsi Tebrizi, 2016:58)

Burada nefsin insan için bir tutsak olduğunu, somut bir kavram olan ırmak örneği ile anlatmaya çalışmıştır. Nasıl ki sert akan bir ırmakta ilerlemek mümkün değilse nefis ile iki âlemde de kurtuluşa ermek mümkün değildir. Bu nedenle insanın biran önce nefisini öldürmesi ve kurtuluşa kavuşması gerekir.

Şemsi Tebrizi, yapılmış olan yanlışlardan eğer ders alınıp Allah'ın istemiş olduğu yoldan doğru bir şekilde ilerlenirse bu durumun insana fayda sağlayacağını, fakat yapılan yanlışlara devam edilirse insanın hem dünyada hem de ahirette düşkünlerden olacağını daha iyi anlayabilmesi için soyut olan konuyu şu misal ile somutlaştırarak anlatmaktadır: “Bazıları daha ileriye sıçrayabilmek için geri geri giderler ki suyun öte tarafına atlasınlar. Bunların geri gidişleri, daha ileriye atlamak için olursa iyidir. Eğer başka bir niyetle gemleniyorlarsa sonu düşkünlüktür. Şüphe yok ki, bu ırmağın suyu geçilecektir. Kâfir, Müslüman, Yahudi bunu geçecektir. Bundan geri kalırsan, haydutlar seni zebun düşürür. Suyun öte tarafında haydutlar sana saldıramaz. Öte tarafında sana kuvvet gelir; yardım ve kolaylık görürsün. Bugün suyun öte tarafına atlamak için daha çok gerilersen çok geçmeden yorulursun; ancak öyle bir sıçrayış sıçramalısın ki, iki ayağın birden karşı tarafa bassın. Eğer ayağının biri suya değer ve su da sert akarsa, öteki ayağın da kayar içine düşersin!” (Şemsi Tebrizi, 2016:62)

Şems burada yapılan hatalardan biran önce ders alınarak insan için güvenli alan olan doğru yolun bulunması gerektiğini insanın çevresinde gözlemleyebileceği ırmak örneğinden yola çıkarak anlatmaya çalışmıştır.

Şems başka bir örnekte insanın almış olduğu eğitimi kişilik haline getirmesi sonucunda artık kendi fikirlerini ve şahsiyetini oluşturabilecek seviyeye gelmesi gerektiğini gayda örneği ile somutlaştırarak şöyle anlatır: “Nasıl ki keçi derisini tulum (gayda) yaparsın, ağzına koyar üflersin, ondan çıkan her ses artık senin sesindir; keçi sesi değildir. Gerçi keçi derisinden çıkar ama burada keçi aradan çıkmış, fâni olmuştur. Keçiden çıkardığın sesin manası da fâni olmuştur. Böylece o deriyi davul da yaparsın. Davul da çalarsın ondan; yine bir ses çıkar. Hâlbuki hayvan sağken bu deriye vursaydın ondan ancak keçi sesi duyardın. Bu misal zaruret yönünden söylendi. Çünkü kemâle ermiş olan derviş, Hakkın dilinden konuşur. Bugün derviş sözüne nasıl itiraz olunur.” (Şemsi Tebrizi, 2016:108-109)

Burada Şemsi Tebrizi, soyut konu olan kemâle ermiş olan dervişlere ve Hak erenlerine saygı duyulması gerektiğini ve onların sözlerinin Allah'a olan aşklarından

²⁴ Bkz. Bakara, 2/54)

dolayı artık Hak olarak çıktığını insanın çevresinde gözlemleyebileceği gayda örneği ile somutlaştırarak anlatmış böylelikle konunun zihinde anlamlandırılması kolaylaşmıştır.

Günümüz din eğitiminde de anlaşılması güç olan soyut konuların anlatımında yaygın bir şekilde kullanılan somuttan-soyuta eğitim ilkesi, din eğitimindeki soyut konu ve kavramların kazanılmasını kolaylaştıracak, birey üzerinde kalıcı bir etki yapacaktır.

6.1.5. Sevgi

İnsanın, bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimsel aşamalarının sağlıklı olabilmesi için sevgi şarttır. Sevgi, bir kimseye ya da bir şeye karşı insanda oluşan, onu gerektiğinde büyük özverilere götürebilen, yakınlık, ilgi, beğeni gibi bağlarla ifadesini bulan (Bilhan, 1991: 896), kişinin bütünlüğünü, bireyselliğini yitirmeden diğer insanlar ve varlıklarla birleşmesini sağlayan duygusal bir bağdır (Hökelekli, 2013: 82). Eğer bir arada yaşayan insanlar arasında sevgi bağı var ise toplumsal değerlere uyum konusunda sıkıntı yaşanmaz. Çünkü insanların sevgiye olan eğilimleri doğuştan var olmakla beraber duyduğu sevgiyi ifade etme biçimi sonradan edinilmiş bir kazanımdır (Yavuzer, 2014:35).

Sevginin yer almadığı bir toplum düşünülemez. Zira sevgi insanların bir arada yaşadığı toplumlarda, insanları birbirine yaklaştıran, onların kaynaşmalarını sağlayan olumlu ve iyi duyguların tümüdür. Anne-baba sevgisi, çocuk sevgisi, doğa sevgisi, vatan sevgisi, eş sevgisi, kardeş sevgisi, insanlık sevgisi gibi evrensel olan tek bir duygunun değişik görüntüleridir (Yörükoğlu,1996:182).

Sevgi, insanın fitratında yer alan açlık ve susuzluk gibi sürekli doyurulmak isteyen temel ihtiyaçlardan birisidir. Bu nedenle hayatta sevgi boşluğunu dolduracak başka bir şey yoktur. Sevgi ile beslenen insanlar hayatta karşılaşılan zorluklar ile baş edebilen güçlü kişilerdir. Çünkü sevginin var olduğu toplumlarda, sevecenlik, ilgi, anlayış, yardımlaşma, hoşgörü, acıma, bağlılık, beğenme gibi birçok duyguda yer almaktadır (Yörükoğlu,1996:182-183).

İnsan ve toplumun temeli olan sevgi ilkesine İslam dini büyük önem vermektedir. İslam'a göre Müslüman kişi yaratıcıya ve yaratılan varlıklara karşı sevgi besleyen kişidir. Kuran'da Maide suresinin 54. ayetinde "Ey iman edenler! Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Bir başka ayette: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." buyrulmaktadır (Al-i İmrân, 3/31). Bu iki ayetten anlaşılmaktadır ki, Allah'ı ve onun yarattıklarını seven kişiye Allah'ın da karşılık vereceği ve onları bağışlayacağı belirtilmektedir.

İnsanın doğuştan getirdiği kabiliyetler arasında yer alan, İslam dininin önem verdiği sevme ve sevilme yetisi, din eğitimin temel olgularından olduğu söylenebilir. Çünkü eğitim sevgi ile beslenir ve öğrenmeyi kolaylaştıran en önemli unsur da sevgidir denilebilir. Bu yüzden sevgisiz bir eğitimin başarıya ulaşacağı düşüncesi mümkün değildir. Çocuk ilk sevgi eğitimini anne- babadan almaktadır. Anne- baba çocuğu severek ona samimi ve içten sevgi dolu bir yuva oluşturur ise çocuk neşeli, mutlu, sevecen ve öğrenmeye istekli olabilir. Sevgi ile yetişmiş çocukların okula uyumları da kolaylaşmaktadır denilebilir. Fakat çocukların sevgi gereksinimleri ailede karşılanmaz ise çocuklar tedirgin, kaygılı, mutsuz ve öğrenmeye kapalı bireyler haline gelirler, okul ortamına da alışmakta zorluk çekebilirler. Bireyin ikinci eğitim yuvası olan okulda ise eğitimciler öğretim sürecinde sevgi ilkesine riayet etmelidirler. Öğrenciye aklına takılan soruları sormaları ve öğrencinin derse etkin katılımını sağlayabilmesi için sınıfta rahat

bir ortam oluşturulması gerekir. Bu ise sevgi faktörü ile oluşmaktadır. Öğrenci şiddet gösteren, sevgi göstermeyen bir eğitimcinin karşısında rahat duramadığı gibi derste tedirgin ve kaygılı olması soru sormasını ve derse katılımını da engellemektedir. Bu durumda beraberinde başarısızlığı getirmektedir. Ailede ya da okulda sevgi ortamı oluşturmadan yapılan eğitim çorak araziye ekilmiş bir gül gibidir. Nasıl ki çorak arazide gül yeşertmek zor belki de mümkün değil ise sevginin yer almadığı, kin, nefret, öfke ve şiddetin yer aldığı eğitim de öğrencinin gönlünde zor yeşerir veya da hiç yeşermez, dolayısıyla eğitim başarısızlık ile sonuçlanabilir.

Din eğitiminde ve insan ilişkilerinde sevginin temel unsur olduğunu vurgulayan Şemsi Tebrizi bu durumu bir hikâye ile şöyle anlatır: “Biri dedi ki: “Ey Allah’ın Peygamberi! Ben o karanlık ve soğuk ikiyüzlü Arap’a senin Peygamberliğine yaraşan sıfatları nasıl söyleyebilirim?” Hazreti Peygamber şöyle buyurdu: “Gerektir ki sana bütün Araplar perde olmasın. Bu Arap sana perde mi oldu?” “Ama ey Allah Resulü o inkârcı ve düşmandır,” dedi. Hazreti Peygamber bu sefer şu cevabı verdi: “Senin bu kötölemenin ona ne faydası var? Ancak hak sözü ile onun başını kaldıracaktır, ona bir sevgi aşılayabilirsin, o ki gerçek sözün ona bir faydası olsun.” (Şemsi Tebrizi, 2016:53)

Bu hikâye ile Şems düşmana hoşgörü ile sevgi ile bakılması gerektiğini, böylece düşman olan bir kişiye dahi sevgi ile yaklaşıldığında o kişinin bu durumdan hoşnut kalacağını vurgulamaktadır. İsterse düşman olsun “Gücün yeterse düşmana hoşgörülükle, sevgi ile bak! Bir kimsenin kapısına muhabbetle gidersen ona hoş gelir. İsterse düşman olsun. Zira o kişi kin, nefret, düşmanlık umar iken sevgi ve hoşgörü gördüğünde hoşnut olacaktır.” (Şemsi Tebrizi, 2016: 54)

Bu sözden de anlaşılacağı gibi sevgi; Din Eğitiminde kin, düşmanlık nefret gibi duyguların yok olmasını, dostluk, kardeşlik, muhabbet gibi güzel duyguların ortaya çıkmasını sağlayan unsurların temel taşıdır denilebilir. Bu nedenle sevgi insanda boşluğu doldurulamayacak yegâne bir duygu olduğundan, yeni doğmuş bir çocuk da, seksen yaşına gelmiş bir insan da sevgi ister. İlk yaşlardan başlayarak, anneden aileden alınan sevgi giderek çevreye yayılır ve zenginleşir. Fakat sevilme gereksinimi sürüp gider (Yörükoğlu,1996:183). Bu anlamda Şemsi Tebrizi insan olmanın gereklerinden biri olan ve insanın hayatının merkezinde yer alması gereken sevgi ilkesini insanlara nasihat yolu ile anlatmaya çalışmaktadır. Çünkü sevgi insana düşmanını dahi dost gösterecek kadar güçlü bir muhabbettir.

Şems’e göre insan etrafına sevgi ile baktığı zaman sevilenin eksik tarafını görmez ve iştmez. Ama bu sevgi duygusunu kaybettiği zaman, her şeyde bir kusur arar eksik yönlerini görmeye çalışır. Mesela bir anne yavrusuna muhabbet duyduğu için, yavrusunun yatağını kirletmesini hoş karşılar, ondan tiksizmez, yavrusuna ancak “Sağlık olsun” der. Annenin bu sözleri yavrusuna duyduğu sevgiden ve ona düşkün olmasından dolayıdır (Şemsi Tebrizi, 2016:57). Şems konuyla ilgili bir sözünde: “Kahır, kendi gözüyle lûfa bakarsa hep kahır görür. Kahırdan vazgeç de lûfa bağlan onun tadı daha hoştur.” (Şemsi Tebrizi, 2016:52) buyurmaktadır.

Burada Şems, insanın duygularının ve düşüncelerinin insanın etrafına ve kişilere karşı olan perspektifini ve insanın yaşam tarzını etkileyebileceğinden dolayı, âleme ve insanlara kahır yerine lûtûf ile rahmet ile bakılmasının yani sevgiyi temel ilke edinilerek bakılmasının insanın fitratına daha güzel geleceğini vurgulamıştır.

Şemsi Tebrizi’nin en değer verdiği sevgi şüphesiz Allah sevgisidir. Şems’e göre Allah’a giden yolun özü, Allah’a duyulan sevgi ve aşktır. Allah’ı seven kişi onun dünyaya yansıyan tecellisine sevgi, muhabbet ve güzellik ile bakmalı, nitekim Allah’a karşı sevgi, muhabbet duymayan kişi başaksız ekine benzer. Başaksız ekin sadece ot

sayılırken, başak veren ekin ise olgunlaşmasını bitirmiş, insanlara fayda verir hale gelmiştir. Allah sevgisinin gönlünde başak tuttuğu insan da, tıpkı olgunlaşmış başak gibi verimli, bereketli ve insanların ruhuna sevgi saçan bir insan haline gelmiştir (Kayadibi, 2012: 37).

Şems'e bir şiirinde Allah'a olan sevgi ve muhabbetini şöyle dile getirir:

“Seni, incinirsin diye gönlümde saklayamam,
Alçalırsın korkusu ile gözümde de tutamam,
Seni gözümde, gönlümde değil canımda saklayayım ki
Son nefesimde bana sen yar olasın.”(Şemsi Tebrizi, 2016:178)

Burada Şems hayatının her anında hatta son nefesinde dahi Allah ile olmayı ve O'na karşı olan sonsuz aşkı dile getirmiştir. Şems Allah'a olan aşkı şiirlerle, hikâyeler ile insanlara anlatmakta, insanlara da Allah aşkı sevgi sözcükleri ile aşılama çalışmaktadır. Çünkü iman etmenin gereksinimlerinden olan Allah'a duyulan aşk ve muhabbet insanın yaşamını şekillendirmektedir.

Makalât incelendiğinde Şemsi Tebrizi'ye göre insan olmanın gereklerinden birinin sevmek olduğu anlaşılmaktadır. Allah'a duyulan sevgi ve daha sonra bu sevginin çevre ile etkileşimi sonucu yaygınlaşması gerekir. Çünkü Allah'a duyulan sevgi ve muhabbet, anne- baba sevgisi, insan sevgisi, hayvan sevgisi gibi birçok sevgi bağına dönüşüp olgunlaşmadıkça Allah sevgisinin gönlünde yer aldığı ve olgunlaştığı söylenemez. Şems'e göre sevgi insan yaşamı için ne kadar önemli iken, mamul maddesi insan olan eğitim için de o denli önemli bir etkidir denilebilir.

6.1.6. Tevhid

Allah'ın varlığına ve birliğine teslimiyet göstermek olarak tanımlanan Tevhid inancını Şemsi Tebrizi şöyle açıklar: “Tevhid her şeyin Allah'tan ve Allah ile kaim olduğunu ve yine her şeyin Allah'a döneceğini bilmendir” (Eflâki, 1973: 98).

Kuran tevhid ilkesini birçok yerde vurgulamaktadır. Örneğin: “Şüphe yok ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.” (Taha, 20/14) buyrulmaktadır. Burada Allah (c.c) peygamberlerin ve insanların eğitimine tevhid ilkesi ile başlamış, böylelikle din eğitiminin temel ilkesini belirlemiştir.

Bu anlamda Şemsi Tebrizi'nin sohbetlerinde asla taviz vermeden sürekli vurguladığı temel esas da tevhid ilkesidir. Çünkü insanların zihinlerinde olgunlaşmasını ve kalıcı hale gelmesini sağlamak amacıyla tevhid ilkesini eğitimin temeline aldıktan sonra diğer ilkeler tevhid ilkesini etrafında öbek öbek oluşur (Akbaş, 2016).

Şems, tevhid ilkesini bir hikâye ile şöyle anlatır: “Ahmağın biri daima karları toplar, getirir su içinde saklardı. Eğer kalırsa, ondan şu ciheti soracaktı: sen niçin bize benzemiyorsun? Her ikimiz de aynı asıldanız yani sen cisimsin, ben ruhum yahut ben cisim sen de ruhsun demedin! Başka biri bunu ben söyleyeyim, dedi. Allah, Peygamberine niçin "De ki, ben tek ve eşsiz Allah'ım" demedi de, şu hitapta bulundu: "Ey resulüm söyle ki, O yani görünmeyen Allah, eşsiz ve tek olan Allah'tır." (ihlâs suresi, 1) Çünkü dedi ama bu çünkü kelimesi peltek idi; Samed²⁵, içi boş karımsız demektir. Karnı boş olan, olmayana delâlet eder ki, o da, Samed ulu Allah dır. Bu onun eşidir, o da bunun eşidir. Nasıl ki, kendisi sayıdan olmayan Ahad'de bu sayıların delilidir. Yani sayısızlık da sayının delilidir.” (Şemsi Tebrizi, 2016:398)

²⁵ Samed: Kimseye muhtaç olmayan, tersine her şeyin Ona muhtaç olduğu anlamına gelmektedir.

Şems burada Allah'ın sıfatlarını insanlara bildirmek ve onların tam bir teslimiyet ile Allah'a inanmalarını sağlamak amacıyla Allah'ın var olduğunu ve Ahad sıfatına sahip olduğunu insanlara anlatmaya çalışmıştır. Şems, Allah'ın Samed sıfatı ile hiçbir insana benzemediğini, ezelden beri var olduğunu, tek ve eşiz olduğunu vurgulayarak, tevhit inancını insanların zihninde olgunlaştırmayı hedeflemektedir. İnsanın yaratılmış olduğu ve bir yaratıcıya muhtaç olduğunu, Allah'ın ise yaratılmadığını kıdem sıfatına sahip olduğunu ve onun muhalefetun lil-havadis sıfatı ile hiç kimseye muhtaç olmadığını bu hikâye ile insanlara aktarmaya çalışmaktadır.

Şemsi Tebrizi, Allah'ın var ve bir olduğunu âlemde yaratılmış olan binlerce cisimde varlığının tezahür Burada Şems, insanın akli sayesinde yaşadığı çevreyi gözlemleyerek aslında Allah'ın varlığının ve birliğinin tezahürlerini görebileceğini ve böylelikle insanları şirkten uzaklaştırıp tevhid inancını aşılatabileceğini göstermektedir.

Din eğitimi, varlık âlemine tevhid, yani her şeyin bütünü birer parçası oldukları penceresinden bakar. Hedefe parça parça değil, bir bütün olarak ulaşmayı esas almaktadır. Çünkü tevhidin esasını meydana getiren tek Allah inancının temel niteliği, Allah'ın bütün varlık âleminin Rabbi olmasıdır. Buna göre Allah, her şeyi yaratan, varlığını devam ettiren, şekil veren, eğitip geliştirendir. Bu temel ilkeye göre Allah âlemlerin ve insanlar dâhil her şeyin tek rabbidir (Başkurt, 2002:92).

Günümüz din eğitimi, önceliği tevhid inancının öğretimine vermeli, tüm dini ve sosyal değerleri onun etrafında bir araya getirip işlemeli ve insanlara aktarmalıdır. Çünkü gerçek iman, tıpkı maddenin en küçük parçası olan atom gibi parçalanamaz. Nasıl ki atom parçalanınca doğası bozulup her tarafı yakıp yıkmaktadır, iman da şirk ile parçalanırsa Allah ile olan ilişkilerimizi mahvetmekte ve insan olma onurunu Allah katında yakıp yıkmaktadır (Bayraklı 12,2003:339).

Tevhid ilkesi içerik bakımından din eğitimine kaynak oluşturmakla beraber insana İslam dininin hedeflediği kâmil insan özelliğini kazandırmada temel olgudur denilebilir. (Özbek, 1996:7).

Tevhid inancının bütünleyici esasına göre Allah Rahman ve Rahimdir. Bu manada Allah'ın âlemlerin Rabbi, Rahman ve Rahim oluşu, insanlara, dünyaya ve varlık âlemine karşı nasıl bir bakış açısı ve bu doğrultuda nasıl bir hareket tarzı geliştirecekleri konusunda ışık tutmaktadır. Bunun anlamı, yeryüzünde barışa dayalı, sevginin, merhametin, şefkatin; kısaca medeniyetin geçerli olduğu bir ortam oluşturmaktır. Bunu gerçekleştirme görevi ise, hiç şüphesiz eğitime düşmektedir. İşte, İslam eğitiminin en başta gelen ilkesi, varlık âlemine bütüncül bir yaklaşım ve rahmet esasına dayalı bir bakış açısıdır. Bu bakış açısını temel almayan bir eğitim sistemi yeryüzünde barışın sağlanmasına katkıda bulunamayacağı gibi ilahi teslimiyeti de gerçekleştirmiş olamaz (Başkurt, 2002:93).

6.1.7. Sabır

Sözlükte, acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, (<http://www.tdk.gov.tr>, 2018), yani olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden olgunlukla bekleme gibi anlamlara gelmektedir.

Şemsi Tebrizi'ye göre insan gerek dininin gereği gerekse kişiliğinin gereği olarak sabırlı olmalıdır. Eğer bir kişi sıkıntılı anda gülebiliyorsa, geleceğin tatlı günlerini görebiliyor demektir. Demek ki, sabır, işin sonu gözleme, sabırsızlık ise işin sonunu görmeyecek kadar kısa görüşlü olmaktır. İşin sonunu iyi bilen kişi safların önüne geçer (Şemsi Tebrizi, 2016:63).

Sabırlı olmayan kişiler, stresli, huzursuz ve tedirgin dolayısıyla zayıf karakterli mutsuz kişilerdir. Kişinin zor anlarda tekrardan kalkabilmesi, hayata küsmemesi isyankâr olmaması, işçiyken patronuna, amirken çalışanlarına saygılı davranması için kişinin sabırlı olmayı bilmesi gerekir (Eren, 2010).

Kişinin yaşamında karşısına çıkan meselelere karşı metanetini koruması ve olgun bir zihinsel yapıya sahip olarak işin sonunu beklemesi kişinin sabır ilkesine riayet ettiğini göstermektedir. Şems bu konuyla ilgili şu hikâyeyi anlatmaktadır: “Farenin biri devenin yularına yapıştı, onu çekmeye başladı. Deve uysallığı, alçakgönüllüğü ve ağırbaşlılığı yönünden farenin arkasından yürüdü. Nasıl ki, "Müm'min de uysal develer gibi sabırlıdır," buyrulmuştur. Devenin bu uysallığını onun yumuşak huylu ve alçakgönüllü olmasına, bazıları da onun bütün hayvanlardan daha uzun boylu olmasına rağmen akıl derecesinin düşkünlüğüne yorarlar. Bunun sırrı başkadır. Fare, deveyi su kenarına kadar yürüttü. O çabuk yürüyüşlü, iri cüsseli hayvan aciz kalamazdı. Fareye sordu: “Şimdi burada niçin durakladın? Buradan niçin geçmiyorsun? Sen, benim gibilerin yularına yapışmanın sana yakışmayacağını bilemedin mi? Şimdi nasıl tuttunsa yuları, yürü bakalım”! Fare, “su çok büyük ve derin,” dedi. Ayağını suya basan deve, “gel gel” dedi. Sudan geçmek kolaydır; nihayet dizkapağında. Fare, “Ama dizden dize fark var,” dedi. Şimdi sen de tövbe et ki, bir daha böyle yüzüzlük etmeyesin! Benim semerimin üstüne çık otur! Benim semerimde senin gibi yüz binlerce farenin ağırlığının ne değeri var? Bir anda suyu geçeriz. Geldim eteğine yapıştım, kenara çekildik. Diyorsun ki: Nice böyle uzun boylu alçaklardan bizim için bir uzun boylu, bir yüce yaratılışlı birisi çıkmaz, çıkamaz da neden bellidir bu? Şüphesiz konuşmak gerek, ama bunlardan konuşmaya lüzum yok, bunun sözünü etmeye değmez, ancak teslim etmek gerek 'o kadar.” (Şemsi Tebrizi, 2016:315)

Sabır ilkesi Şemsi Tebrizi'ye göre eğitimin temel unsurlarından biridir. Şems burada deve ile fare örneğinden hareketle bazı insanların saygısız tavırları karşısında eğitimcinin olgun görüşlü olup yapılanlara karşı sabırlı olması gerektiğini, umutla eğitime devam etmesi gerektiğini, başarının ancak sabır göstererek elde edileceğini vurgulamaktadır.

Eğitimin etkileyciliğini ve kalıcılığını artırmak için kullanılan sabır ilkesinde eğitimciye düşen görevin yanında öğrenciye de birçok görev düşmektedir. Şems eğitimde öğrencinin sabır göstermesi gerektiğini Hz. Musa'nın “lenterâni!” (Beni göremeyeceksin!) kıssası ile anlatmaktadır.²⁶

Şems'e göre “Nihayet, bu ‘lenterâni!’ (Beni göremeyeceksin!) olayı Musa'nın başına sabırsızlığından dolayı ileri gelmiştir. Eğer Hz. Musa olaylar karşısında biraz daha ağır ve sabırlı davransaydı, hem sorusuna cevap alırdı, hem de cevap veren bulurdu. Zira din eğitiminde sabır eğitimciye ve eğitime kuvvet vermektedir. Çünkü eğitilen soruların cevabını dinlemese ve derse gelmezse eğitimin gerçekleşmesi düşünülemez. Bu nedenle öğrencinin karşısına çıkan zor soruları cevaplayabilmesi ve bilgisine başka bir bilgi daha ekleyebilmesi için sabır göstermesi gerekir”(Şemsi Tebrizi, 2016:109).

²⁶ Hz.Musa tayin edilen sürede gelince ve Rabbi onunla konuşunca: “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Hz. Musa da baygın düştü. Ayılınca, “Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim” dedi (Araf, 7/143).

6.2. Makalât'ta Kullanılan Eğitim Metodları

Makalât kitabı bütünü ile incelendiği zaman Şemsi Tebrizi'nin halkı eğitirken bazı eğitim metodlarından istifade ettiği görülür. Tespit edilen eğitim metodları şunlardır: Gözlem, hikâye ile eğitim, kıssa ile eğitim, telkin ile eğitim, münakaşa (tartışma), soru-cevap (isticvâb), takrir ile eğitim, temsil (benzetme, örneklendirme), terğib ve terhib (özendirme ve sakındırma) metodlarıdır. Bu bölümde ele alınan metotlardan takrir ve tartışma metodunda dikkat edilmesi gereken hususlar ayrıca açıklanmış, diğer metodlarda açıklanma gereksinimi duyulmamıştır. Çünkü tartışma ve takrir metodunda bazı kurallara dikkat edilmediği takdirde bir amaca yönelik eğitim yapmak mümkün olmamakta, konu dağılmaktadır. Sağlıklı eğitim süreci gerçekleştirebilmek için ve yapılan eğitimin amacına ulaşabilmesi için bu hususlara dikkat edilmesi gerekir.

6.2.1. Gözlem

İnsanın zihinsel gelişimi duyular yolu ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla yapılan eğitim-öğretim faaliyetinde belirlenen hedef davranışların ve bilgilerin kazandırılabilmesi için insan duyularının işletilmesi gerekmektedir. Duyuların işletilmesi faaliyeti insanın çevresinde gördüklerinden hareketle gözlem metodu ile gerçekleşebilir.

Gözlem (observation), varlıkları, kurumları, dış âlemde bulunan tabii ve sosyal olayları, kendi tabii şartları içerisinde incelemektir (Özbek, 1994:221). Gözlem metodu, ise insanların eşya, olay ve varlıkların doğrudan kendilerinden bilgi edinmelerini ve onların bilimsel bir araştırmayla ilgili temel becerilerini kazanmalarını sağlayan etkili bir öğrenme tekniklerinden biridir (Doğan ve Tosun, 2002:232).

Gözlem metodu öğrencinin, öğrenme ile ilgili görme, duyma, dokunma gibi birçok duyu organını birlikte kullandığından dolayı kalıcı öğrenme sağlamaktadır (Aydın, 2014:282).

Gözlem metodunu etkin olarak kullanan Kur'an, geçmişte cereyan etmiş veya hâle cereyan etmekte olan olayları insanların müşahedesine açık tutmuş; ayrıntılı bir şekilde gözler önüne sermiş ve böylece, insan ve içinde yaşadığı dünyası arasında aktif bir ilişki kurmuştur. (Yavuz, 1998:104).

Kuran'da insanların akıllarını kullanarak dış âlemi gözlemlemeleri gerektiği şu ayet ile açıklanmaktadır: “Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgarları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.” (Bakara, 2/164) Bu ayette akıl sahibi kişilerin Allah'ın varlığını ve birliğini kavrayabilmeleri için yeryüzünde ve gökyüzünde gerçekleşen birçok olayda deliller bulabileceğini insanlara gözlem yapmalarını isteyerek anlatmaktadır.

Bir başka ayette ise insanların dış dünyayı aklîselim bir şekilde gözlemlemeleri sayesinde insanlık mertebesine ulaşacağını, aksi durumda hayvanlar gibi, hatta hayvanlardan dahi daha aşağı seviyede olacakları buyrulmaktadır (Araf, 7/179).

Şemsi Tebrizi de aklîselim insanların Allah'ı anlaya bilmeleri ve yaratılan varlıklarda yaratıcıyı bulabilmeleri için yeryüzünü ve gökyüzünü iyi gözlemlemelerini, evren hakkındaki düşüncelerine aklın hakem olması gerektiğini sohbetlerinde birçok yerde vurgulanmaktadır. Örneğin: Eğer aklîselim bir kişi isen Allah'ı yaratılmış

olanlarda delilleri ile bulabilmen mümkündür. Örneğin, güzel işlenmiş bir tahta parçasını gördüğün zaman onu işleyen hakkında hayal edebilirsin, zira tahta kendiliğinden o hale gelemesin. İnsanlara bakınca onlar zahirde sana benzeyebilirler ama iç âlemlerini bilemezsin. Senin düşünce ve hayallerinden çok uzak olabilirler. İşlenmiş tahta parçasına bakarak sanatkârın ustalığını idrak edebilirsin ama o sanatın çapını(genişliğini) ancak uzmanlar(erenler) anlayabilir.”(Türkmen, 2014:198-199)

Burada Şems, gözlem metodunu etkin şekilde kullanarak nasıl ki işlenmiş basit bir tahta bile kendi kendine işlenmesini yapabilecek kabiliyette değilse, insanın ve kâinattın da kendi kendine olması mümkün değildir. Her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu insanlara çevrelerinde var olan basit tahta örneği ile somutlaştırarak anlatmıştır. Bir başka örnekte Şems insanların Allah'ı akıl yürüterek bulabileceğini şöyle anlatmaktadır: “ Saklanması gerekli olan bir mücevheri, gayet kalın bir kutu içine koyarak siyah bir mendille sarmakta ve bunu on kat bir bohça içinde gizlemekte, deriler içine sarmakta hayret edilecek bir şey yoktur. Nasıl ki, Peygamber Efendimize, ruh kokusu ve ruhun güzelliği belirtildiği vakit kendi ruhunu görmüş değildi. Ruhun güzelliğinden ona bir haber erişmesi ve onun ruhu görmesi uzak bir mertebedir. Allah yoluna buradan yürümek gerektir ki, onu gözle görebilmek mümkün olsun. Hem bu hayatta, hem de dünyada Allah'ı görebilmek mümkündür, diyorum. Yukarda sözü geçen mücevher, her ne kadar o perdelerle gizlenmiş olsa bile onda öyle bir ışık vardır ki kendini dışarı vurur. Görüşü mükemmel olan kimseler onu dışarı vurmada da görebilirler. Ama o ışık dışarı vurmada bilmeyenlere, görmeyenlere hayret edilemez. Asıl hayret edilecek nokta şudur ki, ışığı açığa çıkarır, elinin içine koyarsın da yine göremez. O, ne Sokrat'ın sözünü, ne ihvan-ı Safâ²⁷ hikâyeleri ile Yunan felsefesini, Hazreti Muhammed'le (s.a) onun evlâdını; candan gönülden sevdiği çocuklarının ahvalini bilir. Öyle bir insan, toprağın ve suyun evlâdı ve Allah'ın kulu sayılmaz” (Şemsi Tebrizi, 2016:135)

Burada akıllı düşünebilen bir insanın evrende yaratılmış varlıkları gözlemleyerek duygu ve düşüncelerini yönlendirerek yaratıcıyı bulabileceği vurgulanmaktadır.

Dolayısı ile bu metod ile insan, dış dünyadaki nesnelere, olayları incelerken ne kadar çok duyu organını harekete geçirebilirse o konu hakkındaki fikir ve düşünceleri de o kadar çoktur. Ve o şeyi bu etkilerin tamamlaması ile genel görünüşü ile o kadar iyi ve tam tanımış olur (Baltacıoğlu, 1995: 114).

Öyle ise günümüz din eğitiminde anlatılacak olayların ve kavramların anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla yegâne metodlardan birisinin gözlem metodu olduğu söylenebilir.

6.2.2. Hikâye ile Eğitim

Anlaşılması zor soyut kavramı doğrudan teorik olarak anlatılması kavramın zihinde olgunlaşmasını zorlaştırmaktadır. Soyut olan kavramlar, insanın algılayabileceği

²⁷ İhvan-ı Safâ (10.asır) ilk İslam felsefecilerinin cemiyetine verilen addır. O günkü ilmin bir branşı üzerine 51'e yakın risale yazarak bir ansiklopedik eseri meydana getirdiler. Bütün dinler ve felsefecilerden yararlanarak İslam felsefesine evrensellik kazandırmaya çalıştılar. Pythagoras, Eflatun, Aristo gibi Yunan felsefecilerden yararlandıkları kesindir. Çalışma merkezleri Basra idi. Bireysel ruh ile evrensel ruh üzerinde durmuşlardır. Bu bakımdan Şems ve Mevlâna üzerinde etkileri kaçınılmazdır. Risaleleri, Avrupa'yı da etkilemiştir. Başlıca amaçları bütün insanların din ve bilgilerini İslamla bağdaştırmaktır (Türkmen, 2014:39).

şekilde yaşamdan kesit örnekler verilerek yani kavram somutlaştırılarak hikâye yöntemi ile anlatıldığında kavramın anlaşılması kolaylaşmaktadır.

Hikaye geçmişte yaşanmış ders verici bir olayın zaman ve mekanına göre sözlü ya da yazılı olarak aktarılmasıdır (Yavuz, 1998:99).

Aynı anlamda Türkçede yer alan kıssanın hikâye ile olan ilişkisini şöyle açıklayabiliriz: Kıssa, Kuran'da insanların kalbini tatmin etmek, ya da sağlamlaştırmak için ibret verici olayların anlatılmasıdır. Din eğitiminde kullanılan kıssa ile yapılan anlatımın veya haber naklinin, basit bir hikâye aktarımı olamaz. Zira kıssa da geçmiş peygamberlerin toplumlarıyla yaşadıkları sosyal tecrübeleri, adım adım takip ederek geleceğe ışık tutacak kadar derin, zengin ve çok boyutlu bir niteliğe sahiptir denilebilir (Bayraklı, 1991:165). Hikâyelerin kaynağı mutlak surette tarihi bir olaya dayanmazlar ve onları gerçek olaylardan ayıran kendilerine özgü bir mantık örgüsü var iken kıssaların kaynağı vahiydir. Kıssaların olay örgüsü Kuran'da geçen ayetlerin ele aldığı konular iken, hikâyeler genelde aşk ve kahramanlık hikâyelerini ele alır (Kara, 2018:69).

Halkın dini eğitiminde hikâye metodunu etkin bir şekilde kullanan Şemsi Tebrizi ibadetlerde ihlâslı olmak için yapılması gerekeni şu hikâye ile anlatmaktadır: “İbrahim Ethem, Belh Sultanlığından çekilmeden önce, bu hevesle mallar bağışlıyor, bedenini türlü ibadetlerle yoruyordu. “Ne yapayım?” diyordu, “Ne yapmak gerek ki kendimde bir gönül açıklığı bulayım.” Bir gece taht üzerinde uyumuştur. Fakat içi uyanık gözleri uykuda idi. Bekçiler davullara tokmaklar, çubuklar vuruyor, neyler üflüyor, gürültüler koparıyorlardı. İbrahim Ethem kendi kendine dedi ki, “Siz hangi düşmanı uzaklaştırmak istiyorsunuz? Düşman benimle birlikte uyumaktadır. Biz Allah'ın merhamet nazarlarına muhtaç zavallıyız; sizden ne güvenlik gelebilir? Bize onun lütfü sığınmağında başka bir yerde kurtuluş yoktur.” Gönlü bu düşüncelerle ayaklanmış, başını yastıktan kaldırmış, tekrar yatmıştı. Ansızın köşkün tavanından sert ayak sesleri, gürültüler işitti. Sanki damda büyük bir kalabalık yürüyüş yapıyordu. Ayak sesleri köşkün her tarafında yankılanıyordu. Şah kendi kendine, “Bu bekçilere ne oldu? Nerede kaldılar?” dedi. “Görmüyorlar mı ki bu kalabalık dam üstünde koşuyor?” Sonra bu gürültü ve ayak sesleri onu tekrar şaşırttı, dehşete düşürdü; sanki kendinden geçmiş düşündüğü şeyleri unutmıştı. Bağırıyor, silâhlı nöbetçileri çağırmaya gücü yetmiyordu. Bu arada biri köşkün damından başını aşağı uzattı, “Ey taht üzerinde oturan zat sen kimsin?” dedi. İbrahim Ethem cevap verdi: ‘Ben Şahım, dam üstünde gezen sizler kimsiniz?’ “Biz iki üç sürü deve kaybettik de bu köşkün damında arıyoruz.” İbrahim Ethem, “Divane misin?” dedi. Adam cevap verdi: “Divane sensin İbrahim Ethem!” “Deve sürülerini köşkün damında mı kaybettin? Burada deve aranır mı?” Adam şöyle cevap verdi: “Allah, Padişah tahtında mı aranır? Sen Allah'ı burada mı arıyorsun?” İşte o saatten sonra İbrahim Ethem'i kimse göremedi. O gitti; canlar da onun arkasından gitti. Kendisinden bir haber çıkmadı; genel olarak bu iş çok zor görünür. O kendisini, tamamıyla bir şeye verse idi, o zorlukta kalmazdı.” (Şemsi Tebrizi, 2016: 44-45)

Bu hikâye ile Şems, bir ibadet yapmak için ya da bir bilgi öğrenebilmek için, o duruma bilişsel ve duyuşsal yönden hazır hale gelmek gerektiği bilgisini sadece teorik olarak aktarmak yerine pratik de yani hayatta karşılığını göstererek ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Aksi durumda istenilen bilginin elde edilemeyeceğini veya yapılmak istenilen ibadetin gerçekleşmeyeceği bilgisini Şems, hikâyelerin derin anlamlarında ibret verici derslerle dinleyenlerin gönüllerinde derin izler bırakarak zihinde kalıcılığını ve etkililiğini artırmış, verilmek istenilen davranışın yaşantıya dönüşmesini kolaylaştırmak için hikâye metoduna başvurmuştur.

Şemsi Tebrizi Mevlâna ile aralarındaki münasebeti şu hikaye ile anlatmaktadır: “Elli kere dünyanın her tarafını gezerek denizleri, karaları, dolaşan mücevher tüccarı bir adam vardı. Bu adam bir inci arıyordu. Geldiğini haber alan inci dalgıçları birbiri ardından koşardı. Ama aranılan incinin nasıl ve nerede olduğu, tüccar ile dalgıçlar arasında gizli kalmıştı. Tüccar, inciye rüyasında görmüş; o rüyaya inanmış ve güvenmişti. Nasıl ki, Yusuf Peygamber (s.a), rüyaya inandığı, kendisine Ay'ın, Güneş'in ve yıldızların secde ettiğini rüyasında görerek bunun yorumunu bildiği için kuyuya atıldığı, zindana tıkıldığı günlerde bile gecelerini hoş geçiriyordu.” (Şemsi Tebrizi, 2016:67)

Bu hikâyede dalgıç olarak tanımladığı kişi Hz. Mevlâna, cevahir tüccarı ise Şemsi Tebrizi'dir. Mevlâna ve Şemsi Tebrizi'nin arasındaki yol ise inciye benzetilmiştir (Şemsi Tebrizi, 2016:68).

Bir başka hikâyede saadet yolunu bulabilmek için cefalara sabretmek gerektiğini, bu yolda saygı ilkesinin elden bırakılmamasını şu hikâyeye ile etkili bir şekilde anlatmıştır: “Kör dilbilgisi uzmanı bir gün bir pislik çukuruna düşer. Adamın biri yardıma gelir, ‘Ver elini,’ diye seslenir. Bu hitap dilbilgisi kurallarına uygun olmadığı için dilbilgisi uzmanı kızar, ‘Sen bizlerden değilsin.’ Başka biri gelir, o da aynı hatayı yapar ve dilbilgisi uzmanı onu da aynı şekilde azarlar ve savar. Böylece bir sözcükteki dilbilgisi bozukluğunu o kadar dikkatle gören adam, düştüğü pislik çukurunu göremez. Bütün gece sabaha kadar o berbat yerde çöplükler içinde bekler de kimsenin elini tutmaz. Gündüz olunca biri karşısına çıkar. ‘Ey Ebu Ömer sen pislik içine düşmüşsün!’ der. Dilbilgisi uzmanı, ‘Öyleyse tut şu elimi, sen bizlersin,’ der. Ama adamın kuvveti yetmez; ötekinin eline yapışınca her ikisi birden çukura düşüverir. İkisi de birbirlerinin haline gülmeye başlar ve etrafındakiler hayret içinde onlara bakakalırlar çünkü gülünecek hal değildir bu hal...” (Şemsi Tebrizi, 2016:94; Türkmen, 2014:243-244)

Şems insanların ne iş yaparlarsa yapsınlar en iyisini yapmaları gerektiğini bir hikâyeye ile şöyle anlatmaktadır: “Bir ayakkabıcı vardı. Hazreti Peygamber için güzel bir pabuç dikti. Hazreti Peygamberin hoşuna gitti, güzel dikmişsin, buyurdular. Usta susmadı, dedi ki: Bundan daha iyisini de dikebilirim ey Allah Resulü! Dikmeyi başarabilirim. Buyurdular ki: O halde onu kim için saklıyorsun? Bu daha iyi pabucu kime dikeceksin? Mademki benim için dikmedin kimin için dikmek istiyorsun?” (Şemsi Tebrizi, 2016:315)

Burada Şems, insanların işlerinin ehli olması gerektiği bilgisini akli harekete geçirerek düşünmeyi sağlayan, karakterlerin yerine kendisini koyarak insanın kendi bütünlüğünü değerlendirmesini sağlayan, teori ile pratiği kaynaştırarak ibret verici dersleri anlamlandırmasını kolaylaştıran hikâyeye metodu ile anlatmıştır.

Günümüz din eğitiminde de verilmek istenilen mesajı veya istendik davranış değişikliğini kolay şekilde gerçekleştirilebilmek için hikâyeye metoduna başvurulabilir.

6.2.3. Kıssa İle Eğitim

İnsan fitratı gereği nazarî olarak doğrudan yalın bilgi öğrenmenin yerine etkin olarak katılabildiği, kavram hakkında varsayımlarda bulunup muhakeme kurabildiği, yaşamda karşılığını bulabileceği tatbiki konuları daha kolay öğrenmeye eğilimli varlıktır. Din eğitimi de anlaması zor kapalı olan mücerret konuları, insanın etkin olarak katılabileceği Kuran'da yer alan kıssalardan örnekler vererek açıklamaya çalışmaktadır.

“Kıssa”, Arapça bir kelime olup, “kassa” fiilinden gelmekte, kelime olarak ise “Birine bir haber anlatıp bildirmek” manasına gelmektedir (Sarı, 1982:1234). Sözlükte

ise “Bir kimsenin izini sürmek ardınca gitmek (Yıldırım, 1979: 97), bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek” gibi anlamlara gelmektedir (Şengül, 2002:498). Kıssa, geçmişte yaşamış toplulukların ibret verici hikâyelerini insanlara aktarmak ve iletmeştir (Sönmezsoy, 1998: 97).

Daha geniş anlamı ile kıssa: “Geçmiş eserleri izleri açığa çıkarmak, bu sayede insanların unutmüş olduğu veya gafil oldukları olayları dikkatleri üzerinde yoğunlaştırmak; böylelikle ders almaları için insanları o zamanda yaşatmayı amaçlamaktadır.”(Yıldırım, 1979:38)

Kıssada temel amaç bazen doğrudan bazen de dolaylı yoldan bilgi vermek, öğreticilik yapmak, ikna etmek, uyarmak, düşündürmek, yönlendirmek ve kanıtlamaktır (Kiremitçi, 2015:315).

Kıssa metodunu yaygın olarak kullanan Kur'an, verilmek istenilen soyut mesajlar, geçmişte yaşamış peygamberler ve onların ümmetlerinin başlarından geçen ibretlik olaylar anlatarak, yaşamdan örnekler sunarak okuyucuya etkili bir yol ile aktarmıştır. Çünkü insan fitratı gereği soyut ve kuru fikirleri dinlemekten çok, yaşamın içinde var olan somut fikirlere yatkındır. Bu bakımdan kıssalar, fikirleri somutlaştıran ve dinleyenlerin anlamasını kolaylaştıran özelliğe sahiptir (Şanver, 2001: 260). Ayrıca kıssalar insanlık tarihi hakkında da bilgi vermektedir. Zira insanlık tarihi insan ömrü gibidir. Geçmişini, tarihini öğrenme isteği taşıyan insan, böylece bu ihtiyacına da cevap bulmuş olur (Bayraklı, 2002:210).

Kuran'da öykülerin anlatılması, hakkı gerçekleştirmek ve batılı yıkmak için izlenmesi gereken zorunlu bir üsluptur. Çünkü kıssayı dinleyen kişi, çoğu kez kıssa kahramanının şahsıyla özdeşleşir. Böylece hayatta gerçekleştiremediği emellerinin bir kısmını ya da tamamını kıssada gerçekleştirme fırsatı bulur (Özbek, 1994:188).

Kıssalar insanın psikolojik sosyolojik gibi birçok yönüne dikkat çektiğinden, insanın birçok duyu organını harekete geçirdiğinden, kazandırılmak istenilen davranış ve verilmek istenilen mesaj daha etkili ve kalıcı olmaktadır. Bu konuya dikkat çeken Muhammed Kutub şunları söylemektedir: “Kur'an, ruh terbiyesi, beden terbiyesi, ruhtaki zıt bilgilere dokunma, örneklerle terbiye, öğütlerle terbiye gibi, terbiye metodunun içerdiği eğitim ve yönetme konularının hepsinde kıssayı kullanır. Kur'an kıssaları her türlü eğitim, irşad ve yönetimle dolu birer hazinedir. Aynı zamanda karşılıklı konuşma, diyalog ve muhavareden tut da, güzel sunuşa, müzikal ahenge, şahsiyetleri canlandırmaya, karakteristik bilgileri resmetme inceliğine, kalbi ibret almaya yöneltmek için kıssadaki en mühim anı seçme maharetine varıncaya kadar sanatlı ifadelerin çeşitlerini en belirgin ve tesirli olanlarını büyük bir ustalıklarla kullanır. Çünkü kıssa ile eğitim sisteminin insanın güzelliğe özenen ruhunu bil eylemesi, incelmış aklını hadiselerden ibret alma, hidayeti arama, sapıklıktan uzak durma düşüncesine sevk etmesi mümkündür.” (Kutub, 1975:17-274)

Kıssalar, objektif, sürükleyici ve aynı zamanda fitrata uygun olduğundan din eğitimi ve öğretiminde etkili bir yol olmaktadır. Çünkü dinleyenler ve okuyanlar, kendileriyle özdeşleşebileceği birilerini kıssalarda bulabilmektedir. Mesela Hz. Yusuf kıssasında; Yakup (a.s); şefkatli ve sabırlı bir babayı; kardeşler kıskançlığı; Yusuf (a.s) kıskanılan birini; Züleyha saldırganlığı vs. temsil etmektedir (Bayraktar, 1997:30-31).

Şemsi Tebrizi de sohbetlerinde vurgulamak istediği davranışlara ve fikirlere kıssalardan örnekler vererek, verilmek istenilen mesajın dinleyicilerin zihinlerinde daha çabuk olgunlaşmasını ve uzun süre kalıcılığını hedeflemektedir. “Zira kıssalarda verilen olumlu veya olumsuz özellikleriyle anlatılan kahramanların rolü ile etkileşime giren dinleyicilerde harekete geçen taklit ve özdeşim sistemi onda istendik kişilik özellikleri ve davranış değişikliklerini beraberinde getirecektir.” (Batar, 2016:88) İnsanın fitratı

gereği kişiliğinin oluşmasında rol modeller oldukça belirli bir etkiye sahiptirler (Klavuz, 2005:42).

Şemsi Tebrizi Allah (cc)'a karşı samimi içten ameller yapılması gerektiğini Hz. Musa ile Allah arasında geçen şu diyalogu anlatmıştır: “Ey Musa acıktım. Beni doyurmayacak mısın? Kapına gelirim beni nasıl karşılırsın?” Hz. Musa, “Ey Allah’ım, sen böyle şeylerden münezzehsin” dedi. Allah yine tekrarladı: “Ey Musa ya kapına gelirim?” Her ne kadar Hz. Musa, Allah’ın bu sorusuna karşı, “Nasıl olur?” diye düşünüyordu, ama Allah da ona karşılık, “Eğer gelirim ne yaparsın?” diyordu. Nihayet dedi ki: “Çok acıktım. Tartışmayı bırak, git yemekler hazırla ki, yarın yine gelirim.” Erkenden yemekler hazırladı; baktı ki, bunların hepsi hazır ama su eksik. O sırada bir derviş geldi, “Allah rızası için bana ekmek ver.” dedi. Hz. Musa, “Hoş geldin,” dedi; eline iki su testisi verdi, “Su getir.” dedi. Derviş, “Başüstüne,” dedi. Suyu getirdi. Musa da ekmeği dervişin eline uzattı. Derviş saygı ve teşekkürle ayrıldı. Şimdi Musa'nın Allah yolunda bu zorluklara düşmesi nasıl olur? Musa kimya bilgisini iyi biliyordu. Çünkü ona, “Tevrat'ı altın suyu ile yaz!” diye emir verilmişti. Vakit gecikti, Musa beklediği yemekleri komşularına dağıttı. Fakat “Bu ilâhî cilvenin sırrı nedir?” diye düşünüyordu. Meğer bunun sırrı, bu topluluğa bir genişlik vermek yahut anlattığı şekilde, içten kulluk etmekmiş. Neşeli bir zamanında Musa sordu: “Ulu Allah’ım! Söz verdin ama gelmedin!” Allah buyurdu ki: “Geldim ey Musa!” “Geldim ama sen bize iki testi su taşıtmadan nasıl oldu da ekmek vermedin?” buyurdu (Şemsi Tebrizi, 2016:59).

Burada Şems Hz. Musa ile Allah (c.c) arasında geçen diyalog ile esasında kişilerin nefislerini öldürüp kalpleriyle yaşamaları ve amellerinde ihlâslı olunması gerektiğini kıssa metodu ile etkin şekilde anlatmıştır. İnsanlar anlatılan kıssalar üzerinde hayaller kurarak akıl yürütür, kıssada geçen kahramanlar ile kendini özdeşleştirir ve yaşamında yapması ve yapmaması gereken davranışlar hakkında kendini sorgulama imkânı bulur.

Bilinmektedir ki bu yöntem, din eğitiminde kişilerin istedik davranışları öğrenmesinde bilişsel anlamda kavrama, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama davranışlarını duyuşsal alanın tepkide bulunma, değer verme, örgütlenme seviyesindeki davranışların kazandırılmasını amaçlamıştır (Aydın, 2014:239).

6.2.4. Telkin İle Eğitim

İnsan ilköğrenimini anne-baba ve çevresinde bulunan insanları model alıp onları taklit ederek, onların telkinlerini dinleyerek gerçekleştirir. Gösterilen davranışlar ile yapılan telkinler tutarlı olarak birleştiği zaman, kazandırılmak istenilen ahlaki davranışsal özellikler insan üzerinde daha etkili olmakta ve olumlu neticeler vermektedir.

Telkin, “Bir kimsenin diğer bir kimse üzerinde yaptığı etki” olarak tanımlanmaktadır (Altay- Oğuzkan, 1968:358). Ancak insan başkalarına telkin yaptığı gibi kendisine de yapabilir. Bu açıdan telkin; “Kişinin bir duygu ve inancı başkalarına veya kendisine kabul ettirmesidir.” (Pazarlı, 1967:25) şeklinde tanımlamak mümkündür.

Telkin metodunu uygulayacak kişide bazı özelliklerin bulunması gerekmektedir. Bu özellikler şunlardır:

a)“Telkin yapacak kimse, maddi ve manevi otoriteye sahip olmalıdır. Maddi otoriteden maksat; aile reisi, siyasi ve içtimai mevki sahibi olan üstün fertlerdir. Manevi otoriteden maksat da; ilim ve fazileti ile tanınmış âlimler, yazarlar ve sanatkârlardır. Buna göre öğretmen, vaiz veya subay telkin yapabilecek durumda ve kabiliyette olan kimselerdir.” (Pazarlı, 1967:26)

b)Telkin yapacak kişi ihlâslı ve samimi olmalıdır. Çünkü kişi telkin ettiği şeye samimi bir şekilde inanmıyor ve şahsen yaşamıyorsa muhatabının telkinden etkilenmesi beklenemez (Öcal, 1991:235).

c)Telkin yapacak kişinin, jest ve mimikler ile iyi bir ses tonuna sahip olması ve hitabet yeteneğinin güçlü olması gerekir (Öcal, 1991:235).

Şemsi Tebrizi'nin halkın din eğitiminde kullanmış olduğu metodlardan birisi de telkin metodudur. Örneğin insanın şikâyet etmeyi bırakıp Allah'a yönelmesi gerektiğini telkin metodu ile şöyle anlatmıştır: “Sen aslı yakala! Elbise, yiyecek, düşmandan korunma için seçtiğin şeyler nedir? Nasıl, “Beni, hor görüyorlar yahut filan bana yabancı geliyor,” dersin? Sen dalı budağı bırak da asıl ve kök için ağla. Aslı düşünerek üzüntü duymaya bak! İnle, feryat et ki, o dal ve budağın filizlendiğini, ayağına serpildiğini göresin. Bütün büyüklükler, ululuklar, başkanlıklar, her fende başta gelen üstatlar, senin önünde başlarını yere koysunlar. Sen onlara hiç dönüp bakma! O zaman, onları yanından kovsan bile artık gitmezler. Ama sen bu dallara budaklara yapışırsan, aslı ve kökü elden kaçırsın. Dallardan da bir şey elde edemezsin.” (Şemsi Tebrizi, 2016:114)

Bu örnekte Şems insanların büyüklenmek, ululanmak, başkan ve üstat olma gibi dünya meselelerine dalıp onlar için üzülme yerine asıl olan Allah'ı hatırlamalarını ve ona yönelmeleri gerektiğini ağaç misaline benzeterek telkinde bulunmaktadır. Nasıl ki bir ağacın kökleri olmadan büyüüp gelişemediği gibi insanında asıl gayesi olan Allah'a yönelme O'nun emir ve yasaklarına uygulamadan olgunlaşması mümkün olmamaktadır.

Başka bir örnekte Şems, sosyal bir varlık olan insanın Arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim atasözünde de yer aldığı gibi etrafındaki kişilerden etkilendiğini, bundan dolayı arkadaş seçiminin doğru yapması gerektiğini, nefesine yenik düşmüş kişilerden uzak durmasını kısacası arkadaş seçiminin insanın ahlaki ve dini yaşamı üzerindeki etkisini şöyle telkinde bulunmaktadır: “Hevâ ve heveslerine kapılmış kimselerle düşüp kalkma ki seni karartmasınlar. Gerektir ki, kendini yoklayasın; ta ki, sende bir değişiklik olmasın.” (Şemsi Tebrizi, 2016:124)

Şems burada, insanın yaşamında sürekli kendini sorgulaması ve yol arkadaşını doğru seçmesi gerektiğini açık, sade, samimi, içten bir dil ile anlatmıştır.

Şems iyi ahlaka sahip yani manevi boyutta iyilik ve güzellik cephesine yönelen kimsenin olayları iyi yorumlayacağını ve olumlu davranış göstereceğini örnek verme yöntemi ile telkin eder:” İyi adamın gözü ayıbı görmez. Şeyhin biri bir leşin yanından geçerken orada toplanan halkın burunlarını tutarak yüzlerini öte tarafa çevirdiklerini, oradan acele acele geçtiklerini görür. Şeyh ne burnunu tutar ne yüzünü çevirir, ne de adımlarını sıklaştırır. Kendisine, “Ne bakıyorsun?” diye soranlara da, “Ne beyaz, ne güzel dişleri var!” diye onu övmeye başlar.” (Şemsi Tebrizi, 2016:49)

Bu örnekte Şems, insanın bakış açısını, olayları yorumlayışını, çevresini anlamlandırmasını; iman, Allah inancı gibi manevi duyguların etkilediğini halkın anlayacağı seviyede etkili ve açıklayıcı bir üslup ile anlatmıştır.

Yine bir başka örnekte Şems başa gelen olumsuz olaylar karşısında insanın ne gibi davranışlar sergilemesi gerektiğini şöyle telkin eder: “Başına ne gelirse gelsin karamsarlığa kapılma. Bütün kapılar kapansa bile, o sana kimsenin bilmediği gizli bir patika açar. Sen şu anda görmeden de, dar geçitler ardında nice cennet bahçeleri var. Şükret! İstedğini elde edince şükretmek kolaydır. Dileğin gerçekleşmediğinde de şükret.” (Konukçu, 2016:100;Şemsi Tebrizi, 2016:86)

Şems, başa gelen olumsuz olaylar karşısında karamsarlığa kapılmadan sükûneti korumak, ümitvar olmak ve sabırlı olmak gerektiğini samimi bir dil ile telkin etmektedir.

Şemsi Tebrizi bir sohbetinde gerçek dostun ne gibi özelliklere sahip olduğunu insanlara telkin metodu ile şöyle anlatmaktadır. “Gerçek dost Allah gibi mahrem olmalıdır. Dostun çirkinliklerine, hoşça gitmeyen hallerine tahammül etmeli hatasından incinmemelidir. Dosttan yüz çevirmemelidir. Dosta itiraz etmemelidir. Nitekim rahmeti bol olan Allah, kullarının ayıplarından, günahlarından, noksanlarından dolayı ondan yüz çevirmez. Tam bir inayet ve şefkatle, onlara rızkını verir. İşte ivazsız dostluk budur.” (Önder, 1973:75)

Bu örnekte ise Şems, insan ilişkilerinde hoşgörülü, sevecen, barışçıl, şefkatli, saygılı olunması gerektiğini halka telkin etmektedir.

Genel eğitimde veya din eğitiminde öğrencilere anlatılmak istenilen meseleler kısa ve öz bir şekilde bıktırmadan telkin metodu ile anlatılır ise meselelerin kolay anlaşılması sağlanacaktır.

6.2.5. Tartışma

İnsanoğlu duyuşsal, devinişsel, bilişsel ve sosyal gibi birçok özelliğe sahip çok yönlü bir varlıktır. Eğitimde insanın bu özellikleri kullanılarak geliştirilmeye çalışıldığı takdirde başarı oranı artacaktır denilebilir. Örneğin, kazandırılmak istenilen istedik bilgi ve davranışın doğrudan teorik bilgisini anlatarak bilgi edindirmesini sağlamak yerine, bireyi derse etkin katılımını sağlayarak, konu ile ilgili farklı sorular sorarak, bireyin sorular yöneltmesine olanak tanıyarak, eğitim basamaklarından olan bilgi-kavrama-analiz-sentez-değerlendirme gibi bilişsel süreçlerden faydalanılabilir.

Bu gibi bilişsel süreçlerin etkin şekilde kullanıldığı tartışma diğer adıyla münakaşa, İslâm eğitim-öğretim tarihinde “cedel” olarak adlandırılmıştır (Öcal,1991:257). Cedel sözlük anlamı “İpi sağlamca bükme, birini sert bir yere düşürme, düşmanlık veya tartışmada çetin olmak, cephe almak” gibi anlamlara gelmektedir (Şevki, 1988: 208).

Tartışma, bir konuda farklı görüş sahiplerinin akla ve sağduyuya uygun bir şekilde fikir yürütmesi, münakaşa yapmasıdır (Özbek, 2004:368). Bir eğitim metodu olarak ise tartışma insanlar arasında iletişim konusu olan bilgi hakkındaki tereddütleri ve soruları ortaya koyarak kapalı yönlerin aydınlatılması, zihindeki soruların cevaplanması ve bir konuda sağlam kanaate ulaşılmasını sağlayan, muhatabın sorgulama özelliği dikkate alınarak ona rahat bilgilenme imkânı veren bir metottur (Cebeci, 2010: 13).

Özbek'e göre tartışmanın temel amacı, bireyin bir konuya değişik açılardan bakabilme gücünün kazandırabilmesidir (Özbek, 2007:180). Tartışma metodu bilgilerin sorgulanması ve gerçeklerin ortaya çıkmasını sağladığından dolayı Kuran'da geçen bir tavsiyedir. Yalnız tartışma yapılırken konu hakkında bilgili olunması gerektiği Kuran'da birçok yerde vurgulanmıştır. Kur'an mantığında tartışma, daha çok bir gerçeği ispat etmede “delil getirme” şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Özbek, 1994: 170).

Din eğitimi ve öğretimi için son derece faydalı olan bu metodu insanın şahsiyetine yaraşır bir şekilde bütün boyutlarıyla ihtiva eden Hz. Muhammed şu hususlara dikkat etmiştir (Özbek, 1994:178):

a)Tartışma, aklın çalışmasını, olaylar ve fikirler arasındaki ilişkilerin fark edilmesini sağlar.

b)Düşünme ve münakaşa kabiliyeti, insana yaratılıştan verilmiştir. İşte tartışma metodu bu kabiliyeti ortaya çıkararak, problem çözmeyi kolaylaştırır.

c)Başkalarının fikirlerini iyi dinlemenin ve ehil kimselerle istişare yapmanın gerekliliğini anlamaya yardımcı olur.

d)Tartışma metodu, öğretmeni de öğrenciyi de mürebbiyeyi de, çocuğu da, belirli bir konu üzerinde derin olarak düşünmeye davet eder.

e)Tartışma; ders esnasında dikkatleri artırır, anlamayı kolaylaştır.

Şemsi Tebrizi' ye göre ise tartışma değişik söz ve fikirlerin mukayesesidir. Bu mukayesede dikkat edilmesi gereken hususları Şems şöyle sıralamaktadır:

1. Tartışmada taraflardan herhangi birinin sözü yalan ise bunun tartışılacak bir değeri yoktur.
2. Bütün sözleri doğru ise ortada mukayese yapacak uygunsuzluk ve aykırılık yok ise tartışma yapılamaz.
3. Tartışmada doğru ya da yanlış fikir üzerine inatlaşmanın, yersiz münakaşanın herhangi bir faydası yoktur.
4. İddia edilen fikrin doğru ya da yanlışlığı araştırılıp o konuda bilgili kişilere danışılmalı. Aksi takdirde iddia edilen fikir doğru ise tartışan kişi aksini savunduğundan dolayı Allah insanı sorumlu tutar.

Din eğitiminde kullanılan tartışma metodunun temel özelliklerinden birisi bir konunun kavranması noktasında muhatabın ön bilgilerini anlamak ve karşılıklı olarak görüş belirtmek için kullanılır (Doğan, Tosun,2002:224).

Bu konuyla ilgili Şemsi Tebrizi ve bir kişi arasında geçen diyalog şöyledir: Şemsi Tebrizi bir kişiye: “ Neden namaz kılmıyorsun?” dedi. O kişi: “Allah emrettiği için kılmıyorum.” dedi. Şems: “Allah nerede bunu emretmiştir?” diye sordu. O kişi: “Kuran’da sarhoş iken namaza yaklaşmayınız²⁸ buyrulmadı mı? Dedim. Şems şöyle dedi: “ Bir ayet mü’minlerin hali hakkındadır onlar için indirilmiştir. Ondan sonra başka bir ayette kâfirler içindir. Her ayetin konusu ayrı ayrıdır.” (Şemsi Tebrizi, 2016:314-315)

Burada Şemsi Tebrizi önce muhatabının bilgi seviyesini ölçmüş ve konuyla ilgili delilini sormuştur. Cevap verirken de muhatabının durumunu göz önüne alarak geçmiş bilgileri gün yüzüne çıkarmaya çalışmış, konu hakkında akıl yürütmesini sağlayacak sorular yönelterek o kişinin vermiş olduğu cevap hakkında düşünmesini sağlamış, ayetlerin indirilme durumu hakkında bilgi vermiş ve tartışma yolu ile doğru bilgiyi ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Tartışmada bulunması gereken temel unsurlardan birisi de “edep” tir. Bu konuya din eğitiminde etkin rol alan Hz. Muhammed’i örnek verecek olursak O’nun tartışmalarında “alay, kaba söz, ayıplama, muhatabı küçük görme gibi davranışlar yoktur. Edep, tartışmada bulunması gereken unsurlardan biridir. Kuran’da, “Onların, Allah’ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a söverler.” denilerek çok önemli bir konuya dikkat çekilmiştir (Özbek, 1994: 171).

Din eğitiminde kullanılan tartışma metodu ile öğrencilerin derse aktif katılımı sağlanabilir ve böylelikle öğrencilerin anlamadan sorgulamadan körü körüne bir şeyi kabullenmelerinin önüne geçilebilir. Ayrıca hem öğretmenin hem de öğrencinin dikkatini artırarak derste aktif olmalarını sağlar, anlamayı daha kolay yapar ve belirli bir konuda derin düşünmeye davet eder (Özbek, 1994:178-179). Tartışma metodunun din eğitiminde işlevselliği göz önüne alınırsa eğitimcilerin mutlaka başvurması gereken bir metoddur denilebilir.

²⁸ Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanmaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır (Nisa, 4/43).

Şemsi Tebrizi tartışmada dikkat edilmesi gereken kuralları hikaye örneği ile şu şekilde özetlemiştir. “Her gün kendi sözümü tutmuyorum. Nasıl ki Senâî, o kişinin attığı kerpiçleri kuvvetli şiirleri ile parçaladı; onun ayağına vurdu. O zaman adam, “Hey, hey! Ne yapıyorsun?” dedi. Senâî şu cevabı verdi: “Sana şiirlerini çürütmek, harap etmek galiba güç geliyor.” “Sen niçin benim şiirlerimi değersiz buluyorsun?” Adam, “Yoksa sen Senâî misin?” dedi ve ayağına kapandı. O hilaf yani tartışma bilgisi okuduğundan dolayı tartışmacı olmuştu. Ama bu sözünden onda bir muhabbet belirdi. “Artık onun sözlerini kırmadım,” dedi. Sen de kendi benliğinden kurtulduğun zaman ona dön; o sana dönünce sen de dönüverirsin. Böylece susarsın. “Ama sonra ne yapayım,” dedi. Dedim ki: “Sen de kalkarsın alınına on öpücük, yüz öpücük kondurursun, tartışma böyle olur.” (Şemsi Tebrizi, 2016:193)

Bu örnekten hareketle din eğitiminde faal olarak kullanılan tartışma metodunun olumlu ve sağlıklı şekilde ilerleyebilmesi için şu hususlara dikkat edilmelidir:

1. Bireyler konu hakkında gerekli bilgiye sahip olunmalı,
2. Bireyler birbirine nefret, kin, öfke ile değil sevgi, saygı ve şefkat ile muamele etmeli,
3. Bireyler savunduğu fikirlerde inatçı olmak yerine hoşgörülü ve müsamahalı olmalı,
4. Tartışmanın sonunda ise taraflar birbirlerine muhabbet duyarak ayrılmalıdır.

6.2.6. Soru-Cevap (İsticvab)

İnsan akıllı ve düşünebilen bir varlık olmasından dolayı bilme ve öğrenme bilme yetileri ile dünyaya gelmektedir. İnsana çevresinde gerçekleşen olaylar hakkında bilme ve öğrenme bilme ihtiyacını uyandırarak, öğretilecek konuya muhatapın dikkatini toplamak için konu ile ilgili özel olarak formüle edilmiş farklı sorular yöneltilir.

Soru- cevap eski kullanım şekli ile “isticvab” (Pazarlı, 1967:32) metodu, öğretmenin formüle ettiği soruları öğrencilerin yanıtlamasıdır (Özyürek,1983:40). Bu metod İslam tarihinde başlangıçtan beri kullanılmaktadır. Hz. Muhammed soru-cevap metodu ile sahabeye bazı bilgiler öğretmiş hatta Hz. Muhammed döneminde başlayan cami eğitimi ve öğretimi ile daha sonra kurulan medrese eğitim sisteminde de soru-cevap metodu yer almaktadır (Öcal, 1991:249).

Soru-cevap metodu yaratıcı düşünmeye, kişisel girişim kabiliyetinin gelişmesine, serbest konuşma ve tartışmaya, muhakeme, tasavvur ve araştırmaya imkân veren, fırsat hazırlayan bir metoddur. İlk defa Sokrates (M.Ö. 470-3397) tarafından kullanılmıştır (Özbek, 2004:379).

Eğitim-öğretimde anlatım metodundan sonra en çok kullanılan bu metotta, öğretmen neyi ne zaman soracağını bilmeli, sorunun çerçevesini belirlemelidir. Öğretmen sorduğu sorular ile konunun hatırlanmasının yanında öğrencinin akıl yürütmesini de sağlamalıdır. Sorulan sorular öğrencinin bilişsel yeteneklerini kullanmalarına olanak sağlamalıdır (Küçükahmet, 1999:76).

İnsanın soru sorması, neyi öğrenmek istediğini probleminin ne olduğunu göstermesi bakımından da önem taşır. Çünkü herkese her şeyi öğretmek, imkânsız olmakla beraber gereksizdir. İnsan soru sorarak bilgi bakımından nelere ihtiyacı olduğunu göstermiş olduğundan bu durum, eğitimcinin işini kolaylaştırır. Eğitimci ihtiyaca göre program hazırlar, böylece eğittiği kişilerin kafalarını lüzumsuz bilgilerle doldürmamış olur (Fersahoğlu, 1998:501-502).

Soru-cevap metodu İslamiyet'te de yaygın kullanılagelen bir metoddur. Kur'an-ı Kerim zihni uyandırmak, canlandırmak için sorular sorar zihindeki bilgiyi çıkarmayı hedefleyerek kişiyi kalp ve nefis üzerine yöneltir. Fakat bu bilgi zihinde vardır anlamına gelmez. Çünkü önce sorular nefis üzerine gözlem yapılmasını sağlar, soruların sayısı arttıkça zihin canlanır ve yeni bilginin ortaya çıkmasına ortam hazırlanır (Bayraktar, 1997:218).

Uyuyan zihinlerin tekrardan harekete geçmesi için Kur'an-ı Kerimde soru-cevap metodu farklı şekillerde kullanılmıştır. Bunları Bayraktar şöyle kategorilere ayırmıştır (Bayraktar, 1997:38-39):

a)Hatırlatma şeklindeki sorular: Bu usulle Allah'ın nimetleri ya da atalarının duygu, düşünce ve davranışları hatırlatılır. Mesela, İsrailoğullarına yapılan hatırlatmalar (Bakara, 2/122-211), ve iman nimetini hatırlatan ayetler (Al-i İmran, 3/103) bu türdendir.

b)Uyarma ve açıklama şeklindeki sorular: Kur'an'da en çok kullanılan metoddur. Bu metod bugünkü anlamda isticvâb metoduna daha çok benzemekle birlikte, Kur'an da ve sünnette kullanılan isticvâb metodu kapalı konuları aydınlattığı ve kişilerin zihinlerini daha fazla harekete geçirdiğinden dolayı daha üstündür. En'âm Sûresinde şöyle buyrulmaktadır: "De ki: "Şu göklerdekiler ve yerdekiler kimindir?" "Allah'ındır" de. O merhamet etmeyi kendine gerekli kıldı. Andolsun sizi mutlaka kıyamet gününe toplayacak. Bunda hiç şüphe yok. Kendilerini ziyana uğratanlar var ya, işte onlar inanmazlar." (En'am, 6/12)

c)Duygusal isticvâb şeklindeki sorulardır. Bu, insanî duygulara veya vicdanî tepkilere dayanan bir hitap ya da bir sorudur ki, güzel yolu gösterme ve güzel iş yaptırma hususunda gayet etkili bir iz bırakır. Bu maddede ele alınabilecek ayetlerde Allah'a itaat ve O'nun yüceliği ile ihsanın farkına vardırma vardır. Bu tarz soruya örnek olarak şu ayet gösterilebilir: "Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size "Allah yolunda sefere çıkın" denilince, yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz? Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az bir şeydir." (Tevbe, 9/38)

d)Delili ispat için tartışma şeklindeki sorulardır. Burada gaye, inanmayanlara karşı delili ispat etmek, onlara iman ve tevhid ihtiyacını itiraf ettirmek; ahireti ve Hz. Peygamber'in peygamberliğini kabul ettirerek, putların batıl olduğunu ve peygamber'in sözlerinin doğru olduğunu itirafa zorlamaktır. Mesela İsrâ²⁹ (gece yolculuğu) ve özellikle miraç olayına inanmayan müşriklere karşı Allah, Kur'an-ı Kerim'de Necm Suresinde bu konuyu geniş bir şekilde işlemiştir.

Peygamberimizin hayatında bu metoda sıkça rastlamak mümkündür. Hz. Muhammed, bilinmesini istediği konuları soru ile açmakta, asıl cevabı yine kendisi vermektedir. Bununla birlikte bu yolla daha çok soru sorma ihtiyacı uyandırıp, öğretime canlılık kazandırmaktadır (Özbek, 1994:154). Peygamberimizin ashabına sorduğu pek çok soru, dinleyiciyi konuya hazırlar mahiyettedir. Bu sorular, eski bilgileri çağrışım yaptırır, yeni sunulacak bilgilere de ihtiyaç uyandırır. Hz. Peygamberin soruları karşısında cevap vermeyerek, "Allah ve Resülü daha iyi bilir" deyip sessiz kalan ashabın bu tavrı ise, doğru cevabı bir an önce peygamberin ağzından duyabilmek içindir (Özbek, 1994:152).

Hem genel eğitimde hem de din eğitiminde zihni uyarmak için bilgi soru sorma yolu ile zihne aktarılır, denilebilir ki; "Soru sorarak eğitmek ilk metoddur." (Bayraktar, 1997:218) Bu tespate Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis verilebilir: Hz.

²⁹ Bkz., 17/1

Muhammed “Sizden kim evine döndüğü zaman üç adet gebe, iri semiz deve bulmayı istemez?” diye sordu. “Hepimiz isteriz?” diye cevap verdik. “ Öyleyse kim namazda üç ayet okursa bu ona üç iri ve semiz deveden daha hayırlıdır.” buyurdu (Müslim, Fazilet, 196).

Hız. Muhammed muhatabının algı dünyasına göre, arzuladıkları servete sahip olmanın yolunu ilim öğrenmeye bağlamaktadır. Çünkü namazda üç ayet okumak için bu ayetlerin önce öğrenilmesi ve öğrenilen bu ayetlerin zihinde kalıcılığını artırmak gerek. Hız. Muhammed de soru-cevap metodu ile muhatabının ilgisine ve algısına yönelik sorular sorarak verilmek istenilen mesajın zihinde kalıcılığını artırmayı hedeflemiştir (Özdemir, 2001:401).

Soru-cevap metodu amacına uygun şekilde kullanıldığı zaman muhatabının zihinsel yetilerinin uyarılmasına yardımcı olarak onların akıl yürütmesi ve zihinlerini yormalarını sağlar. Böylelikle farklı fikirler ve yorumların ortaya çıkabilmesi için herkes kendi fikirlerini ortaya koyacaktır. Sorulan soru karşısında yapılacak olan yorumlar, muhatabın konuya olan ilgisini artıracak öğrenme güdüsünü harekete geçirecektir. Öğrenmeye hazır hale gelen kişiye sonunda söylenen cevap, kişinin zihninde kalıcılığını artıracaktır (Özdemir, 2001:399).

Şemsi Tebrizi soru- cevap metodunda dikkat edilmesi gereken temel esası şu şekilde açıklamaktadır: “Nasıl ki kapının karşılıklı her iki kanadı iyi takılınca biri birinden ne eksik ne fazla gelirse sen de öylece soruya uygun karşılık ver” demiştir. Bu duruma şu misali verir: “Padişahın biri, diyor ki; “Bana gelen kimsenin ben konuşmadıkça söze başlamamasını istiyorum. Ben bir şey sorunca da uygun cevap versin, hiç fazla söz söylemesin.” Bir ziyaretçiye sordu: “Karın var mı?” “Bir karımla üç çocuğum var,” dedi, Şah hiç iltifat etmedi, “Buna yol verin,” dedi. Ziyaretçi Şaha bir kâğıt yazdı ve dedi ki: “Allah Musa Peygamberden, “Elindeki nedir?” diye sordu, o da, “Bu sopamdır, üzerine dayanırım, bununla koyunlarımı sürerim,” diye sözü uzatmadı mı?” Şah, kâğıdın altına şöyle cevap yazdı: “Musa'nın sözü uzatmasında başka bir hikmet var idi, ama akıllı kişi soruya uygun cevap verendir.” (Şemsi Tebrizi, 2016: 52)

Burada Şems sorulan sorulara sorunun içeriğine yönelik ne fazla nede eksik olarak uygun cevaplar verilmesi gerektiğini, kapının iki kanadına benzeterek etkili üslup ile anlatmaya çalışmıştır. Nasıl ki kapının iki kanadı da kapanınca birbirlerini tamamlıyor ise yöneltilen sorulara da verilen cevaplar bu şekilde bir birini tamamlaması gerektiğini temsil metodunu ile aktarmıştır.

Şemsi Tebrizi soyut olan meseleleri anlatırken soru-cevap metoduna başvurduğunu, mücerret sorular soran felsefeciler ile Şems arasında geçen şu olayda görülmektedir: “Bir grup felsefeci Mevlânâ Hazretlerinin yanına gelerek soru sormak istediklerini bildirdiler. Mevlânâ hazretleri bu kişilere sorularını Şemsi Tebrizi'ye sormalarını söyledi. Felsefeciler Şemsi Tebrizi'nin yanına vardıklarında Şems, öğrencilerine teyemmümü nasıl yapmaları gerektiğini bir kerpiç üzerinden anlatıyordu. Felsefeciler üç soru sormak istediklerini Şems'e iletiler. Şemsi Tebrizi soruları sormalarını istedi ve felsefecilerden biri sözcü oldu, soruları ilettiler. Sormaya başladı: “ Allah var dersiniz ama görünmez, göster de inanalım.” Şemsi Tebrizi diğer soruyu da sor dedi. O: “O şeytanın ateşten yaratıldığını söylersiniz, sonrada ona ateş ile âzap edilecek dersiniz hiç ateş ateşe âzap eder mi?” dedi. Şems diğer soruyu da sormasını istedi. Felsefeci üçüncü soruyu sordu: “Ahirette herkes hakkını alacak, yaptıklarının cezasını çekecek diyorsunuz. Bırakın insanları canları ne istiyorsa yapsınlar, karışmayın!” dedi. Şemsi Tebrizi bu soruların üzerine elinde bulunan kuru kerpiç ile felsefecinin başına vurdu. Sözcü olan felsefeci bu hareket üzerine kadıya koştu ve Şemsi Tebrizi'den şikâyetçi oldu. Kadı önce felsefecinin sözlerini dinledi. Felsefeci

“Ben soru sordum, o bana kerpiç ile vurdu.” Şemsi Tebrizi ise bu suçlamaya cevap olarak şöyle dedi: “ Bende soruya sadece cevap verdim.” dedi. Kadı Şemsi Tebrizi'den bu davranışının açıklamasını istedi. Şemsi Tebrizi olayı şöyle anlattı: “ Efendim, bana Allah'ü Teâlâyı göster de inanayım, dedi. Şimdi bu felsefeci başının ağrısını gösterebilirsin de görelim.” Felsefeci şaşırarak: “Ağrıyor ama gösteremem.” Dedi. Şemsi Tebrizi: “ İşte Allah'ü Teâlâ'da vardır, fakat görünmez.” Yine bana şeytana ateş ile nasıl âzab edileceğini sordu. Ben buna toprakla vurduğum. Toprak onun başını acıttı. Hâlbuki kendi bedeni topraktan yaratıldı. Yine bana: Bırakın herkesin canı ne isterse onu yapsın. Bundan dolayı bir hak olmaz dedi. Benim canım onun başına kerpicini vurmaya istedi ve vurduğum. Niçin hakkını arıyor? Aramasa ya! Bu dünyada küçük bir mesele için hak aranırsa, o sonsuz olan ahiret hayatında niçin hak aranmasın? Dedi. Felsefeci, bu güzel cevaplar karşısında mahcup olup, söz söyleyemez hale geldi (Ören, 1993:199).

Burada Şems ile Felsefeciler arasında geçen diyalogda Şems muhatabı olan Felsefecileri iyi tanımak adına akıllarına takılan tüm soruları sormalarını sağlamış, sonra, sorulan soyut sorulara karşılık cevapların etkileyciliğini artırmak ve muhatabın konuyu iyi kavramasını sağlamak amacıyla aklî somut örnekler vererek ikna etme yöntemini kullanmıştır.

Soru-cevap metodu ile insanların bilgi edinmeleri sağlanır. Arka arkaya sorulan sorular zihni uyanık tutarak bilgilerin daha kolay anlaşılmasına olanak tanır. Eserde geçen bir konuşmada bir kişi Şemsi Tebrizi'ye şu soruyu yöneltti: “ Efendim! Marifet nedir?” dedi. Şems de: “ Marifet, bir kişi Allah aşkı ile yanıp onun ile yaşamını sürdürebilmesidir.” dedi. O kişi: “Peki marifeti elde edebilmek için ben neler yapmalıyım.” diyerek ikinci soruyu yöneltti.” (Ören, 1993:204-205) Şems Bu soruya şöyle yanıt verdi: “ “Diri olanı öldür. Bu diri senin vücudundur. Ölü olanı dirilt, bu da senin kalbidir. Hazır kayıp et; o da dünyadır. Kaybı hazır et; oda ahirettir. Var olanı yok et o da arzudur. Yok, olanı var et; bu da senin niyetindir. Marifet kalbde, şahadet dildedir. Eğer cehennemden kurtulmak istersen, hizmet et. Cennet istersen, niyet et. Eğer Tanrıyı istersen, yüzünü ona çevir ki o anda, onu bulasın.” (Eflaki II, 1977: 104)

Bu misalde, Şems ile yapılan bir diyalog ve bu diyalog da arka arkaya sorulan sorular ve cevaplar ile muhatabı bilgilendirme yer almaktadır. Bu yöntem ile Şems öğrenmede kalıcılığı artırmak amacı ile kişinin zihnî yetilerini harekete geçirecek cevaplar vermiştir.

Yine bir başka örnekte Şemsi Tebrizi'ye “İnsanların en üstünü, kıymetlisi kimdir?” dediler. Cevabında “Şu dört kimsenin kıymeti Allah'ın katında yüksektir. 1) Şükreden zengin. 2) Kanaatli ve sabreden fakir. 3) İşlediği günahlara pişman olup Allah'ın azabından korkan kişi. 4) Takva, vera, zühd sahibi; yani haramlardan sakınan, şüpheli korkusu ile mubahların çoğunu terk ederek dünyaya zerre kadar meyletmeyen âlim.” buyurdu. “ Bu kıymetli insanların içinde en kıymetlisi hangisi?” diye sordular. Buyurdu ki, “İlim ve hilm (yumuşaklık) sahibi âlimlerdir.” (Ören, 1993:204-206) Bu diyalogda da yine Şems sorulan sorulara muhatabının seviyesini dikkate alarak açıklayıcı uygun cevaplar vermekte, böylelikle konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Şemsi Tebrizi bazen de muhatabının esasında zihninde yer alan fakat akıl yürütmediğinden dolayı farkında olmadığı bilgileri yeniden hatırlamasını sağlamak için muhatabına konunun başında dikkat çekici sorular yöneltirdi. Bir misalde Şems dedi ki: “O namazı niçin kılmıyorsun? Allah emrettiği için, dedi. Nerede buyurdu bunu? Sarhoş iken namaza yaklaşmayınız, buyrulmadı mı? Onu sen oku, dedi. Herkes, herkese verir, iş ayrı ayrıdır. Bir âyet müminlerin hali hakkındadır; onlar için indirilmiştir. Ondan sonra başka bir âyet de, kâfirler içindir. Ama o aşk âleminde hep lütuf vardır, hiç kahr

ve ceza yoktur. Biz çoktan beri kahrından dışarı çıktık. Ama o buraya yakındır, cehennem bu taraftadır. Cehennemden geçersen öte tarafı cennet yoludur. Sonsuz, uçsuz bucaksız; lütuf ve mutluluk âlemidir.” (Şemsi Tebrizi, 2016:314)

Buradan hareketle Şems, soru-cevap yöntemi ile esasında kişinin zihninde var olan bilgiyi bilinç düzeyine çıkararak, muhatabının zihninde var olan bilginin doğruluğunu kontrol etmiş ve yeni bilgiyi eski bilgi ile ilişkilendirerek etkili bir şekilde açıklamaya çalışmıştır.

Şems bir başka örnekte kendisine öğrenmek amacıyla yöneltilen sorulara cevap verir, kişilerin bilgilenmesini sağladı: “İslâm beş temel üzerine kurulmuştur”, anlamına gelen hadis dolayısıyla büyük bir mesele üzerinde durdum. Bizden sordular: “Bana bir câriye verirlerse, bu meşru bir evlenme olur mu? Ayrılma veya birleşme hallerinde mihr parası vermek gerekir mi? Ona, parası karşılığında bir şey satabilir miyiz?” “Evet, bak istediğin gibi sana teslim oluyoruz,” dedi. Bizim sözüme ve işimize razı oldu. “Onun işlerinden ve kendisinden sakınır mısınız?” diye sorunca da, “Evet,” dedim. Eğer o, “Ben senin muhabbetini satın almak istiyorum, ama Allahtan korkuyorum,” derse, ben de, “Dilediğin şey mümkündür,” derim. Mademki Allah adını anarak bir söz söyledin, Allah o işe yardımcı olur. O bana bir câriye verir de ben mazeret gösterir miyim? Bu armağanında gerçek davranmış ise hiç nazlanır mıyım? Bana dedi ki: ‘Cübbeni satmaktan hoşnutsuzluk duymaz mısınız?’ Bu inkârı gerektiren bir soru yahut da anlamak için sorulmuştu. Ben inkârla cevap verdim. Dedi ki: “Eğer bu ondan değildir dersem bu manayı azaltmaz.” Bu cevap ancak sana sadaka olarak bir şey veren kimseye yaraşır. Sadaka alan kimse onu alırken nasıl bir eziklik ve gönül alçaklığı ile alır, ‘Ben fakirim, yoksulum, hiç bir şeyim yok,’ der. Has kulları besleyen o kimseler için demiyorum. Bu, Allah’ın elinde pek önemsiz bir iştir. Bir kimse başka birini gerçekten sevdiğini iddia ederse, ondan delil istenir. O delil ise, mal vermek, bağışta bulunmaktır. Nasıl ki Mevlânâ da beni sevdiğini iddia etti, geldiğim zaman binlerce ihsanda bulundu, beni korudu. Bunların hepsini Allah’ın bir lütfü sayarım.” (Şemsi Tebrizi, 2016:203)

Buradan da anlaşılmaktadır ki Şems, sorulan tüm sorulara muhatabının seviyesine uygun ve bilgileri nispetinde sade bir üslup ile açıklayıcı cevaplar vermeye çalışarak halkın dini eğitimini gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.

Din eğitiminde de faal olarak kullanılan soru-cevap metodu, eğitimcinin ve öğrencinin derse aktif katılımını sağlayarak öğrencinin dersten uzaklaşmasını, sıkılmasını önleyen, öğrencinin aklına takılan sorulara anında cevap bulmasını kolaylaştıran, eğitimcinin öğrencinin ön bilgilerini kontrol etmesine yarayan, yegâne yöntemdir denilebilir.

6.2.7. Takrir İle Eğitim

İnsan tarih boyunca anlatmak istediği tecrübelerini, iletmek istediği fikirlerini ve aktarmak istediği bilgileri muhatabına doğrudan etkili şekilde anlatma gereksinimi duymuştur. Eğitimcilerinde hatırlatma ve uyarma konularında, kapalı soyut konuların aktarımında, hikâyeye anlatımında ve bilgi aktarımında başvurdukları metod takrir (anlatım) metodudur.

Takrir, “karar” kelimesinden türemiş, “Yerleştirme, yerleştirilme, sağlama, sağlamaştırma, anlatma, anlatış, önerge” anlamlarına gelmektedir (Öcal, 1991:240). Takrir metodu, “ Bir konunun öğretmen ya da onun yerinde olan birisi tarafından belli bir sıra ve düzen içerisinde öğrencilere sunulmasıdır.” (Aydın, 2014:125) Takrir, eğitimin var olmasından beri kullanılan, anlaşılması zor olan konuları neden sonuç bağlamında açıklayarak öğrencilere aktarılmasını sağlayan geleneksel bir metoddur.

Geçmişte meydana gelen olaylar, bizden uzakta yaşayan insanların hayatı, başkalarının ruhi hayatında cereyan eden hadiseler ve haller gibi bazı konuların doğrudan doğruya öğrenilmesi mümkün olmayabilir. Bu durumda eğitimci, bütün bunları söylemek, hikâye etmek, tasvir etmek ve anlatmak zorunda kalır. Böyle durumlarda kullanılabilir en uygun metot takrirdir (Özbek, 1994:125).

Bazı eğitimcilere göre, takrir, yeni metotlar gelişmesinin sonucunda yetersiz kalmasından dolayı fonksiyonunu kaybetmiştir. Çünkü yeni metotlar ile öğrencinin öğrenmede pasif olmasından ziyade aktif katılımını sağlayarak, öğrencilerin kendi kendilerine yaparak, yaşayarak, eğitim almalarının daha faydalı olacağına inanmaktadırlar. Fakat bu fikirleri savunan eğitimciler bile yeni yeni geliştirilen metotların da bir takım boşlukları olduğunu ve bu boşlukların takrir metodu ile doldurulabileceğine inanmaktadırlar (Öcal, 1991:241). “Bu metod eğitimde ve öğretimde en çok başvurulan yöntem olduğundan dolayı daha etkin ve verimli hale getirilmelidir. Bunun için dikkat edilecek hususlar şunlardır:

1. Takrir metodunu kullanan eğitimci anlatacağı konuyu önceden belirlemeli, hazırlamalı ve plan yapmalıdır.
2. Eğitimci takrir metodunu kullanır iken muhatabının uzun süre pasif kalarak sıkılmasını önlemek için zamanı iyi kullanmalı,
3. Eğitimci, muhatabını derse karşı güdülenmesini sağlayabilmek için farklı metotlar da kullanmalıdır.
4. Muhatabın dikkatinin dağılmaması ve sıkılmaması için konu ile ilgili ilgi alanlarına göre fıkra, espri, şiir gibi farklı yöntemler kullanılmalıdır.
5. Anlatılan konunun sebep ve sonuçları net bir şekilde anlatılmalıdır.
6. Anlatılan konular muhatabın seviyesine uygun olmalıdır.
7. Eğitimci anlatılacak konuyu mümkün olduğunca somutlaştırmalı, muhatabın yakın çevresinden örnekler ile konuyu zenginleştirmelidir
8. Takrir metodunda eğitimci samimi bir üslup kullanmalı, muhatabı ile sık sık göz temasında bulunmalı, sürekli aynı ses tonunu kullanmamalı, vurgulamaları iyi ayarlamalıdır.

Sohbetlerinde yaygın bir şekilde takrir metodunu kullanan Şems, kendisine veliliğin manasını soranlara veliliği takrir metodu ile şöyle anlatmıştır: “Askerleri tacı tahtı olan kimsede velilik yoktur; belki nefsinde velilik olan kimse velidir. Sözünde, susmasında kahr yerinde kahr, lûtf yerinde lûtf göstermesinde isabet olan kimse velidir. Ârifler, “Biz aciz kimseleriz, o kudretlidir,” demezler. Gereklidir ki sen, kudret sahibi olasın; her fırsatta güçlü kuvvetli olasın; susacak yerde susasın; cevap verecek yerde cevap veresin; kahr ve şiddet zamanında sertlik gösteresin; iyilik ve yumuşaklık gereken yerde iyilik edesin. Yoksa öyle bir insanın sıfatları kendisine bela olur, azap olur; insan mahkum olmazsa hâkim olur.” (Şemsî Tebrizi, 2016:45)

Burada Şems veli olan kişide aksetmesi gereken özellikleri kısa, açık ve anlaşılır bir üslup ile muhatabının heyecan duygusunu uyandıracak vurgulamalar yaparak, konuyu dağıtmadan sebep-sonuç ilişkisi içinde doğrudan insanlara takrir metodu ile aktarmaya çalışmıştır. Şems burada ayrıca konunun dağılmasını engelleyerek kısa tutmuş, böylece muhatabının sıkılmasının önüne geçmiştir.

Bir başka örnekte: “ Bir şeyi seven, ona karşı kör ve sağır olur, yani sevilenlerin eksik tarafı görülmez ve işitilmez. Sevgisini kaybeden hemen kusur görmeye başlar. Görmez misin, anne yavrusunu çok sevdiği için çocuğunun yatağını kirletmesini bile

hoş görür; ondan tiksizmez, ona “Afiyet olsun,” der. Bu söz, onun çocuğuna karşı düşkünlüğünü gösterir (Şemsi Tebrizi, 2016:57).

Burada Şems kişilere sevgi ve hoşgörü ile bakmanın insana ve çevresine getireceği faydalarını yaşamdan örnekler vererek muhatabının seviyesine uygun bir anlatım yöntemi seçmiştir. Eğitimci, vermek istediği mesajı ve istedik davranış değişikliğini muhatabının zihninde daha kolay olgunlaşmasını istiyorsa, muhatabını iyi tanınması onların ilgilerine ve seviyelerine uygun anlatım yöntemi kullanması, muhatabın yaşamından örnekler ile zihni uyarıcıları harekete geçirmesi gerekir. Aksi takdirde ders eğitimcinin aktif olduğu dinleyicilerin ise pasif kalmasına sebebiyet vermesinden dolayı öğrencinin dikkati dağılacak, dersten sıkılacak; konu zihinsel olgunluğa erişmeden başarısızlık ile sonuçlanacaktır denilebilir.

Bir gün Şemseddin, Mevlâna'nın medresesinde bilgiler saçıyordu. Dedi ki: Her şeyden arı duru ve yüce olan Tanrı, bütün mahlûklardan üç şey istedi: Birincisi, buyruk tutmak; ikincisi, iş beğendirmek; üçüncüsü de yâdında tutmak. Buyruk tutmak, ibadet etmektir; iş beğendirmek kulluktur; yâdında tutmak da marifettir. İnsanlara yük olma, onların yükünü çek ve onlardan tamahını kes; kendi tamahını onların önüne koy. Onlar, zenginliği isterlerse, sen fakirliği; onlar izzeti isterlerse, sen zilleti iste (Eflaki II, 1977: 103-104).

Bu örnekte Şems, insanlara yaratılışlarının gayesi olan Allah'ın emirlerine ve yasaklarına uymayı, ibadetlerini yerine getirmeyi ve dini şahsiyetine teşekkür ettirmesi gerektiği bilgisini ve bilinmeyen kavramları bilindik kavramlar ile eşleştirerek anlaşılır açıklayıcı bir üslup ile anlatmıştır.

Takrir yönteminde dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise muhatabın dikkatinin dağılmaması için zihni uyarıcılar kullanmak gerekir. Anlatım içinde zihni uyandıracak ve harekete geçirecek sorular yönelterek dinleyicinin aktif olmasını ve konu hakkında düşünmesini sağlamak gerekir. Böylelikle dinleyicilerin sıkılması ve konudan pasif kalması önlenmiş olur. Bununla ilgili bir örnekte: “Gönül ki, göklerden feleklerden daha büyük, daha geniş, daha hoş ve aydındır; onu gereksiz sözlerle niçin daraltmalı? Pek hoş olan bir âlemi kendine zindan gibi daraltmak nasıl uygun düşer? Bostan gibi olan bir cihanı kendine daracık bir zindan etmek, ipek böceği gibi daracık bir koza içinde kuruntular, vesveselerle, çirkin hayallerle oyalanmak, kendini karanlık bir âleme atmak, hep gafil uyumak ne demektir? Biz o kimselerdeniz ki, zindanı kendimize bostan yaparız. Bizim zindanımız bostan olunca ya bostanımız nasıl olur? Bir seyret de gör! Hz. Peygamberin mübarek sözlerinden hiç birinden irkilmedim. Ancak şu, ‘Dünya müminin zindanıdır,’ anlamındaki hadiste şaşladım. Ben dünyayı hiç de zindan görmüyorum. ‘Zindan nerede?’ diyorum. Ancak o hazret, ‘Müminlerin zindanı,’ demiş, ‘Kulların zindanı,’ dememiştir. Kullar başka bir toplumdur. Burada kendi maksadını o daracık düşünceye sığdırmak gerekmez.” (Şemsi Tebrizi, 2016:247)

Takrir metodunda anlaşılması zor olan mücerret konularda muhatabın seviyesine uygun, hayattan örnekler vererek müşahhas bir anlatım tercih edilmelidir. Burada da mücerret bir konu olan gönül darlığı meselesini dinleyicilerin konuyu kavramalarını sağlamak için Şemsi Tebrizi bostan ve ipek böceği benzetmesi ile müşahhaslaştırmıştır.

Kuan'da ve hadislerde de bu metod sık bir şekilde görülebilir. Örneğin: Münafikûn suresinin ilk ayetinde “Münafıklar sana geldiklerinde, "Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz" derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder” (Münafikûn, 63/1) Bu ayet ile Allah (c.c) Hz. Muhammed'e ve mü'minlere, münafıkların özelliklerini vurgulamalar kullanılarak takrir metodu ile anlatmıştır.

Bir başka örnekte: “Mucizeler, kerametlerden daha güçlüdür. Çünkü Peygamber ne zaman isterse mucize gösterir. Keramet sahipleri ise bunu yapamaz. Her hangi bir kul, eğer bütün peygamberlerin, “Yarabbi! Beni Muhammed ümmetinden kıl!” diye imrendikleri o büyük zatın ümmetinden ise, onların hepsinden daha akıllı ve daha filozof sayılır. Şu halde, siz mademki böyle bir kimsenin sohbetine eriştiniz, aklınızı kullanıp o uyanıklıktan niçin bir nasip almayasınız? Sonra ileride işlerinizde size hiç bir pişmanlık getirmeyen; “Keşke şöyle yapaydık!” demenize meydan vermeyen o bilgi sizde neden hâsıl olmasın? Şu halde, sizden hanginiz onun sohbetinden nasip almak istersiniz? Bu sözler ki, onun sohbetindeki en aşağı derecede öğütlerdir. Bunlardan hiç biri sizi etkilemezse, daha yüksek bir sohbeti nasıl umarsınız? (Sultan önce tahtında yerleşir sonra süslenmeye bakar) Hâlbuki bütün kuvvetler sendedir senin kuvvetlerinden başkaları da güç kazanır. Nasıl, “Ben güçsüzüm,” diyebilirsin? Evet, büyüklük odur ki, büyüklüğünün kuvvetinden dolayı kendini güçsüz görür. Şimdi artık susunuz! Siz beni kendi hakkımda inançsız yapıyorsunuz. Ben eğer sizin sandığınız gibiysem, bu, her büyüklükten daha iyidir. Böyle değilsem hiç olmazsa akıllıyım. Benim bu uyanık ve akıllı oluşum, ancak sizin Hak yolcusu olduğunuza inanmış bulunduğum içindir.” (Şemsi Tebrizi, 2016:171)

Şemsi Tebrizi takrir metodu ile vermek istediği mana âlemi geniş olan mesajı yaşamdan örnekler vererek, muhatabının akıl yürütmesine olanak tanıyan cevabı beklenmeyen sorular yönelterek düşünmesini ve sorgulamasını sağlamıştır. Takrir metodunda eğitimci dersin sağlıklı ilerlemesini, öğrencinin etkin katılımını ve güdülenmesini amaçlıyorsa hikâye, soru-cevap, şiir, espri, tartışma, temsil gibi farklı metodlardan da yararlanması gerekmektedir.

Takrir metodunda dikkat edilmesi gereken başka bir husus da soyut olan konuları abartılı sözcükler kullanmadan, kısa ve öz şekilde anlatmaktır. Bu hususa dikkat eden Şems tevhid inancını şöyle anlatır: Allah Allah'tır. Yaratılanlar Allah olamaz. Ne Hz. Muhammed ne de başkası.” (Türkmen:2014:272) Şems, bu ifadesinde kâinatın yaratıcısının Samed olan Allah olduğunu yani tevhid inancını kısa ve öz ifadeler ile açık bir dille dinleyenlere aktarmıştır.

Makalât kitabının genelinde takrir metoduna rastlamak mümkündür. Örnekler çoğaltılabilir.

6.2.8. Temsil (Benzetme, Örneklendirme)

Temsil, “Fikirlerin daha iyi anlaşılması için, bazı kavram ve düşüncelerin misalle anlatılmasına” (Özbek, 1991:161) yani, soyut fikirler ya da kavramların anlaşılmasını kolaylaştırmak için yaşamdaki somut olan benzerini bularak zihinde canlanmasının sağlanmasıdır. Eğitimde kullanılan yöntemlerin sayısı arttıkça eğitimde amaçlanan hedeflerin öğrenimi de paralel olarak artacaktır. Bireyin eğitiminde kullanılan temsil yönteminde, somutlaştırma, karşılaştırma, deney gözlem gibi çeşitli metotların farklı duyu organlarına hitap ediyor olması konunun zihinde kalıcılığını artıracaktır.

Temsil metodu, din eğitiminde kullanılan metodların başında gelmektedir. Kuran'da birçok yerde verilmek istenilen mesajın zihinde kalıcılığını artırmak amacıyla benzetme, kıssa, mukayese, tasvir gibi birçok yöntemlere başvurduğu görülebilir. Bakara suresinin 17. ayetinde “Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimsenin örneğine benzer (ki, onun ateşi,) çevresini aydınlattığı zaman, Allah onların aydınlığını giderir ve göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakır.” buyrulmaktadır. Hamdi Yazır bu ayetin tefsirinde bireyin eğitiminde temsil yönteminin

ne kadar önemli olduğunu şöyle açıklamıştır: “ Edebiyatta anlatma ve cazibe açısından temsilin, izah etmek ile ilgili büyük önemi vardır. Çünkü çoğunlukla akıllar, kuruntuların müdahale ve saldırılarına maruz kaldıklarından, gizli düşünceleri iyice anlamaktan mahrum kalırlar. Temsil ise, kuruntuları akla bağlar da, hakikati, cahil ve anlayışı kıt kimselere bile anlatmaya sebep olur. Çünkü temsil, ince ve düzenli gizli düşüncelerin perdelerini atarak, onları açık hissedilen şeyler kisvesi içinde açıklar, tanınmadık şeyleri tanınmış, görülmedik şeyleri görülmüş gibi ortaya çıkarır ve anlatır. İş bunun yerini bilmek ve güzel kullanabilmektir.” (Yazır, 1993: 244-245)

İslam dini Bakara 17. ayette olduğu gibi imanı, hissedilen ve görülenden önce, doğrudan doğruya aklî ve kalbî olan gabya, hakikatin başlangıcı, sonucu bulunan tek hakka dayanarak, insana ait ruhu, meselden hakikate, temsilden tahkike yükseltmiştir. Kur'an, bu yükselmeyi temin için gerçekleri aklî ve kalbî değerleriyle sağlam bir şekilde açıkladıktan ve tebliğ ettikten sonra, o akla uygun düşünceleri temsiller ile de anlayışa yaklaştırmış, telkin etmiştir. Bunu yaparken tahkik ile temsil arasına açık bir karine koyarak, doğru ile yanlış birbirine benzetmekten saklı tutmuştur (Yazır, 1993: 244-245).

Temsil yöntemini Kur'an-ı Kerimde “Andolsun, öğüt alsınlar diye Kur'an'da insanlar için her türlü misali verdik.” (Zümer, 39/27) buyrulmuştur. Bu ayetten de anlaşıldığı gibi Kuran'da insanın eğitim-öğretiminde temsil yönteminin kullanıldığı görülmektedir.

Hz. Muhammed(s.a.v.)'in de tebliğ vazifesini yerine getirirken sözlerinin daha etkili olabilmesi için temsil metoduna başvurduğu gözlemlenmektedir. Bir hadisinde “Kur'an okuyan müminin misali kokusu güzel, tadı hoş portakal gibidir. Kur'an okumayan müminin misali de kokusu olmayan lezzetli bir hurma gibidir. Kur'an okuyan münafıkların misali ise, kokusu güzel, fakat tadı acı olan fesleğen gibidir.

Kur'an okumayan münafığın misali ise kokusu bulunmayan, tadı da acı olan Ebu Cehil karpuzu gibidir.” (Müslim, Müsafirin, 243)

Bu örneklerden de yola çıkarak kısaca temsil metodunun eğitim-öğretimdeki faydalarını şöyle açıklayabiliriz:

1. Öğrenen merkezlidir.
2. Öğrencinin derse karşı güdülenmesini, zihinsel uyarılarını harekete geçmesini sağlar.
3. Soyut kavramların yaşamdan misaller verilerek somutlaştırılması kavramın zihinsel olgunluğunu kolaylaştırır.
4. Kazandırılmak istenilen metafizik konularını gerçeğe yakın temsiller verilerek uzak olan kavramı yakınlaştırır.
5. Kapalı, anlaşılması zor olan mücerret konuları açarak herkesin anlayacağı şekilde müşahhas hale getirir.
6. Kişinin anlama, kavrama, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama gibi bilişsel yeteneklerini geliştirmesine olanak tanır.

Şemsi Tebrizi de insanların dini eğitiminde onların manevi olgunluğa ulaşmaları için benzetme yöntemine başvurmaktadır. Şems Makalât'ta bir örnekte:“Bazıları vardır ki, öğüt dinlerken içleri Müslüman dır, fakat vaiz meclisinden çıkınca ateşten çıkmış kalay gibi donar kalırlar” (Şemsi Tebrizi, 2016:63) ifadesini kullanır. Burada geçen “ateşten çıkmış kalay” benzetmesi ile asıl bahsedilmek istenilen kişilerin sohbet anında etkilendiği sohbet bitiminde donmuş kalay gibi bilgilerin donduğu ve kendisine bir

fayda sağlamadığını, insanlara etraflarında var olan cisimlere benzeterek sözlerinin daha etkileyici olmasını sağlamıştır.

Makalât'ta yer alan bir diğer benzetme örneğinde: “Az çoğu gösterir, yani söz az mâna çok olmalı. Diyelim ki oraya bir çuval şeker koymuşlar, ondan azıcık bir örnek getirmişler; işte bu azıcık örnek o bir çuval şekerin delilidir. Onu anlatmaya yeter. Kişinin de biraz doğruluk göstermesi, onun doğru olduğuna delildir. Yine biraz eğrilik ve ikiyüzlülük de sahibinin eğriliğini gösterir.” (Şemsi Tebrizi, 2016:71) ifadesinde yer alan şeker çuvalı benzetmesi ile insanlarda doğruluk vasfının olup olmadığını insanın davranışlarına yansıyan bazı tavırlarla anlayabileceğimizi temsil metodu ile anlatmıştır.

Şems Allah'ın varlığını ve birliğini anlatır iken şu temsil örneğini vermiştir: “Bir cevheri çirkin bir kap içine koyarak kara bir mendille sarsalar, on kat örtü içinde gizleseler, üstüne bezler deriler örtse ki görünmesin. Bunda, şaşılacak bir şey yoktur. Nasıl ki, Efendimize ruhun kokusu ve ruhun güzelliği eriştiği zaman henüz kendi ruhunu görmemişti. Ruhun güzelliğine erişmek, ruhu görebilmek uzak bir mertebedir. Ruhu gördükten sonra da Allah yoluna gitmek gereklidir ki, Allah gözle görülebilirsin. ‘Bu hayatta ve bu dünyadayken,’ görür demiyorum. Dünyadaki cevherlerin birer perdeleri varsa da her cevherin bir de ışığı vardır ki dışarı vurur. Olgun görüşlü olanlar, dışarıya vuran bu ışığı görürler. Ama dışarıya vurmayan ışığı görüp bilmemelerine de şaşılmaz. Ancak dışarı vuran, avuçlarının içinde ve karşılarında bulunan ışığı göremeyenlere şaşılır. Yoksa Sokrat'ın Bokrat'm (Hipokrates), İhvanı Safa derneğinin, Yunan filozoflarının söz ve fikirleri Hazreti Muhammed'le onun evlâdı, torunları, can ve gönülden ona uymuş olan kimselerin sözlerine benzemez. Hatta sudan ve topraktan yaratılmış insanoğlunun sözlerine de benzemez.” (Şemsi Tebrizi, 2016:44)

Burada cevherden kastının Allah (c.c.)'ın yeryüzündeki ışığının yansımalarını görebilmek, dünya nimetlerinde ve yaratılmış her varlıkta Allah'ın varlığının zuhur ettiğini bu ruhi güzelliği herkesin göremediğini yalnızca manevi boyutta olgunlaşmış kâmil kişilerin görebileceğini, cevher benzetmesi ile örneklendirmiştir. Bu örnekte Şemsi Tebrizi temsil yönteminde verilen örneklerin daha kolay kavranılabilmesi ve zihinde kalıcılığını artırabilmesi açısından muhatabı olduğu kişilerin algı dünyalarını tespit ederek örneklendirmelerini ona göre yapmıştır.

Bir başka örnekte: “Aynaya yüz kere secde etsen hiç yerinden oynamaz. Onda eğer sonradan olmuş bir çirkinlik varsa, kusuru kendinde bil aynayı kötülemez. Onun yüzünde gördüğün bu tek kusuru ondan gizle, çünkü o benim dostumdur. O hal diliyle der ki, bu elbette olmaz.” (Şemsi Tebrizi, 2016: 33)

Burada Şemsi Tebrizi aynayı Hakka benzeterek, nasıl ki aynaya dönen kişiler ne hal üzereler ise kendilerini o halden farklı görmeleri olanaksız olduğu gibi hakka ne hal üzere yönelir isen hakkın huzurunda da kendini o halden farklı görmenin olanaksız olduğunu benzetme yöntemi ile anlatarak meselenin zihinsel olgunluğa erişmesini sağlamıştır.

Bu konuyu destekleyen bir başka misalde: “Katır, deveye sordu: “Niçin ben çok kere katarın başında gidiyorum da sen arkada yürüyorsun?” Deve dedi ki: “Ben yokuşun başına geldiğim zaman ileriye bakar sonuna kadar görebilirim. Çünkü yüce başlı yüce himmetliyim, parlak gözlüyüm, bir bakışla yokuşun sonunu, bir bakışta da ayağımın önünü görürüm.” (Şemsi Tebrizi, 2016:63-64)

Şems'in burada deveden kastettiği kişi olgun görüşlü şeyhtir. Böyle olgun kişilerin insana doğru yolu bulmaları konusunda rehberlik edeceği, öngörülerini ve öğütleri ile insana olgunluk telkin edeceğini kişilerin yaşamlarından misaller vererek anlatmıştır.

Din eğitiminde yaygın bir şekilde kullanılan bu metod soyut konuların ve kavramların anlaşılmasını kolaylaştıran temel metodlardan biridir.

6.2.9. Tergîb ve Terhîb (Özendirme ve Sakındırma)

İnsan fitratı gereği takdir edilmeyi, onaylanmayı, güzel ve iyi davranışlar görmeyi sever; kendisine huzursuzluk, endişe, üzüntü gibi acı veren şeylerden de korkan bir varlıktır. İnsanın bu özelliği eğitim-öğretimde istenilen başarının elde edilmesi dolayısıyla öğrencide öğrenme heyecanı uyandırabilmek için mükâfat ve ceza yöntemi kullanılabilir.

Arapça bir kelime olan “mükâfat” diğer adıyla terhîb; “ödül, karşılık, hediye, armağan, iyiliğe iyilikle karşılık vermek” gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzur I, 200:139). Sözlükte ise “bir kimseyi bir işi yapmaya özendirmek, teşvik etmek” anlamlarına gelir (Görmez, 1988: 508-509). Mükâfat kavramı, başarı ya da olumlu bir davranışın ortaya çıkmasından sonra olumlu davranışın tekrarını sağlamak için verilen teşvik aracıdır (Aydın, 2012: 144).

Mükâfât (ödül), eğitim sözlüklerinde genellikle “İyi bir çalışma veya üstün bir beceri gösteren öğrenci, öğretmen veya yöneticilere verilen armağan” (Alaylıoğlu, 1968: 252) ifadeleriyle tanımlanmaktadır. Psikolojik işlevi açısından ele alınacak olunursa, ödül, kişide iyi hareketlerin tekrarını sağlamak amacıyla uyandırılan sevinç duygusu (Kanad, 1976:83), bireyin istedik yönde olumlu davranışlarının sonucunda duyduğu mutluluk ve bu davranışların tekrarını sağlayan pekiştiricilerdir. Mükâfatta muhatabın durumu çok önemlidir. Verilen ödülün değeri bireyin gelişim evresi, hayat algısı ve sosyal konumu ile yakından ilgili olmalıdır (Çoban, 2016:262).

Arapça bir kelime olan ceza ise “karşılık, uyarı, mükâfat” gibi anlamlarına gelir. (İbn Manzur, III, 2000: 143) Sözlükte ceza (terhîb); “Bir kimseyi korkutmak, bir işi yapmaktan sakındırmak” anlamına gelir.” (Görmez, 1988: 508-509) Ceza, eğitim sözlüklerinde ise, “Suç işleyen bir kimseyi eğitime, ıslah etme veya başkalarına örnek olma gibi amaçlarla, işlenmiş suçun derecesine göre çektirilen her türlü acı hâl” (Alaylıoğlu, 1968: 47) diye tarif edilir.

Mükâfât (tergîb) ve ceza (terhîb) kısaca tanımlanacak olursa, mükâfât, “rağbet ettirmek”, “arzu ettirmek” (Sarı, 1982:625); ceza ise “korkutmak”, “dehşete düşürmek” (Sarı, 1982:660) anlamlarına gelmektedir.

Disiplin, “davranışı yönlendirme” olduğuna göre, istenen davranışı yapması yönünde kişiye ceza yerine farklı seçenekler sunulabilir. Davranış yönlendirilirken yapılan ilk hata yanlış davranışı görmezlikten gelme, ikinci hata ise ilk çare olarak cezaya başvurmaktır (Yavuzer, 1999:94). Gazali bu konuda kişinin ahlak ile ilgili iyi bir hareketi görüldüğü zaman takdir ve taltif edilmesi gerektiğini, kişiyi sevindirecek şekilde mükâfatlandırılmasını vurgulamaktadır. Aynı zamanda halk tarafından bu iyi hareketinden dolayı övülmelidir (Gazali, 1974:168). Tergîb de anlayış, merhamet, şefkat ön planda olmalıdır. Yapılan her hatayı ağır bir şekilde cezalandırmak, başkalarının yanında bu hatayı düzeltmeye çalışmak doğru değildir. Olumsuz davranış ilk defa yapıldığı zaman, kişinin seviyesine uygun tatlı bir dille yapılan davranışın kötü olduğu bildirilmelidir (Canan, 2005:40).

Din eğitimi ve öğretiminde de istedik davranış değişikliğine ve amaçlanan hedefe ulaşabilmek için tergîb ve terhîb metoduna başvurulabilir. Tergîb ve terhîb metodunun yerinde ve zamanında kullanılması eğitimin etkileyciliğini artırabilir.

Kuran'da ve hadislerde bu metoda çokça rastlanılmaktadır. Tebliğçi sadece övmek ya da yermekle değil, bazen mükâfat vaat ederek, bazen de ceza ile korkutarak

bir denge kurmalıdır. Nitekim eğitim, bireyde meydana getirmeye çalıştığımız davranış değişikliği ise, bunda övmek de ayıplamak da metot olarak kullanılmalıdır. Tergîb de açık bir üslupla herkesin anlayacağı ölçüde cennet nimetlerinin tasviri, terhîbde de aynı şekilde cehennem azabının tasviri yer almaktadır. Tergîb ve terhîb, hem duyguları hem de vicdanı etkiler. Bu da İslam eğitiminin hedeflerindedir (Özbek,1994:225).

Hz. Muhammed insanları uyarırken zihinsel ve duyuşsal uyaranları harekete geçirmek için bazen tergîb metoduna başvurmuştur. Misal: “Üç kişi vardır ki kıyamet gününde Allah onlarla konuşmayacak, onları tezkiye de etmeyecektir. Hem onlar için azap vardır. Bunların kim olduğu Hz. Muhammed’e sorulduğunda şu cevabı verir: Elbisesini kibrinden yerde sürükleyen, verdiği başakalkan ve yalan yere yemin ederek ticaret malının fiyatını yükselten.” (Müslim, İman, 241)

“Hz. Muhammed ashabını her fırsatta iyiliğe ve doğruluğa teşvik etmekte, kötülükten de uzaklaştırmaktadır. Ancak Hz. Muhammed bu tavrını, bir ölçü içinde tesis etmekteydi. Önemli olduğuna inandığımız bu hususu şöyle özetleyebiliriz (Özbek, 1994:225):

1. Kur’an ve hadislerdeki özendirme ve sakındırma, ikna esasına dayanmaktadır. Çoğunluklarda doğrudan ya da dolaylı olarak Allah’a ve ahirete iman konularının ikna esasına dayanmaktadır. Bu durum göstermektedir ki sakındırma ve özendirme metodu din eğitimi vasıtası olarak kullanılabilir.
2. Tergîb,(özendirme) de açık bir üslupla herkesin anlayacağı ölçüde cennet nimetlerinin tasviri, terhîb(sakındırma) de aynı şekilde cehennem azabının tasviri yer almaktadır.
3. Tergîb ve terhîb, hem duyguları hem de vicdanı etkilemektedir. Bu da İslam eğitiminin hedeflerindedir.

Kuran’daki ki tergîb ve terhîb, ikna esasına dayanır. Dolaylı ya da doğrudan Allah’a ve ahirete imanı konu alır. Seslendiği kişiler ise müminlerdir. Bu da Tergîb ve terhîbin tebliğ vasıtası değil, eğitim vasıtası olduğunun göstergesidir. Bu iki metotta açık bir şekilde cennet nimetlerinin tasviri ve cehennem azabının tasviri vardır. Tergîb ve terhîb, duyguları ve vicdanı etkilediği için İslam eğitimindeki hedefler arasında yer almaktadır (Özbek, 1994: 225).

Şemsi Tebrizi de halkın dini eğitiminde tergîb ve terhib metodunu yaygın bir şekilde kullanmıştır. Misal: “Cennet de sendedir Cehennemde... Ahirette bulunacağın yeri, sen bu dünyada seçersin. Her iki mekânın da nüveleri sende hangisini beslersen sen o olursun. Kibir, haset, düşmanlık, kıskançlık, şehvet ve Allah’a isyan tohumlarını beslersen, içindeki Cehennem’i beslemiş olursun. Aşk yoluna düşersen, gönlündeki Cennet tomurcukları yeşermeye başlar ve heybende öteki âlem için kendi Cennet’ini taşırsın.” (Alkan, 2017:223)

Burada Şems, birçok özelliği bünyesinde barındıran insan, cüz’i iradeye sahip bir varlıktır. Bünyesinde barındırdığı güzel özellikleri ortaya çıkarır ve halis bir niyet ile yaşar ise cenneti kazanacağını ve oraya layık bir kişi olacağını vurgulamaktadır. Fakat içindeki kötü özellikleri besler isen cehennem cezasını hak etmiş olacağını terhîb ve tergîb metodu ile anlatmaya çalışmıştır.

Bu konu ile ilgili Hz. Ali (r.a.) şöyle buyurmaktadır: “Dünyada hiçbir insan yoktur ki gideceği yerin cennet veya cehennem olduğu yazılmamış olsun.” Orada bulunan sahabeler sordu: “Öyleyse Ey Allah’ın Resulü, hakkımızda yazılanı kabul edip ona dayanmayalım mı?” Peygamber buyurdu ki: “Siz çalışın, iyi amellerde bulunun. Herkes kendisi için yaratılmış olana erecektir.” (Müslim, Kader, 6)

Aslında Cennet ya da Cehennem insanın kendisinde var olan bir şeydir. İşlediği ameller, davranışlar ve sözler, insanın ya cennetini ya da cehennemini imar eder. İnsan kendisini Allah aşkına teslim eder ve bu doğrultuda ilerlerse cenneti kazanmış demektir. Kötü ameller işler ise de cehennemi kendi elleriyle oluşturmuş demektir. Zira insandaki cüz'i irade tercih yapmasını gerektirmektedir. Cenneti ya da cehennemi kazanması ya da bu dünyada cenneti ya da cehennemi yaşaması kendi seçimlerinin sonucudur (Alkan, 2017:227).

Bir başka örnekte Şems: “ Benlik davasına düşme ve egonun azmasına müsaade etme. Zira bizler birer “Hiç” tik ve sonradan olduk. Sonra yine öleceğiz ve O’na döneceğiz. Kimseye üstünlük taslama ve burnun havada gezme. Zira bu âlemde bir yaratıcı var ve O’na karşı saygılı ol. Firavun büyüklendi de, bir sivrisinek kulağından beynine girip orayı kemirdi ve büyülenen o kişiyi anında öldürdü. Sen “hiçlik” makamına aday ol! Zira o makam, insanlar nezdinde değer görmese de, seni Yaratan’ın nezdinde en çok yüceltecek makamdır (Alkan, 2017:275).

Şems burada insanlara benlik duvarını yıkmalarını, insanlara ve doğaya karşı sevgi, merhamet, hoşgörülü davranmaları gerektiğini tavsiye etmektedir. Eğer benliklerine kapılıp yaşamlarını o şekilde idâm ettirirlerse başlarına gelecek felaket konusunda onları uyarmaktadır.

Şems, öğretmenlik yaptığı sıralarda kullandığı cezalandırma yöntemini şöyle anlatır: “Öğretmenlik yapıyordum, bir çocuk getirdiler hoppa! Gözleri kıpkırmızı, sanki yalpa vuran bir sarhoş gibi geldi. “Selâm sana üstat!” dedi. “Ben müezzinlik ederim, hoş sesim var, kalfa olacağım.” dedi. Evet, oraya oturdu anne ve babası ile sözleşme yaptım. “Eğer eli kırılmış olarak yanınıza gelse bile hiç bir telâş göstermeyeceksiniz.” dedim. “Bizim çocuğumuza karşı beslediğimiz yufka yüreklilik yüzünden belki kendi elimizle dövmeye gönlümüz razı olmaz. Ama sen döversen hiç ses çıkarmayız, size senet verelim. Bu çocuk bizi darağacının başına götürmüştür.” dediler. Mektebimizin çocukları hep başları önlerinde çalışıyor, etrafında bakışıyorlardı. Öğrencilerden birini çağırır, şakalaşmak, oynamak istedi. Hiç kimsenin kendisiyle ilgilenmediğini görünce kendi kendine, “Bunlar ne adamlarmış.” diye mırıldanıyordu. Gizlice birinin tüyünü çeker, ötekine çimdik atar, çocuklar da onun oturduğu tarafa oturmak istemezlerdi, iş bu şekilde uzayıp giderken kendimi her şeyden habersizmiş gibi gösteriyordum. Ara sıra “Ne oldu?” “Ne gürültü ediyorsunuz?” diyordum. “Hiç, üstat” diyorlardı. Orada dışarıdan biri işaret etti. Önce ona bağırdım, ödü koptu, biraz sonra yerinden sıçradı. “Artık ben gideyim üstat! Pek erken geldim, henüz yeniyim.” dedi. İkinci gün tekrar geldi. Sordum kendisine: “Paydos vaktine kadar ne okudun? Gel oku.” dedim. Kitabı önümde açtı, bir kenarından biraz yırtılmıştı. “Kitabı nasıl koruyorsun?” dedim, bir tokat patlattım. Hemen yere yuvarlandı, ikinci, üçüncü tokatı da vurduktan sonra saçlarını yola başladım, ellerini kanattım, sonra da falakaya yatırdım. Aramızda Hoca Reis dediğimiz bir kalfa vardı, gizlice ona seslendim. Çocuğa yardım etsin diye işaret ettim. Fakat hiç aldırış etmiyor gibi görünüyordum. Çocuk içinden hele bakın Hoca Reise karşı nasıl davranıyor diye hayret ediyordu. Çünkü niçin geldin diye kalfaya çıktım. “Sizi görmek istedim de onun için geldim.” dedi. O konuşurken çocuk gizlice yutkunuyor, ona işaret ediyor, aman bana yardım et, diye yalvarıyordu.

Kalfa dudaklarını ısırarak kendisini kurtarmak için fırsat kolladığını anlatmak istiyordu. Hoca Reis, şimdi ben buradayım korkma diye gizlice işaret ederken, biraz sonra da bana artık bu sefer izin verin de ayaklarını çözeyim diyordu. Ben susuyordum; nihayet çocuğu kaldırdılar, bir hamalın sırtında evine gönderdiler. Bir hafta evinden dışarı çıkamadı. Ertesi sabah namazda idim. Annesi, babası geldiler, ayağıma kapanarak, “Sana olan teşekkür borcumuzu nasıl ödeyeceğiz?” dediler. Hâlbuki kendi

kendime belki gelmezler de ben de kurtulurum demiştim. Nihayet bir hafta sonra oğlan yanımıza geldi uzakça bir yere oturdu. Gizlice korkak bakışlarla etrafı süzüyordu. Ona seslendim, “Yerine otur.” dedim. (M. 345) Bu sefer tekrar terbiyeli bir durumda kitabını açtı, dersini okumaya başladı. Herkesten daha terbiyeli bir durumda kitabını açtı, dersini okumaya başladı. Herkesten daha terbiyeli ve uslu olmuştu. Bir kaç gün sonra yine unuttu. Dışarıda âşık oynadığını söylediler. Keşke o söyleyen gammazlık etmeseydi, içerde çocukları dövmek için değil ancak korkutmak için bir sopa vardı. Bu sopayı aldım. Simdi oynadıkları yeri temizlemişler, boyuna aşık atıyorlardı. Arkası bu tarafa dönüktü, ben keşke beni görse de kaçsa idi diye düşünüyordum. Öteki çocuklar onunla benim aramdaki meseleyi bilmedikleri için ona kaç demiyor, benim arkamda kalan çocuğun canı burnuna geliyor, renkten renge giriyor, onunla göz göze gelmek için fırsat kolluyordu. Bir işaret versin de arkadaşımı bu tarafa kaçırısın diye çırpınıyordu. Hâlbuki o kendinden geçmiş haldeydi.

Önüne vardım, “Selâm sana” dedim. Hemen yere yuvarlandı, elleri titredi, rengi uçtu, kupkuru kesildi. “Kalk” diyordum, “Kalk gidelim.” Geldi, kitabının yanına götürdüm, bundan sonra da sopayı suya koydum. Öyle yumuşadı ki, öyle bir şey oldu ki hiç sorma. Onu falakaya çektiler. Tek başına on iki çocuğa birden vuruyordu. Aman üstat, dedi onu artık bir çocuk bile falakaya çeker, ayaklarını sarar. Kalfaya diyordum ki: Bari sen vur çünkü benim vura vura elim şişti. Kalfa da bir kaç sopa vurdu. Kalfaya “Tutun dedim şöyle vurun.” O bakıyordu bu sefer sopayı kaldırdım kalfaya vurdum. Kendimce çocuğu dövüyordum sanki. Dördüncü sopada ayağının derisi sopayla beraber kalktı. İçimden sanki bir şey koşturmuştu aşağıya düştü. Birinci ve ikinci sopada bağırılmıştı, ötekilerde ses çıkarmadı. Nihayet yine evine götürdüler, bir ay dışarı çıkmadı. Sonra dışarı çıktı annesi sordu: “Nereye gidiyorsun?” “Üstada gidiyorum.” dedi. Annesi: “Ama nasıl gideceksin?” deyince, “O benim efendimdir, onun yerini kim tutar? Ben ölünceye kadar ondan ayrılmam. Benim ne olacağımı, hangi kuru darağacında kalacağımı Allah bilirdi. O beni yola getirdi. Beni tekrar mektebe götürün.” diye annesine babasına yalvarıyordu.

Anne ve babası dua ediyorlar, komşuları hep birden ellerini kaldırmış hem dua ediyorlar, hem de diyorlardı ki, “Bu, öyle bir fedaiydi ki ne kendisini, ne de büyükten, küçükten hiç kimseyi sağ bırakmayacaktı. Şehrin şahından bahsetsem, ona söverdi, taş atardı, öyle cesaretli, öyle korkusuzdu ki, yüz adam öldürmüş olan bir kanlıya karşı bile pervasızca davranırdı.” Hülâsa bu öğrenci şimdi bütün arkadaşlarından daha uslu, daha saygılı olmuştu. Bir arkadaşı kendisine bir işaretle bulursa elini ağzına götürür sus diye mırıldanırdı.

Nihayet kısa bir süre içinde bütün Kuran’ı ona öğrettim; hoş bir sesle ezan okuyordu. Bundan sonra bir daha gelmedi. Artık işini bulmuştu (Şemsi Tebrizi, 2016:420-422).

Bu örneklerden anlaşılmalıdır ki Şemsi Tebrizi tergîb ve terhîb metodlarını insanların eğitiminde etkili bir şekilde kullanmıştır. Bu metotları kullanırken örnekleme, kıssa, hikâye gibi farklı eğitim metodlarından da faydalanarak istendik yönde davranış değişikliğini amaçlamıştır.

Son örnekte Şems sınıf içi düzeninde sıkıntı çıkarıcı çocuğa bir disiplin aracı olarak dayak metodunu kullandığını, öğrencinin böylelikle düzeldiğini ve hayatının kurtulduğundan bahsetmektedir. Ceza yöntemi bireyde öğrenme eğiliminin yanında endişe korku gibi olumsuz tutumlarında oluşmasına sebebiyet verdiği için mecbur kalmadıkça kullanılmaması gereken yöntemdir.

Günümüz eğitim veya din eğitiminde dayanın bir disiplin aracı olup olmadığı konusunda farklı görüşler yer almıştır. Bu konudaki düşüncelerden bazıları şunlardır:

Dayağı, eğitim veren kişi kendi öfkesini çıkarmak için değil, gerçekten hak ettiğini düşündüğü öğrencide eziklik ve tortu bırakmadan, nadir olarak uygulamalıdır (Yörükoğlu, 1996:205). Diğer bir görüşe göre, çocuğun ilk üç yaşta tamamıyla duygusal olduğundan birtakım alışkanlıkları kazandırılabilmesi için bedeni cezalara az miktarda başvurulabileceğini, daha sonra bedeni cezaya asla başvurulmaması gerektiğini söyleyenler de vardır (Ay, 2012:53). Burada yer verilen görüşlere göre çocuğun gelişimsel dönemlerine göre ceza, ihtiyaç duyulduğunda nadiren kullanılması gereken disiplin aracı olarak görülmektedir.

Bu görüşlerin tam tersi olan fikir ise, bir disiplin aracı olan dayağı kullanmadan, davranış çığıırından çıkmadan ya da öğrenci suçu işlemeden önlem alınması gerektiğidir. Bunu eğitimci uzun söylevler çekmeden, kesin bir dille ve kararlılık belirten bir ses tonuyla yapmalı ya da öğrencinin suçuna karşılık onu sevdiği bir şeyden mahrum bırakmalıdır. Örneğin; öğrencinin arkadaşlarıyla güzel vakit geçirdiği teneffüse çıkmama, sınıf içi oyun etkinliklerinden mahrum bırakma gibi öğrencinin severek yaptığı şeylerden alıkoyma olarak gerçekleştirilebilir (Yörükoğlu, 1996:210-211).

Din eğitiminde bireyin yanlış davranışlara eğilimini önlemede “terhîb” unsurunun önemini görmekle beraber, bireyin öğrenme coşkusunu kazanımında, hedeflenen davranış değişiminin gerçekleşmesinde, güzel davranışlara eğiliminin artmasında, “tergîb” yöntemi daha etkili yol olduğu söylenebilir.

7. KARŞILAŞTIRMA

Bir kişiyi veya bir toplumu eğitimde kullanmış olduğu ilke ve metodlar açısından değerlendirebilmek için, insanı etkileyen dolayısıyla eğitimi de etkileyen, kültürel ihtiyaçlar, dünya görüşleri, coğrafi şartlar, ekonomik ihtiyaçlar, sosyal problemler ve savaş gibi faktörleri de değerlendirmek gerekir.

Bu noktada Şemsi Tebrizi'nin din eğitiminde yegâne amacı olan insanları gaflet uykusundan uyandırıp, Allah'a yönelmelerini sağlamak için kullanmış olduğu farklı metodları ve ilkeleri dönemin şartlarına, ihtiyaçlarına göre değerlendirmek gerekir.

Şemsi Tebrizi'nin halkın din eğitiminde kullanmış olduğu din eğitimi metod ve ilkelerini, günümüz din eğitiminde kullanılan metod ve ilkeler ile karşılaştırılarak değerlendirilmesi yapılacaktır.

Makalât'ta yer alan din eğitimi metodları

Takrir (Anlatım)
Soru-Cevap (İsticvab)
Temsil
Hikâye ile Anlatım
Tergip ve Terhip (Özendirme ve Sakındırma)
Tartışma (Münakaşa)
Kıssa ile Eğitim
Telkin
Gözlem

Din eğitiminde yer alan Metodlar

Takrir (Anlatım)
Soru-Cevap (İsticvab)
Temsil
Hikâye ile Eğitim
Ödül-Ceza
Tartışma (Münakaşa)
Örnek olay incelemesi
Problem Çözme
Gezi-Gözlem
Yaparak-Yaşayarak Öğrenme
Gösteri

Makalât'ta yer alan din eğitimi ilkeleri

Bireye Göre Eğitim
Akıl Yürütme
Bilinenden-Bilinmeyene
Somuttan-Soyuta
Sevgi
Saygı
Tevhid

Din eğitiminde yer alan ilkeler

Öğrenciye Görelilik
Aktiflik
Bilinenden Bilinmeyene
Somuttan Soyuta
Amaca Dönüklük
Bütünlük
Yakından Uzağa
Hayata Yakınlık
Otoriteye İtaat ve Özgürlük

Değerlendirme yapılacak olursa aşağıdaki ilke ve metodların hem Makalât'ta hem de Din Eğitiminde yer aldığı görülmektedir.

Makalât'ta yer alan metodlar

Takrir (Anlatım)
 Soru-Cevap (İsticvâp)
 Temsil
 Hikâye ile anlatım
 Tergip ve Terhip (Özendirme ve Sakındırma)
 Gözlem
 Tartışma
 Kıssa ile Eğitim

Din eğitiminde yer alan metodlar

Takrir (Anlatım)
 Soru-Cevap (İsticvâp)
 Temsil (Teşbih)
 Hikâye (Örnek olay)
 Ödül-Ceza
 Gezi-Gözlem
 Tartışma
 Örnek Olay İncelemesi

Makalât'ta yer alan ilkeler

Bireye(Ferde) göre
 Bilinenden Bilinmeye
 Somuttan Soyuta
 Akıl Yürütme

Din eğitiminde yer alan ilkeler

Öğrenciye Görelilik
 Bilinenden Bilinmeyene
 Somuttan Soyuta
 Aktiflik

Buradan hareketle Şemsi Tebrizi'nin eğitimde kullanmış olduğu birçok metod ve ilke günümüz din kullanılan yöntemler ile uyuşmakta, fakat kullanılan diğer yöntemlerin muhteva olarak uyuşmalarına rağmen toplumsal ihtiyaçların ve önceliklerin, zamana ve ihtiyaca göre şekillendiği düşünüldüğünde bir takım farklılıkların oluştuğu gözlemlenmektedir. Bunun nedeni küreselleşme neticesinde toplumlarda ortaya çıkan ihtiyaçlara karşı oluşan savunma mekanizmalarından biridir.

Genel olarak bakıldığında Makalât'ta yer alan din eğitimi ilke ve metodları günümüz din eğitimi yöntemlerine göre daha azdır. Ama Makalât'ta yer alan din eğitimi metod ve ilkelerini günümüz din eğitimine yardımcı referans olarak kullanmak mümkündür.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Millî değerlerimiz içinde önemli bir yeri olan, sahip olduğumuz değerlerin birçoğuna temel teşkil eden din, insanlık tarihi ile var olagelmış ve insanın hayatında vazgeçilmez temel öğelerden birisi olmuştur. Şemsi Tebrizi'ye göre insan, hayatının her döneminde başından geçen olaylara farkında olarak ya da olmayarak dini değerler çerçevesinde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu nedenle Şems, insanların genellikle dini değerleri öğrenmeye ve dini ritüellere uygun yaşamaya gayret etmesini sağlamayı amaçlamıştır.

Şems, toplumun huzurlu ve gelecekte emin bir şekilde yetiştirilmesi için bireyin dini istidat ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi gerektiğini dolayısıyla bireye yeterli dini eğitim verilmesini sohbetlerinde vurgulamaktadır. Makalât incelendiğinde Şemsi Tebrizi'nin, toplumun ve bireyin dini eğitimi için önem teşkil eden bilgiler verdiği, bu bilgileri halkın anlayabileceği seviyede anlattığı ve konuların kolay anlaşılmasını sağlamak için çeşitli yöntemler kullandığı gözlemlenmektedir. Makalât adlı eserden hareketle Şemsi Tebrizi'nin din eğitimi açısından aşağıdaki hususlara dikkat ettiği görülmektedir:

1)Şems'in din eğitiminde hedeflediği temel husus insanları gafletten uyandırıp yaratılış amacına uygun davranış gösteren bireyler yetiştirmektir. Dolayısıyla Şems din eğitiminde, insanlara verilen eğitiminin şuuruna varmalarını, dinin kişinin yaşantısına ve davranışlarına yansıtmasını amaçlamaktadır. Böylelikle din eğitimi toplumun kimliğine akseder ve kültürleme yolu ile nesilden nesile aktarımı kolaylaşmış olur. Bu nedenle din eğitimi bireyin hayatında yalnızca nazarî bilgi olarak kalmamalı bilgilerin tatbikî olarak kullanılmasına imkân tanınmalıdır.

2)İnsanların birbiriyle art niyetsiz yardımlaşmaları, adalet ve hakkaniyete riayetleri, dinî duyguların hayata hâkim olması ile mümkündür. Bu nedenle din; istendik davranış değişikliği olarak benimsetilebilmesi için ailede, okulda ve çevrede bireye uygun yöntemler ile öğretilmelidir.

3)Şems, Kur'an'da ve sünnette insanların dini eğitiminde kullanılmış olan yöntemleri kendisine ilke edinmiş, bu doğrultuda din eğitimi yapmaya çalışmıştır.

4)Fikirlerin ve düşüncelerin doğru anlaşılması, kalıcı olabilmesi için davranışa dönüştürülmesi gerekir. Bu nedenle eğitimcinin eğitilen kişiyi doğru tanıması ve eğitim metodu için ölçü oluşturan, bireyin seviyesi, psikolojisi, fiziksel özellikleri, zihinsel yapısı, irsiyeti, statüsü, sosyal yaşamı, dikkate alınmalıdır. Bireyin özelliklerine uygun müşahhas ve faal metodlar kullanarak verilen bilgilerin kolay anlaşılması sağlanmalıdır. Böylelikle verilmek istenilen bilginin kalıcılığı artırılıp davranışa dönüşmesi kolaylaştırılabilir. Bunun içindir ki Şemsi Tebrizi din eğitiminde ferdi farklılıklara bütün yönleri ile dikkat ederek din eğitimini bu doğrultuda yapmıştır.

5)Şemsi Tebrizi, bireyin eğitim aşamasında pasif durumda kalmamasını, insanın bir şeyi öğrenmesi için aktif ve etkin olması gerektiğini birçok konuşmasında belirtmiştir. Bu nedenle Şems, telkin ve talim edilecek dini bilgi ve değerlerin teoriden pratiğe dönüştürerek istendik davranış değişikliğinin oluşturabilmek için bireye örnek gösterilmesini, rol model olunmasını, bireyin dini ilke ve değerlere uygun olarak yaşamasını sağlamayı hedeflemektedir.

7)İnsanın yaratılmasındaki amaç doğrultusunda birçok ameli ve ahlaki konularda sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukların temelinde tevhid inancı yer almaktadır. Şems din eğitiminde tevhid ile ilgili bilgilerin davranışa dönüştürülmesi için, bireyin dini eğitiminin temelinde tevhid inancını getirmiş, diğer bilgi ve değerlerin bu inanç etrafında şekillenmesini sağlamıştır.

8)Şemsi Tebrizi, insanın fitratı gereği sevmeye ve sevilme ihtiyacının var olduğunu, bu ilkenin, eğitim-öğretimde, insanlar arası münasebetlerde ve insan-Allah ilişkisinde temel değerlerden biri olduğunu vurgulamaktadır. Şems, din eğitim-öğretiminin sevgi çerçevesi içinde yapıldığı takdirde öğrencinin duygusal ve zihinsel uyarılarının harekete geçerek öğrenmenin kolaylaşacağını belirtmektedir.

Din eğitimi alanında insanlara önderlik yapan Şemsi Tebrizi gibi kişilerin objektif bir şekilde araştırılması şüphesiz topluma ve din eğitimi alanına önemli faydalar sağlayacaktır. Bu kişilerin çalışma yaptıkları alan dinle irtibatlı bir saha olduğu için bu kişiler din eğitimi açısından daha fazla önem taşımaktadır. Şemsi Tebrizi'nin din eğitimi ile ilgili fikirlerinin ve uygulamış olduğu yöntemlerin araştırılıp anlaşılması, bu alanda çalışma yapan eğitimcilere din eğitimi açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- AHMET, S., 1974. İhyau Ulumi'd-Din, c.3, çeviren, Bedir Yayınları, İstanbul, 896s.
- ALAYLIOĞLU, R., OĞUZKAN, F.,1976. Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, s. 205.
- ALAYLIOĞLU, R., OĞUZKAN, F.,1968. Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul, 400s.
- ALKAN, S., 2017. Aşkın Kırk Kuralı, Az yayınları, İstanbul, 336s.
- ALPTEKİN, C., 1989. "Türkiye Selçukluları", Doğuştan Günümüze İslam Tarih, S.8, ss:209-406.
- ALTAŞ, N., 2003. Çok Kültürlülük ve Din Eğitimi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 266s.
- ALTAŞ, N., Arıcı, İ. 2016. "Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci", Din Eğitimi, Ed.: M. Köylü, ve N. Altaş, Ensar Yayınları, İstanbul, 414s.
- AKBAŞ, M., 2016, İslami Eğitimin Temel İlkesi: Tevhid, Eylül 4, Davet Mektep Dergisi.
- AKSEKİ, A.H., 1966. İslam Dini (İtikat, İbadet, Ahlak), Yeni Akım Yayınları, İstanbul, 253s.
- ANKARAVÎ, İ., 1996. Michâcu'l Fukara, Fakirlerin Yolu, Çev. Saadettin Ekici, İstanbul, 398s.
- ARAZ, N., 1986. "Mevlâna'nın Yetişmesinde Hocası Tebrizli Şems'in Etkileri", 2. Milli Mevlâna Kongresi, Konya, 216-227s.
- AYHAN, F., 1985. Din Eğitimi ve Öğretimi, (İman-İbadet) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 190s.
- AYDIN, E., ŞANVER, M., "İsrâ Sûresi'ne Eğitsel Bir Bakış" Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 23 (2014/2), 27-6s.
- AYDIN, M.Z., 2012. Ailede Ahlak Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul, 456s.
- _____, 2014. Din Öğretiminde Yöntemler, Nobel Yayıncılık Ankara, 552s.
- AYDIN, K., 2014. Din eğitimi Açısından İsrâ Suresi, Bursa İlahiyat Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 95s.
- AYHAN, H., 1986, Eğitim Bilimine Giriş, Damla Yayınları, İstanbul.
- BALTACIOĞLU, İ.H., 1995. Talim ve Terbiyede İnkılap, M.E.B Yayınları, İstanbul, 139s.
- _____, 1996. Din Ve Hayat, Çev.: A. Özbek, Esra Yayınları, İstanbul, 70s.
- BAŞARAN, İ.E., 1988. Eğitim Psikolojisi, Ankara Yayınları, Ankara, 368s.
- BAŞARAN, İ., 1994., Eğitime Giriş, Kadıoğlu Matbaası, Ankara.
- BAŞKURT İ., 2001, "İmanın Dayandığı Temel İlkeler ve Eğitim", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, S.8, İstanbul, 183-202s.
- _____, 2002, "İslâm Eğitimi Dair Bazı Temel İlkeler", DEAD, İstanbul, S.IX, s.92.
- BATAR, Y., 2016. Kuran Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri İstanbul Üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi, S.7/1 ss.81-103.
- BAYRAKLI, B., 1991. "Kur'an-ı Kerim'de Öğretim Kavramı ve Vahiy", Diyanet İlmi Dergisi, C. XXVII, sayı: 4, ss. 161-189.
- _____, 1980. İslam'da Eğitim, Dergâh Yayınları, İstanbul, 303s.
- _____, 1999. Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri, İfav Yayınları, İstanbul, 365s.
- _____, 2005. "Kur'an-ı Kerim'e Göre Ailede Çocuk Eğitimi", İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi, Ed., İbrahim Canan, Ensar Neşriyat, İstanbul, ss.361-374.

- _____, 2002. İslâm'da Eğitim, 7. Baskı, Bayraklı Yay. İstanbul, 128s. ve Çocuk Terbiyesi II, Ed.: İ. Canan, Ensar Neşriyat, İstanbul, ss. 179-188.
- BAYRAKTAR, M.F., 1997. İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri, İfav Yayınları, İstanbul, 346s.
- _____, 1997. Türkiye de Vaizlik Tarihçesi ve Problemleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- BAYRAKTAR, B., 2001. Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, İşaret Yayınları, İstanbul, C.I, 134s.
- _____, 1980, İslam'da Eğitim, Dergâh Yayınları, İstanbul, 303s.
- BİLGİN, B., 2007. Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Gün Yayınları, Ankara, 147s.
- _____, 1982 "Din Eğitimin Genel Eğitimdeki Yeri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:24, ss.470-483.
- CÂMÎ, A., 2001. Nefahâtü'l- Üns Min Hazarat'il- Kudüs (Mukaddes Makamdan Huzur Nefesleri), Çev: Abdulkadir Akçiçek, 887s.
- CEBECİ, S., 2010. "Din Öğretimi Yöntemleri", Etkili Din Öğretimi.
- CEBECİOĞLU, E., 1994. Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 360s.
- _____, 1999. "Şemseddin-i Tebrizî'nin Bazı Kur'an Ayetlerine Getirdiği İşârî Yorumlar-II", AÜİFD, C. XXXIX, ss. 107-113
- _____, 2000. "Şemseddin-i Tebrizî'nin Bazı Kur'an Ayetlerine Getirdiği İşârî Yorumlar-II", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XLI, Ankara, ss. 43-65.
- ÇELİKKAYA, H., 1997. Eğitime Giriş, Alfa Yayınları, İstanbul, 193s.
- CEYHAN, S., 2010. "Şems-i Tebrizî", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.38, s.511-516.
- ÇAKAN, İ. L., 1992. Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları Büşra Yayınları İstanbul, 120s.
- ÇOBAN, M., 2016. Okul Öncesi (3-6) Yaş Din ve Ahlak Eğitimi, Hüner Yayınları, İstanbul, 301s.
- ÇOBAN, A., 2007. Öğretim İlke ve Yöntemleri. G. Ocak (Ed.), Temel kavramlar, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, ss. 1-55.
- ÇOLAK, R., 2012. Selçuklular Döneminde Mevlânâ Ailesinin Devlet Bürokratları İle İlişkileri, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 251s.
- DEMİREL, Ö., KAYA, Z., 2007. Eğitim Bilimine Giriş, Pegem Yayıncılık, Ankara, 419s.
- DEVLETŞAH, 1977. Devletşah Tezkiresi (Tezkire-i Devletşah), Çev: Necati Lugal, Kervan Yayınları, İstanbul, II. 174s.
- DODURGALI, A., 1999, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, İfav Yayınları, İstanbul, 339s.
- DOĞAN, R., EGE, R., 2013. Din Eğitimi El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 454s.
- DOĞAN, R., TOSUN.C., 2002. İlköğretim 4 ve 5. Sınıflar için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi, Pegem A yayınları, Ankara , 414s.
- EFLÂKÎ, Ahmet, 1977., Âriflerin Menkıbeleri I (Menâkıbu'l-Ârifin), Çev: Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 575s.
- _____, 1977., Âriflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifin), Çev: Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 407s.
- EREN, İ., 2010. Sabır Eğitimi. İnsan ve Hayat Dergisi, <http://insanvehayat.com/sabir-egitimi/>, 1.

- ERTÜRK, İ., 2008. Rahman Suresi'nin Din eğitimi Açısından Değerlendirmesi, Afyon Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 120s.
- ERTÜRK, S., 1997. Eğitimde Program Geliştirme, Meteksan Yayınları, Ankara, 170s.
- FERİDÜN B. AHMED-İ SİPEHSALAR, 1977. Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle), Çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 183s.
- _____, 2011. Mevlânâ ve Etrafındakiler, Çev.: Tehsin Yazıcı, Pinhan Yayıncılık, İstanbul. 183s.
- FERSAHOĞLU, Y., 1998. Kuran'da Zihin Eğitimi, 2. Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul, 656s.
- _____, 2003. İslam Eğitimine Giriş, Marifet Yayınları, İstanbul, 157s.
- FÜRÜZANFER, B., 1986. Mevlânâ Celâleddin, Çev: Feridun Nafiz Uzluk, Konya Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 243s.
- GENCER, B., 2014. Bedri Gencer, İslam'da Modernleşme, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 886s.
- GÜNDÜZ, T., 2002. İslam, Gençlik, Din Eğitimi-Kuramsal Bir Çalışma, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa, 321s.
- GÜNGÖR, E., 1997. İslam'ın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Yay., 10.Baskı, İstanbul, 264s.
- GÖRMEZ, M., 1988. "Terğîb ve Terhîb" T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, I-XLIV, C.XL, İstanbul.
- GÖLPINARLI, A., 1954. Mevlana, Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Varlık Yayınları, İstanbul, 157s.
- _____, 1959. Mevlânâ Celaleddin (Hayatı, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden seçmeler) İnkılap Kitabevi, İstanbul, 333s.
- HÖKELEKLİ, H., 2013. Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul, 368s.
- İBN MANZUR, 2000. Ebu'l Fazl Cemalüddin b. Muhammed, Lisanü'l Arab, Dar-ı Sader, Beyrut.
- KANAD, H., 1976. Kısaltılmış Pedagoji, MEB Yayınları, İstanbul, 234s.
- KARA, M., 2018. "Kur'an Kıssalarını "Hikaye" Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı" Tefsir Araştırmaları Dergisi Nisan / 2018, C. 2, S. 1, ss. 57-73.
- KARA, S., 2002. "Hz. Peygamber Döneminde Gençliğin Eğitime Tarihsel Bir Yaklaşım, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi" II, S. 1, ss. 65-73.
- KARAMAN, H. vd., 2007. Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsiri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1, 2, 3, 4, 5.c.
- KAYADİBİ, F., 2012. "Sevgi Faktörünün Eğitim Verimliliği Üzerine Etkisi", Darulfünun İlahiyat (Eski adı: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi) S.5, Nisan, ss.32-50.
- KIRMAN, M.A., 2011. Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü, Rağbet Yayınları, İstanbul, 272s.
- KİREMİTÇİ, F., 2015. "Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Metin, Örnek" Ankara Üniveristesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 54, Erzurum, ss.313-352.
- KOÇAL, S., "Kuran'da Meselelerle Anlatım", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IX (2009), S.1, ss.187-215.
- KÜÇÜK, O.N., 2006. Fîhi Mâ Fîh Ekseninde Mevlânâ'nın Tasavvufî Görüşleri, Rumî Yayınları, Konya, 186s.

- KÖPRÜLÜ, M.F., 1984. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 560s.
- _____, 1996. Anadolu'da İslamiyet, İnsan Yayınları, İstanbul, 149s.
- KÜÇÜKAHMET, L., 2001, Öğretimde Planlama ve Değerlendirme, Alkım Yayınları, Ankara, 290s.
- KUTUB, M., 1975. İslam da Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi, Terc. A. Özek, Hisar Yay., İstanbul 316s.
- KILAVUZ, A., 2005. “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dini Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIV S. 2, ss.40-58.
- KOÇAK, S., 2009. “Kurân'da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IX S. 1, ss. 187-215.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RUMÎ, 2015. Fîhi Mâ Fîh, Çev: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul, 279s.
- M.E.B. (Milli Eğitim Bakanlığı), 2009. Dini Terimler Sözlüğü, Ankara, 414s.
- MÜSLİM, 1992. Sahih'ül-Müslim, Çağrı yayınları, İstanbul.
- MEVDUDÎ, Ebu'l-Alâ, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- ORUÇ C., 2011. Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi, Ensar Neşriyat, İstanbul, 232s.
- OKUMUŞLAR, M., ve GENÇ, F., 2013. “Din Eğitimi'nin Bilimselleşmesi/neliği”, (Ed.), R. Doğan ve R. Ege, Din Eğitimi El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 454s.
- HÖKELEKLİ, H., 2013. Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul, 368s.
- ORUÇ, C., 2008. “Din Eğitimi'nin Hedefleri” Yalova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s:13/1, ss:259-269.
- OCAK, A.Y., 1996. Türk Sufiliğine Bakışlar, İletişim Yayınları, İstanbul, 266s.
- _____, 2011. Selçuklu Dönemi Makaleler-Araştırmalar, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- ÖCAL, M., 1991. Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 291s.
- ÖCAL, M., 2009. Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, 203s.
- ÖREN, E., 1993. Evliyalar Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 448s.
- ÖNDER, M., Mevlâna (Hayatı-Eserleri), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 286s.
- ÖNDER, N. K., 1986, Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler, Arı Basımevi, Konya, 238s.
- ÖNDER, M., 1996. “Mevlâna ile Şems'in Konya'da buluştukları Yer”, 8. Milli Mevlâna Kongresi, 6-7 Mayıs, Konya, ss.65-72.
- ÖNKAL, A., 1998. Rasullah'ın İslam'a Davet Metodu, Esra Yayınları, Konya, 368s.
- ÖZDEMİR, S., 2001. “Din Eğitiminde Soru-cevap Metoduyla Öğretimde Hz. Peygamber Örneği”, 19- 20 Nisan IV. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler (457), Isparta, ss. 397-413.
- ÖZBEK, A., 1994. Bir Eğitimiçi olarak Hz. Muhammed (SAV), Esra Yayınları, Konya, 200s.
- _____, 1989. “Din Eğitimi Sahasında “Yetişmiş İnsan Sıkıntısı”, Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (27- 30 Haziran 1989), Samsun, ss.373-384.
- _____, 1996. Kuran'da Tevhid Eğitimi, Esra Yayınları, Konya, 143s.

- _____, 1988. Bir Eğitimci Olarak Akif, Nur Basım Evi, Konya,
- _____, 2004., Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca, Esra Yayınları . Konya,
- _____, 2007. “Hz. İbrahim’in Kıssasında Eğitim Esasları”, Editör: Ali Bakkal, Hz İbrahim (1. Hz İbrahim Sempozyumu bildirileri), 17-18 Ekim, Şanlıurfa, ss. 177-188.
- _____, 1999.“Din Eğitiminin Problemleri”, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı: 6, ss.113-130.
- ÖZYÜREK, L., 1983. Öğretim İlke ve Yöntemleri, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara, 151s.
- ÖZKÖSE, K., 2007. “Mevlanâ’nın Hakikat Arayışında Şems Kılavuzluğu”, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi (Bilimsel Birikim), C. VII, (Mevlânâ sayısı), S. 3, ss. 225-244
- PARMAKSIZOĞLU, İ., 1966. Türkiye’de Din Eğitimi, Milli Eğitim Basım Evi, Ankara.
- PAZARLI, O., 1967. Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metotlar, İrfan Yayınları, İstanbul, 54s.
- PEKER, H., 2010. Din Psikolojisi, Çamlıca Yayınları, İstanbul ,256s.
- RAĞİB EL-İSFAHANÎ, 2012. Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü, Tercüme: Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, 1195s.
- SARI, M., 1982. Arapça-Türkçe Lûgat, Bahar Yay., İstanbul, 1695s.
- SCHİMMEL, A., 2012. İslam’ın Mistik Boyutları, Çev. Ergun Kocacıyık, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 533s.
- SULTAN VELED, 2014. İbtidâ-nâme, çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Yayıncılık, İstanbul,502s.
- SÖNMEZSOY, S., 1998. “İletişim Açısından Kur’an Kıssaları”, Kur’an Kıssalarının Anlam ve Değeri, (IV Kur’an Haftası Kurban Sempozyumu), Ankara, ss. 97-112.
- ŞANVER, M., 2004. Kuran’da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, Pınar Yayınları, İstanbul, 238s.
- _____, 2001. Kuran’da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, Pınar Yay., İstanbul, 236s.
- ŞENGÜL, İ., 2002. “Kıssa” TDV Ansiklopedisi, C. 25, ss. 498-501.
- ŞEMSİ TEBRİZİ, 2016. Makalât, Çev: M.N. Gençosman, Ataç Yayınları, İstanbul, 496s.
- TARHAN, N., 2011. Tarhan, İnanç Psikolojisi, Timaş Yay., İstanbul, 288s.
- TOLSTOY, L.N., 2009. Din Nedir, Çev: Murat Çiftkaya, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 214s.
- TÜMER, G., 1994. “Din”, İslam Ansiklopedisi, T.D.V Yay, C. IX, İstanbul.
- _____, 1986. “Çeşitli Yönleriyle Din” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXVIII, ss.213-267.
- TÜMER, G., A. KÜÇÜK, 2002. Dinler Tarihi, 4.Baskı, Ocak Yay., Ankara, 504s.
- ÜRKMEZ, M. 2009. Şemsi Tebrizi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 339s.
- VARIŞ, F., 1995. Eğitim Bilimine Giriş, Alkım Kitapçılık Yayıncılık, Ankara, 288s.
- YAVUZ, K. 1982. “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.5, Erzurum, ss.87-108.
- _____, 1998. Günümüzde Din Eğitimi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana, 323s.
- YAVUZ, Y.Ş., “Cedel”, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, I-XLIV, C.VII, İstanbul, 1988, ss. 208-210.

- _____, 1999. “Din Eğitiminin Problemleri”, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı: 6, ss.113-130.
- _____, 1988. “Cedel”, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, S.I-XLIV, C.VII, İstanbul, ss. 208 210.
- YAVUZER, H., 2014. Anne-Baba ve Çocuk, Remzi Kitapevi, İstanbul, 262s.
- _____, 1999. Çocuk Eğitimi El Kitabı, Remzi Kitap Evi, İstanbul, 176s.
- YAZIR, 1993. Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur’an Dili, Bedir Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, S., 1979. Kuran’ı Kerim ‘de Kıssalar, Ankara Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Dergisi, S. 3, Ankara, ss. 37-38.
- YILMAZ, M., 2009. Vakı’a Suresi’nin Din Eğitimi Açısından Tahlili, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 124s.
- YILMAZ, H.K., 2004. Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 339s.
- YURDAYDIN, H.G., DAĞ, M., 1978. Dinler Tarihi, Gündüz Matbaacılık, Ankara, 219s.
- YÖRÜKOĞLU, A., 1983. Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Aydın Kitap Evi Yayınları, Ankara, 245s.
- _____, 1996, Çocuk Ruh Sağlığı, Özgür Yayınları, İstanbul, 425s.
- _____, 1983. Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Aydın Kitap Evi Yayınları, Ankara, 245s.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Şerife ERİCEK MARAŞLIOĞLU

Doğum Yeri ve Tarihi : Kahramanmaraş-1991

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği 2013.

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Doktora Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : “Şemsi Tebrizi'nin Makalâtı Bağlamında Değerler Eğitimi”. The Journal of Academic Social Science, 2018, 6 (73), ss. 522-536, Alaaddin Keykubat Üniversitesi Asos Kongresi “Şemsi Tebrizi'nin Makalâtı Bağlamında Değerler Eğitimi Tebliğ Sunumu

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Münire Kemel Kınoğlu Ortaokulu
Şahinbey/Gaziantep 2013-2014,
Arslanbey Ortaokulu
Dulkadiroğlu/Kahramanmaraş 2014-2017,
Beylerbeyi ilkokulu Dulkadiroğlu/Kahramanmaraş
2017-...

İletişim

E-Posta Adresi : sericek.29@gmail.com

Tel. :